

ЕВРОПЕЙСКА ИКОНОМИЧЕСКА ИНТЕГРАЦИЯ

(курс лекции)

1. Международната икономическа интеграция

1.1. Основни концепции

Опити за теоретично осмисляне и обосноваване на практическата необходимост от интеграционно развитие на страните се правят още през 50-те и 60-те години на миналия век от учени като Ж.Руеф, Р.Шуман, В.Халщейн, М.Панич, Е.Бенуа, Ж.Моне, П.Робсън и др.

При анализа на международните интеграционни процеси, в повечето случаи, практически се отчитат само икономическите предпоставки, създавани в рамките на митническите съюзи (ликвидиране на търговските бариери, използване на координационен регламент и т.н.). Въвежда се понятия като “създаване на стокови потоци” и “диверсификация на търговията”. Интеграционните процеси действително се създават нови стокови потоци между страните-членки на интеграционната групировка, които обективно изместват производството на по-скъпите аналогични стоки вътре във всяка страна. Също така, стоките, произвеждани в интегриращите се страни, постепенно заместват вноса на съответстващите стоки от трети страни. По този начин, “чист резултат” от новите стокови потоци, в рамките на интеграционното обединение, става ръстът на производството, следователно и на благосъстоянието на страните-членки, а също така по-високото ниво на международната специализация. Всичко това позволява да се повиши ефективността на производството, като цяло за групировката, и във всяка страна поотделно.

Съществуват и теоретични школи, които издигат в качеството на доминиращи предпоставки за икономическата интеграция външнополитически фактори. Без да се отрича тяхното важно значение, по наше мнение, едва ли може да им се придава решаваща роля за международната икономическа интеграция.

Съществува и друг подход, когато ударението се поставя върху ролята на държавата за решаването на задачите за икономическата интеграция, т.е. за създаването на общ пазар, приемането на оптимални мерки за осигуряване на производството на стоки и услуги. От подобни позиции се прави опит да се доказват предимствата на митническия съюз в сравнение с либерализацията на външнотърговския обмен. Тези твърдения се допълват и с тезата, че държавната политика позволява да се произвеждат обществено полезни стоки за нуждите на населението. Такъв подход, обаче, е в явно противоречие с принципите на пазарните отношения.

Според други изследователи, страните се стремят към интеграция за преодоляване на фактора “ограниченост” (основно на природни ресурси, суровини, енергоносители и т.н.). Интеграционните процеси създават за тях условия за увеличаване на производството, по-добро използване на производствените мощности и квалификацията на работната сила, осигуряващи увеличаване мащабите на пазара, по-добра организация на производството. Това обикновено се илюстрира с данни за ръста на търговията между страните от Европейския съюз, в това число и вътрешно фирмената търговия, широка диверсификация на стоките със сходно предназначение - по външен вид, дизайн, качествени характеристики.

В други случаи, акцентът се поставя върху особеното значение на техногенните фактори. Нарастването на тяхното влияние на съвременния етап принуждава страните рязко да увеличават разходите за научно-изследователска дейност. Намалването на относителния дял на тези разходи е възможно чрез обединяване на усилията и ресурсите в тази сфера по пътя на интеграцията. Още едно важно предизвикателство за международната икономическа интеграция е изострената конкуренция – ефективен стимул за повишаване на качеството и обновяване на асортимента на стоките и услугите.

Съвременните виждания за международната икономическа интеграция дават основание да се смята, че многообразието на възгледите и хипотезите засега не позволява да се изгради единна теория за интеграцията. Все още няма категоричен отговор на въпроса за характера на преимуществата и изгодите от международната икономическа интеграция за интегриращите се страни.

Международното разделение на труда, развитието на външната търговия и международните икономически отношения, като цяло, засилват взаимната връзка и взаимната зависимост на националните икономики, в резултат на което нормалното развитие, на която и да е страна, става невъзможно без външния фактор. Това не се нуждае от особени доказателства. Даденото явление е прието да се нарича интернационализация на стопанския живот, т.е. националната икономика е достатъчно устойчива, когато все повече работи за външния свят и на свой ред зависи от международните икономически отношения.

Исторически, в своето развитие интернационализацията на стопанския живот преминава редица етапи. Първоначално тя засяга сферата на обръщението и се свързва с възникването на международната търговия и превръщането ѝ постепенно в световна. Това е периодът от края на 18-ти и началото на 19-ти век, съвпадащ със зараждането и развитието на капитализма. В края на 19-ти век набира сили международното движение на

капиталите, заемащо днес водещо място в системата на международните икономически отношения. Капиталовата миграция оказва интензифициращо въздействие върху световната търговия със стоки и услуги – реална и важна предпоставка за преместване центъра на тежестта на международните икономически отношения от търговията в сферата на производството и научно-изследователската дейност, като последната слага началото на прехода към качествено нов етап в световните стопански отношения.

Международната икономическа интеграция, най-общо, може да се определи като процес на взаимно приспособяване на отделни национални икономики една към друга и внедряване в тях на единен възпроизводствен процес. Това, от своя страна, предполага известна териториална, икономическа, структурна и технологична съвместимост на страните – участнички, което обяснява и нейния регионален характер.

Исходна точка за интеграционните процеси стават преките международни икономически контакти на ниво първични субекти на икономическия живот, които се развиват до степен, когато осигуряват постепенно срастване на националните стопанства. В последствие закономерно идва взаимното приспособяване на националните икономики, на правните, данъчните, социалните и други системи, дори до определено срастване на управленските структури. Затова е оправдано международната икономическа интеграция да се разглежда и възприема като обективен, осъзнат и направляван процес на сближаване, взаимно приспособяване и срастване на националните стопански системи.

Основен побудителен мотив и цел на интеграцията става увеличаването на обемите и разширяването на номенклатурата от предлаганите стоки и услуги на базата на по-висока ефективност от използването на природните ресурси и стопанската дейност в международни мащаби.

Развитието и задълбочаването на международните интеграционни процеси е закономерно следствие от увеличаващия се международен стокообмен и международното движение на производствените фактори.

Тези процеси провокираха необходимостта да се търсят начини за отстраняване на многобройните препятствия по пътя на международната търговия.

В условията на интернационализацията на световната икономика се увеличава зависимостта на развитието на националните икономики от *външните фактори*. Това е в резултат на обективното въздействие на външните фактори за смекчаване или отстраняване на част от противоречията в националните икономики, позволявайки по-рационално да се съчетават вътрешните и външните възможности за *ефективно икономическо развитие*. Всичко това води до задълбочаване на международното разделение на труда

и засилване на взаимозависимостта на националните икономики, излизаци извън пределите на своите териториални граници и ставащи все по-отворени за света. В резултат на това се появяват *нови форми на стопанска дейност*, позволяващи да превърнат реалните и потенциалните конкуренти в партньори, с които да съгласуват своите икономически и социални програми, да решават задачи, невъзможни за изпълнение без обединяване усилията и ресурсите на няколко страни. Подобни обединения стават на ниво предприятия – *фирмена интеграция*, и на ниво държави – *международна икономическа интеграция*.

Икономическата категория *международна икономическа интеграция* се разглежда като особен род международни икономически отношения на регионални икономически групировки по повод на производството, разпределението, обмена и потреблението на продукцията във и извън интеграционната групировка, с цел повишаване ефективността на възпроизводствения процес на отделните участници и обединението като цяло. Тези отношения се подчиняват в своето развитие на общи икономически закони и собствена вътрешна логика за преодоляване на противоречия от най-различен характер.

Международното разделение на труда, развитието на външната търговия и международните икономически отношения, като цяло, засилват взаимната връзка и взаимната зависимост на националните икономики, в резултат на което нормалното развитие, на която и да е страна, става невъзможно без външния фактор. Това не се нуждае от особени доказателства. Даденото явление е прието да се нарича интернационализация на стопанския живот, т.е. националната икономика е достатъчно устойчива, когато все повече работи за външния свят и на свой ред зависи от международните икономически отношения.

Международната икономическа интеграция, по своята същност, се определя като процес на икономическо взаимодействие между страните, водещо към сближаване на техните стопански механизми и структури, съгласувано регулирани от междудържавни органи, на основата на международни споразумения.

Проблемите на интеграцията намират достатъчно място в икономическата литература. Днес възниква необходимост от преценка на някои подходи и определения, които да отчитат новите моменти в тези процеси.

1.2. Условия и предпоставки за ефективна интеграция

Международният опит показва, че интеграционният процес може успешно да се развива само при определени *условия и предпоставки*, които всяка от интегриращите се страни следва да достигне и спазва или да ги притежава до момента на интегриране. Сред тях по-важни са следните:

Първо. Относително съпоставимо ниво на икономическо развитие.

Тази предпоставка е желателна, но не и задължителна. Практиката в интеграционните процеси свидетелства, че трудно се постига подобно изравняване, а примерите за сътрудничество между силни и слаби страни са достатъчно много. Това условие има по-голяма стойност в методологичен и теоретичен план. По-силните партньори са заинтересовани за определен период от време да отделят част от своите ресурси и да подпомагат по-слабата икономика на тези страни, преди да се премине към развитие на интеграционните процеси. Например, за тази цел в Европейския съюз са създадени специални фондове за регионално развитие. Определени проблеми имат и в Северноамериканската интеграционна групировка (НАФТА), където разликата между САЩ и Мексико е очебийна. Въпреки това Европейският съюз е фиксирал достатъчно точни критерии за приемането на нови членове, като най-строгите от тях са в икономическата сфера.

Второ. Географска близост на страните-участници.

За изпълнение на основните цели на интеграцията, например, намаляване на производствените разходи, от съществено значение са и транспортните разходи. Географската близост, обаче, следва да се разглежда не само като разстояние, но и като наличие или отсъствие на транспортни комуникации. Анализирайки интеграционните процеси в Южна Америка (МЕРКОСУР), специалистите констатират факта, че независимо от географската близост, интеграцията между сегашните страни-членки на МЕРКОСУР бавно се развиваше до определен период от време, тъй като между тях практически не съществуваше нормална транспортна инфраструктура. В продължение на повече от 200 години икономиката на тези страни е била свързана с метрополиите и поради това транспортната инфраструктура е изградена към пристанищата, а не вътре в страните. Към това следва да се добавят и някои трудности от обективен характер – планини, тропически гори и т.н.

Трето. Политическа воля на интегриращите се страни.

Практическият тласък за създаването на всички по-авторитетни и успешни интеграционни групировки – ЕС, НАФТА, МЕРКОСУР – идва от инициативите на политическите ръководства на тези страни. Тяхната роля се оказва в това, да изяснят и поставят пред своите страни целите, които могат да бъдат реализирани с помощта на интеграцията, и точно да прогнозират политическите и социално-икономическите последици за страната. Всичко това по необходимост се залага в стратегията за развитието на страната-

претендент. Защото, ако дадена страна не е готова практически да се включи и работи в наднационални структури, то самата интеграция ще остане само политически документ с добри желаниа и намерения.

Четвърто. Създаване на определени интеграционни структури и механизми.

Специалистите посочват, че интеграцията изисква провеждане на съвместни действия по широк кръг проблеми от всички страни, в името на които тя се реализира. Решаването на тези проблеми изисква създаване на механизми за сътрудничество и изработване на взаимно приемливи решения. Изборът на колективни решения, обаче, зависи от това по какъв начин те се приемат. Практиката е доказала, че за създаване на оптимален режим за вземане на решения се налага приемане на общи правила, норми, регламенти и създаване на институции, които да ръководят този процес. Това предполага и делегиране на съответни права на тези наднационални институции.

Пето. Създаване на инициативен център от една-две държави, които да сплотяват страните-партньори.

Изграждането на колективен орган винаги ще е под влиянието на разпределението на икономическата мощ между партньорите. Обективно, винаги има и ще има между тях по-силни и по-слаби страни. Това изисква да бъдат създадени такива институции и такива норми, че интеграционната групировка да е в състояние да разрешава всички случаи, когато се стига до разминаване на интересите или до уронване на националното достойнство и т.н. Практиката показва, че интеграцията постига успехи само, когато се създават такива отношения, при които по-силните страни не пренебрегват по-слабите, а последните от своя страна ясно разбират и оценяват ролята на по-силните.

Развитието и задълбочаването на международните интеграционни процеси е закономерно следствие от увеличаващия се международен стокообмен и международното движение на производствените фактори. Тези процеси провокираха потребността да се търсят начини за отстраняване на многобройните препятствия по пътя на международната търговия.

От втората половина на 20-ти век, в резултат на бързото икономическо развитие на водещите индустриални страни и прогреса в средствата за международен транспорт и комуникация, с бързи темпове започна да се развива международната търговия със стоки и услуги, допълвана все повече с различните форми на международното движение на производствените фактори (капитали, работна сила и технологии). В резултат на това зад граница започват да се транспортират не само готови стоки, но и факторите за тяхното производство. Закономерен резултат от тези процеси стана появата на интеграционни тенденции.

Интеграционните процеси създадоха предпоставки за развитие на икономическия регионализъм, в резултат на което отделни групи страни създадоха помежду си по-благоприятни условия за търговия, а в редица случаи и за междурегионалното движение на производствените фактори. Независимо от очевидните протекционистки черти на икономическия регионализъм, той не може да се разглежда само като негативен фактор за развитието на международната икономика, ако интегриращите се страни не влошават условията за търговия с трети страни.

За успешното развитие на международните интеграционни процеси от съществено значение стана наличието на някои важни *предпоставки*:

- *първо*, съизмеримост на нивата на икономическо развитие и степента на пазарна зрялост;

- *второ*, географска близост и наличие в повечето случаи на общи граници и исторически формирали се икономически връзки;

- *трето*, общност на икономическите и други проблеми, стоящи пред страните за разрешаване.

Многобройните интеграционни обединения, възникващи и развиващи се в съвременната международна икономика, си поставят принципно сходни *цели*:

Първо. Да се използват предимствата, които дават по-големите икономически пространства. Тези обстоятелства водят до разширяване размерите на пазара, до намаляване на транзакционните разходи и до редица други предимства в резултат на новите икономически мащаби. Това, от своя страна, позволява да се привличат преки чуждестранни инвестиции, които с по-голямо желание се ориентират към пазари с по-големи размери, на които има смисъл да се създават самостоятелни производства, удовлетворяващи техните потребности. Тези цели много ясно са изразени пред интеграционните групировки в Централна Америка и Африка.

Второ. Да решават задачи на търговската политика.

Регионалната интеграция нерядко се разглежда като начин за подобряване на позициите на участващите в нея страни в рамките на многостранните търговски преговори в Световната търговска организация (СТО). Смята се, че съгласуваната позиция от името на интеграционния блок е по-стойностна и води до по-желани последствия в областта на търговската политика. Освен това, регионалните групировки позволяват да се създаде по-стабилна и по-предсказуема среда за взаимна търговия в сравнение с многостранните търговски преговори, при които интересите на участниците често са различни. Такива надежди, свързани с колективните усилия в рамките на многостранните търговски преговори, възлагат интеграционните обединения в Латинска Америка и Югоизточна Азия.

Трето. Постигане на структурно преустройство на икономиката.

Включването на страни, формиращи пазарна икономика или осъществяващи дълбоки структурни икономически реформи, в регионални търговски споразумения с по-високо ниво на пазарно развитие, е най-добрият начин за предаване на пазарен опит. По-развитите страни, включвайки своите съседи в интеграционните процеси, също са заинтересовани от ускоряването на техните пазарни реформи и създаването в тях на пълноценни и развити пазари. Такива цели преследват много европейски страни, включвайки се под една или друга форма в Европейския съюз.

Четвърто. Да подпомагат младите отрасли на националната икономика.

Даже тогава, когато интеграционното обединение не предвижда дискриминационни мерки по отношение на трети страни, често то се разглежда като начин за подкрепа на местните производители, за които се появяват по-широки регионални пазари. Такъв е случаят със страните от Латинска Америка и страните от Африка, на юг от Сахара, особено през 60-70-те години на 20-ти век.

Пето. Да създават благоприятна външнополитическа среда.

Най-важната цел на преобладаващата част от интеграционните обединения е засилването на взаимодействието и сътрудничеството в политическата, военната, социалната, културната и други неикономически области. Наличието на добри отношения със съседите, подкрепени с взаимни икономически интереси и задължения, е важен политически приоритет. Страните от Югоизточна Азия и Близкия Изток, създавайки интеграционни обединения, преследват именно такива цели.

В различни региони и континенти, развитието на интеграционните процеси на микро- и макро нива, и интензивният преход на страните от затворени стопански системи към икономики от открит тип, обърнати към външния свят, се превърна в най-характерна черта на процеса на глобализацията на съвременните международни икономически отношения. Всичко това предопредели и нови закономерности в икономическото развитие на световното стопанство и задълбочаване на самия процес на глобализация. Мощен стимул за този процес стана преодоляването на разделението на света на две противоположни системи. Като следствие от това възникна ситуация, при която в преобладаващата част от страните започна процес на формиране на еднотипни или сходни по своите основни черти икономически отношения. Разшири се разбирането за необходимостта от провеждането на неолиберални реформи и внедряване на пазарните механизми. Научно-техническият прогрес продължи да провокира отделянето на огромни сили и средства, което стана сериозен проблем и за най-мощните в икономическо отношение страни.

В условията на нарастваща интернационализация на общественото производство неговата ефективност започна да се ограничава от национално-държавните форми на организация на стопанската дейност. Това обективно изисква да се търсят все нови и нови пътища и форми на международна организация на стопанската дейност за повишаване на нейната конкурентна способност.

1.3. Стратегическите съюзи – инструмент за конкурентна способност

Вече няколко десетилетия бизнес-съюзите са практика в дейността на компаниите и организациите. Преди това, съвместни компании обикновено се създаваха, когато една компания се стреми да излезе на външен пазар, а законодателството на страната изисква задължително участие на местна компания. На многонационалните компании, в такива случаи, са били необходим пасивни партньори, които да не се месят в тяхната дейност. Местните фирми, от своя страна, обикновено търсят задгранични партньори, които биха могли да внесат нови технологии и по този начин да подкрепят развитието на местните отрасли.

Днес, съюзите се изграждат на друга основа. Всеки партньор влиза в обединението с ресурси, които представляват ценност за другия партньор. При това партньорите, обединявайки усилията си в една област, не означава, че не могат да се конкурират в други области. От началото на 80-те години обединенията се превръщат в инструмент на стратегията, който носи нови възможности, но и нови рискове.

Стратегическите съюзи се превръщат, не просто в отношения между две компании, а в мощен инструмент за ускорена инвазия на партньорите в дадена област на бизнеса. Стимули за създаването на стратегически съюзи стават измененията във философията на бизнеса в последните десетилетия.

Ако преди можеше да се говори за развитие на отделни отрасли, затворени във всяка страна, то сега (например, в автомобилостроенето) организациите, формиращи структурата на отрасъла, излизат извън географските рамки на дадената страна. Интернационализацията на автомобилостроенето доведе до това, че пред производителите се появи необходимостта от доставчици, способни да осигуряват необходимите комплектуващи компоненти за всички действащи в света пазари. В някои страни фирмите-производители на отделни възли и детайли притежават необходимото технологично ниво, но се нуждаят от допълнителни финансови или управленски ресурси. В този смисъл, стратегическите съюзи се

превръщат в средство за развитие на специализацията и кооперирането на международно ниво, което би било невъзможно без развитието на сътрудничеството между различните организации.

Стратегическите съюзи създават предпоставки технологичните новости и разработки, направени в една страна, по-бързо да бъдат използвани в други страни. Като пример могат да бъдат посочени обединенията на фармацевтичните корпорации, използващи разработки на малките биотехнологични компании. Корпорациите финансират отделни малки фирми, поемащи риска за изследвания, които биха могли и да не доведат до положителни резултати.

Тъй като даже и крупните многонационални корпорации не винаги имат финансови възможности да финансират изграждането на необходимите съвременни производствени мощности се налага търсенето на подходящи партньори. Така например, шведската Ericsson, чиито подразделения произвеждат мобилни телефони, изпада в криза, поради което се обръща за съдействие към японската Sony. Като краен резултат се създаде съвместната компания Sony-Ericsson за производство и продажба на прибори за безжична връзка.

Технологичните новости довеждат до необходимостта от взаимодействие между не свързани преди това отрасли на икономиката. За пример може да се посочи производството на компютри, свързали три различни отрасли. Например, всеки компютър представлява единство на микрочипове, друго електронно оборудване и съответстващо програмно осигуряване. А компютрите се използват от организации, които са в съвсем други отрасли. Необходимостта те да съответстват на определени изисквания доведе до създаването на стратегически обединения, осигуряващи системни решения за използването им в даден отрасъл.

Стратегическите съюзи подпомагат да се осигурят конкурентни предимства и в една нова среда. Непрекъснато се появяват нови конкуренти, които биха могли да бъдат групи от страни или резултати от внедряване на нови технологии, което да доведе до промяна в конкурентната среда. В тази връзка, при създаването на стратегически съюз могат да преследват следните цели:

да се намалят разходите или да се реализират икономии от мащаба на производството;

- да се получи достъп до нови пазари;
- да се получи достъп до нови технологии;
- да се блокират конкуренти;
- да се изпълнят изисквания на държавни нормативи;
- да се формира ново пазарно поведение, диктувано от пазара;

- да се намали нивото на риска.

Създаваните съюзи могат да приемат различни форми. По типа на своята структура те могат да бъдат вертикални и хоризонтални. По типа на връзките – капиталови или договорни. По отношение на времето – безсрочни или с фиксиран срок. Най-радикалните видове съюзи са *съвместните предприятия*. При тях нито една от страните не губи своята самостоятелност и въпреки това новата структура обикновено притежава в определена степен независимост от нейните създатели. Такъв пример за съюз е съвместното предприятие на Coca-Cola и Procter & Gamble за производство и продажба на негазирани напитки и чипс.

Изхождайки от цялата сложност и риск при образуването на стратегическите съюзи, този вариант на интегриране може да се предполага в следните случаи:

- *първо*, когато вътрешните ресурси на компанията, необходими за разработването на даден продукт, или ще излязат прекалено скъпи, или се изисква прекалено много време;
- *второ*, когато са необходими само част от ресурсите на партньора;
- *трето*, когато мащабите на компанията-партньор изключват възможността за покупки на вашата организация.

Съществува и друг четвърти фактор – вътрешните ресурси и характеристики на организацията.

Създаването на ЕС се превърна във важен стимул за тези промени, особено в сферата на инвестициите. Това застави банковите структури да се приближат до капиталовите пазари, което им откри нови възможности. Най-добре тези промени се отразиха на английските банки (Goldman Sachs, Klein worth), тъй като капиталовите пазари на тази страна доминират в Европа. Банковите организации на другите страни (Dresdner Bank, Deutsche Bank) също се оказват подготвени за работа в новите за тях области и условия. Именно затова, те започват да привличат английски инвестиционни организации, което им позволява да провеждат операции на английския пазар. В същото време, други банки се стремят да установят контакти с крупни международни финансови организации, предлагайки им знания за местните условия и местните пазари, което осигурява успешен пробив на пазара на дадената страна.

Резюме

Опити за теоретично осмисляне и обосноваване на практическата необходимост от интеграционно развитие на страните се правят още през 50-те и 60-те години на

миналия век от учени като Ж.Руеф, Р.Шуман, В.Халицейн, М.Панич, Е.Бенуа, Ж.Моне, П.Робсън и др.

Съвременните виждания за международната икономическа интеграция дават основание да се смята, че многообразието на възгледите и хипотезите засега не позволява да се изгради единна теория за интеграцията. Все още няма категоричен отговор на въпроса за характера на преимуществата и изгодите от международната икономическа интеграция за интегриращите се страни.

Международната икономическа интеграция, най-общо, може да се определи като процес на взаимно приспособяване на отделни национални икономики една към друга и внедряване в тях на единен възпроизводствен процес. Това, от своя страна, предполага известна териториална, икономическа, структурна и технологична съвместимост на страните – участнички, което обяснява и нейния регионален характер.

Основен подбудителен мотив и цел на интеграцията става увеличаването на обемите и разширяването на номенклатурата от предлаганите стоки и услуги на базата на по-висока ефективност от използването на природните ресурси и стопанската дейност в международни мащаби.

Международната икономическа интеграция, по своята същност, се определя като процес на икономическо взаимодействие между страните, водещо към сближаване на техните стопански механизми и структури, съгласувано регулирани от междудържавни органи, на основата на международни споразумения.

Международният опит показва, че интеграционният процес може успешно да се развива само при определени условия и предпоставки, които всяка от интегриращите се страни следва да достигне и спазва или да ги притежава до момента на интегриране. Сред тях по-важни са следните: първо, относително съпоставимо ниво на икономическо развитие; второ, географска близост на страните-участници; трето, политическа воля на интегриращите се страни; четвърто, създаване на определени интеграционни структури и механизми; пето, създаване на инициативен център от една-две държави, които да сплотяват страните-партньори.

За успешното развитие на международните интеграционни процеси от съществено значение стана наличието на някои важни предпоставки: първо, съизмеримост на нивата на икономическо развитие и степента на пазарна зрялост; второ, географска близост и наличие в повечето случаи на общи граници и исторически формирали се икономически връзки; трето, общност на икономическите и други проблеми, стоящи пред страните за разрешаване.

Стратегическите съюзи са не просто в отношения между две компании, а мощен инструмент за ускорена инвазия на партньорите в дадена област на бизнеса. Стимули за създаването на стратегически съюзи стават измененията във философията на бизнеса в последните десетилетия. Стратегическите съюзи подпомагат да се осигурят конкурентни предимства и в една нова среда, тъй като непрекъснато се появяват нови конкуренти, които биха могли да бъдат групи от страни или резултати от внедряване на нови технологии, което да доведе до промяна в конкурентната среда.

Изводи

Интеграцията е глобален, обективен исторически процес – едно от проявленията на интернационализацията. Тя стимулира взаимното проникване и взаимната зависимост

на възпроизводствените процеси на националните икономики и формира регионалната икономика като субект на световното стопанство. Затова, от една страна, регионалната интеграция стимулира глобализацията, а от друга страна – я задържа.

Международната икономическа интеграция осигурява на обединените държави по-висока конкурентна способност в глобален мащаб. Това засилва вътрешната конкурентна борба между интегрираните държави, а също и между интеграционните групировки. Едновременно с това, процесът на интернационализация не само задържа процеса на обособяване на регионалните икономически групировки, но в крайна сметка го изключва, пораждайки все по-тесни икономически и научно-технически връзки между регионалните групировки, създавани в различните континенти.

За икономическата политика на регионалните групировки, безусловно, са характерни протекционистки черти по отношение на трети страни.

На този етап не съществува единна теория за МИИ. Различията в отделните теоретични възгледи се отнасят не само до подходите при определянето на понятието, но и до целите и механизмите на интеграцията. Общото за всички възгледи се явява признаването на обективния характер на международната икономическа интеграция, обусловен от международното разделение на труда, съществуващ само в рамките на пазарната икономика.

Ключови понятия

Международна икономика - част от теорията за пазарната икономика, изучаваща закономерностите на икономическото взаимодействие на пазарните субекти от различни държави в областта на международния обмен на стоки, движението на производствените фактори и финансирането и формирането на международната икономическа политика.

Икономическа интеграция - процес на икономическо взаимодействие между страни, водещ към сближаване на стопанските механизми, приемащ формата на междудържавни споразумения и съгласувано регулиран от междудържавни органи.

Стратегически съюз - отношения между две и повече компании за ускорена инвазия на партньорите в дадена област на бизнеса, подпомагащи им да си осигурят конкурентни предимства.

Съвместни предприятия – основен вид стратегически съюз, при който нито една от страните не губи своята самостоятелност и въпреки това новата структура обикновено притежава в определена степен независимост от нейните създатели.

Контролни въпроси

От какъв характер са основните предпоставки при анализа на международните интеграционни процеси?

Кога се смята, че една национална икономика е достатъчно устойчива?

Коя предпоставка се оказва реална и важна за преместване центъра на тежестта на международните икономически отношения от сферата на търговията в сферата на производството?

Как най-общо, може да се определи международната икономическа интеграция?

Кои са най-важните предпоставки за успешното развитие на международните интеграционни процеси?

*На каква основа се изграждат стратегическите съюзи?
Какви предпоставки създават стратегическите съюзи?*

2. Етапи и механизми на икономическата интеграция в Западна Европа.

2.1. Същност и причини за западноевропейската интеграция

Корените на европейската интеграция могат да се търсят в далечното минало, но интеграционните процеси придобиват съвременно значение след промишлената революция, която им осигурява солидна техническа база и безпрецедентни темпове. Развитието на промишлеността обуславя задълбочаване на международното разделение на труда между европейските държави и засилва тяхната производствена специализация. Това разширява мащабите на производството и извежда на преден план необходимостта от нови пазари и източници на суровини и енергоресурси извън пределите на собствената страна. Постепенно, но с бързи темпове, възпроизводственият процес излиза извън териториалните граници на държавите. Поради тази причина националните стопанства в Западна Европа стават все по-свързани с външния свят и все повече проникват в него. Този процес се развива успоредно с либерализирането на търговския режим между европейските държави, продиктуван от икономическата изгода, която носи взаимната търговия.

Идеята за европейска икономическа интеграция възниква още в края на 19-ти век и постепенно завоюва умовете на политиците в Европа. Така например, в 1921г се прави опит за създаване на Белгийско – Люксембургски икономически съюз. През 1930г министрите на външните работи на Франция (А.Бриан) и на Германия (Х.Щреземан) предлагат да се създаде “режим на европейски федерален съюз” (план “Бриан – Щреземан”). Този план не се реализира, но позволява както да се демонстрира в Европа централната роля на Германия и Франция, така и да се демонстрира посоката на новия компонент на европейската безопасност и социално-икономическата взаимозависимост на държавите. Реализирането на подобен план би способствало за свободно движение на стоки, капитали, хора и за развитието на икономически изостаналите райони на Европа с помощта на изграждането на взаимноизгодни връзки в различни сектори, а също и за осигуряване на траен мир. Планът “Бриан – Щреземан”, макар и не реализиран, оставя дълбока следа в историята на европейската интеграция. Подходите и понятията, предвиждани в него – наднационални органи, общ пазар, фактическа солидарност между европейските народи и т.н., днес са в ежедневието на западноевропейците.

Идеята за интеграция продължава да е жива дори в разгара на Втората световна война. Така на 21.10.1943г Белгия, Нидерландия и Люксембург подписват валутно споразумение, а през септември 1944г и митническа конвенция, които поставят началото на създаването на митнически икономически съюз между тях, получил названието “Бенилюкс”. Договорът за учредяването на този съюз е подписан по-късно - на 3.2.1958г, а влиза в сила от 1.11.1960г след неговата ратификация. Той предвижда създаване на общ пазар със свободно движение между страните-участници на стоки, услуги, капитали и работна сила, координиране на икономическата, финансовата и социалната политика и изграждане на съюза като единно цяло в областта на външноикономическите отношения. По-късно, страните от Бенилюкс влизат в състава на Европейската икономическа общност.

След Втората световна война Западна Европа изпада в безпрецедентна политическа и икономическа криза и разруха. Тя губи своите позиции на световен лидер. Нейното място на световната арена се заема от новите свръх държави – САЩ и СССР, всяка от които притежава значително по-голяма военна, политическа и икономическа мощ от всички европейски държави взети заедно. В тези условия напълно естествено сред европейските политически кръгове възниква желанието да се противопоставят както на съветския политически натиск, така и на финансово-икономическата експанзия на САЩ. Първа тази необходимост осъзнава Франция. В 1950г министърът на външните работи на Франция Робер Шуман обнародва декларация с призив за образуване на Европейско обединение за въглища и стомана (ЕОВС), разработена съвместно с икономиста Жан Моне. Декларацията била насочена преди всичко към Германия с желанието чрез икономическо сътрудничество да се нормализират френско-германските отношения и ФРГ да се включи в европейската икономика като суверенна държава. Шуман и Моне предлагат каменовъглената и стоманодобивната промишленост на Франция и ФРГ да се обединят в рамките на единна организация, открита за всяка друга европейска държава, под егидата на съвместен ръководен орган. Това предложение се реализира с договор подписан в Париж в 1951г от шест страни – Белгия, Франция, Германия, Италия, Люксембург и Нидерландия. Договорът влиза в сила в 1953г.

Нов импулс европейското строителство получава след Месинската конференция (юни 1955г), на която се обсъжда меморандума на Бенилюкс за европейска интеграция. Поставя се въпроса за създаване на единна Европа чрез развитие на общи институции, постепенно сливане на националните икономики, създаване на Общ пазар и съгласуване на социалната политика. Постигнатите успехи вдъхновяват всички участници за разширяване сферата на съвместната им дейност и през 1957г в Рим подписват договори, даващи

живот на основните положения на Месинската конференция. Създава се Европейска икономическа общност (ЕИО), основана на митнически съюз и обща политика, особено в селското стопанство, и Европейска общност по атомна енергия (Евратом). Влезлите в сила Римски договори обединяват ЕОВС, ЕИО и Евратом. Основната цел е чрез митнически съюз и да се премахнат търговските бариери вътре в ЕИО, а също така и да се развива и използва ядрената енергия за мирни цели. През 1967г изпълнителните органи на трите общности се сливат, в резултат на което се създава базовата структура на Европейската общност (ЕО), преминала в своето развитие през редица етапи, за да се трансформира в края на века в Европейски съюз.

Успоредно с тези интеграционни процеси в Западна Европа се наблюдават и други интеграционни действия. На 3 май 1960г завършват преговорите и се подписват съответните документи за създаването на *Европейската асоциация за свободна търговия* (ЕАСТ), в която влизат Австрия, Дания, Норвегия, Португалия, Швеция, Швейцария и Великобритания. Тази организация се създава, като че ли в противовес на принципите на функциониране на днешния Европейски съюз. Тя е замислена като чисто икономическа асоциация, за разлика от ЕИО, която си поставя и политически цели. Тя в своето развитие не успява да постигне резултатите на Общността, поради което поетапно някои от нейните членове се присъединяват към ЕИО.

Европейските интеграционни структури първоначално се изграждат като контрапункт на двете световни свръх държави и като някаква “трета сила” в световната общност, т.е. доминиращи са политическите мотиви. Обаче, независимо от тяхното безусловно значение, неправомерно е да се игнорират икономическите предпоставки за интеграцията. Важна роля изиграва и планът “Маршал”, в рамките на който Западна Европа получава значителна материална помощ. Освен това, в резултат на краха на колониалната система бившите метрополии са принудени да преразгледат външнополитическата си стратегия и да се ориентират към подобряване на връзките си със съседите.

Интеграционните процеси в Западна Европа се основават не само на засилването на взаимозависимостта на националните икономики и пазари. Със задълбочаването на стопанските връзки все по-ясно се проявява потребността от взаимна адаптация и съзнателно регулиране на икономическите процеси в мащабите на целия формиращ се стопански комплекс. Целта на такова регулиране става отстраняването на националните препятствия по пътя на взаимния обмен, осигуряване на еднакви условия за стопанските субекти в тези страни, разкрепостяване на конкуренцията, създаване чрез съгласуване и хармонизация на вътрешната и външната макроикономическа политика единно стопанско пространство, насочване на

стихийните пазарни процеси в русло, определяно от съвместно изработени икономически и социални приоритети.

За активизиране на интеграционните процеси в Западна Европа, не на последно място, влияние оказва съществуващата обща инфраструктура за свободния пазар, обусловена от териториалната близост на страните, сходството в семейните и религиозните традиции, пораждащи сходство в потребностите, вкусовете и т.н. Именно затова, през 50-те години Западна Европа се оказва най-подготвена за създаване на зона на икономическа и социална стабилност, оградена от останалия свят не само с единни митнически бариери, но и с особена система за колективно регулиране на различните аспекти на междудържавните отношения – от търговията със стоки и услуги до миграцията на работната сила и капиталите, от социалната защита на населението до неговата лична безопасност, от координирането на макроикономическата политика на държавите до тяхната валутна унификация. В продължение на близо половин век в рамките на Европейския съюз се създава защитна реакция срещу някои неблагоприятни проявления на глобализацията.

2.2. Етапи на интеграцията и механизми за нейното осъществяване

В еволюцията на западноевропейската интеграция се открояват шест характерни етапа.

От 1945г до 1950г се разработват различни проекти за обединяване на Западна Европа, уточняват се позициите на заинтересованите страни и се търсят взаимно приемливи варианти. Този период се характеризира като *подготвителен*. Централно събитие в него става Хагският конгрес на привържениците за обединяване на Западна Европа (1948г), след който подготовката към обединението навлиза в практически стадий.

Първият етап на европейската интеграция, наричан още “*етап на отраслова интеграция*”, включва периода 1951 – 1957г. В 1952г. влиза в сила договор за учредяване на Европейското обединение за въглища и стомана, успешната реализация на който стимулира разработването на по-обширни програми за икономическа интеграция. През юни 1955г в Месина се провежда конференция, на която се разглеждат предложения за създаване на митнически съюз и обединяване на усилията в областта на ядрената енергетика и нейното използване за мирни цели. През март 1957г шестте страни по договора за ЕОВС подписват още два договора – Римския договор за учредяване на Европейската икономическа общност и договор за

Европейска общност по атомна енергия. И ако Евратом има чисто отраслов характер, то договорът за ЕИО се различава с по-широк подход, който открива хоризонти за следващия етап в еволюцията на западноевропейската интеграция.

Вторият етап (1958 – 1985г.) е характерен със създаването на митнически съюз, изграждане и въвеждане в действие на Европейска валутна система и формиране на условия за създаване на *Общ пазар*. В сферата на дейността на ЕИО, освен стоманодобивната и атомната промишленост, влизат и такива ключови области като селското стопанство, транспортът, научните изследвания, промишлената, социалната и икономическата политика, създаване на условия за конкуренция. Една от главните цели на Римския договор става постигането “*четири основни свободи*” – свободно движение на стоки, свободно движение на услуги, свободно движение на лицата, свободно движение на капиталите, като за приоритетно направление се избира свободното движение на стоките. Предполагало се, че мобилността на работната сила ще бъде ограничена поради езикови и културни различия, проблеми със социалното осигуряване и взаимното признаване на професионалната квалификация, които опасения по-късно се потвърждават.

Свободното движение на капитали, съгласно Договора, се предвиждало “дотолкова, доколкото това било необходимо за успешно функциониране на *Общия пазар*”, т.е. само за текущи операции. Тези ограничения се обясняват с твърдия контрол от страна на правителствата на държавите-членки в сферата на паричната и фискалната политика. Мобилността на капитала в рамките на ЕИО се възприемала от тях като потенциална заплаха за ефективността на националните парични инструменти.

Създавайки митническият съюз, страните от ЕИО избират подход на равномерно и стъпаловидно намаляване на митническите тарифи във взаимната търговия. Първото намаление с 10% се осъществява от 1 януари 1959 г. В следващата година те се намаляват с 20%, а след това ежегодно (с изключение на 1965 г.) намалението е с 10%. Накрая, от 1 януари 1968 г. вътрешните митнически граници на ЕО се премахват напълно, а на външните граници се въвежда обща митническа тарифа. Разработват се и се въвеждат единни норми и правила за определяне на митническите стойности на стоките, за определяне на техния произход, на особените режими за вноса и износа на стоки, заменящи националните митнически законодателства на държавите-членки. Общата търговска политика се въвежда малко по-късно – от 1 януари 1970г, като отговорността за нея преминава в ръцете на ЕО, а от 1 януари 1973г тази сфера от дейността става нейна изключителна прерогатива. По този начин за всички страни се установяват еднакви условия във външната

търговия и, следователно, еднакви условия за конкуренция както на вътрешния, така и на световния пазар.

След напрегнати преговори, през януари 1962г, ЕИО изработва обща аграрна политика, основана на следните принципи:

- създаване на единен пазар и установяване на единни цени на по-голяма част от селскостопанската продукция;
- гарантиране на жизненото равнище на заетите в аграрния сектор, съпоставимо с това на заетите в другите отрасли;
- даване на предпочитания за селскостопанската продукция, произведена в общността, пред продукцията, внасяна отвън. Общ аграрен пазар се създава през 1964г.

Свободно движение на работната сила започва да се реализира в 1961г., а към края на преходния период, в рамките на ЕОВС и ЕИО, се приемат и въвеждат в действие нормативни актове, предвиждащи изравняване на трудовите и социалните права на гражданите от една държава-член, работещи във всяка друга държава от общността, с правата на нейните граждани. Обаче, хармонизацията на трудовото и социалното законодателство не се довежда докрай, тъй като страните не стигат до съгласие относно взаимното признаване на дипломите и други документи, удостоверяващи професионалната квалификация.

Задачата за създаване на всеобхватен и ефективен общ пазар не се решава в срока (1970г), предвиден в Римския договор. Такъв не се създава и през 70-те и началото на 80-те години поради краха на Бретън-Уудската валутна система (1971г), световните енергийни кризи в 1973, 1978 – 1979г, икономическата криза в началото на 80-те години. Своя роля изиграва и “люксембургският компромис”, който де-факто въвежда правилото за единодушие в процеса на приемането на решения от Съвета, предоставяйки по този начин на всяка страна възможността да блокира решенията, които не я устройват. Съчетаването на икономическата криза с институционалната инертност и неспособност оперативно да се реагира на промените в стопанската конюнктура вътре в общността и извън нея, води до определянето на този период с прозвището “евросклероза”. В резултат на всички тези обстоятелства в ЕО се появяват центробежни и протекционистки тенденции и сепаратистки действия от страна на някои нейни членове. Това поставя пред общността като първостепенна задача да бъде запазено достигнатото ниво на интеграция и да бъдат преодолени посочените негативни тенденции в поведението на страните-членки. Независимо от това, постигнатото показва, че ЕО притежава голям запас от устойчивост и политическа воля, което ѝ позволява да преодолее критичната ситуация.

Нещо повече, през 70-те години е постигнат прогрес в редица направления на интеграцията:

- създава се механизъм за европейско политическо сътрудничество като инструмент за доброволна координация на външната политика на държавите;
- започва фактически да функционира новият орган на ЕО – Европейският съвет;
- учредява се Европейският фонд за регионално развитие;
- въвежда се Европейската валутна система;
- провеждат се първите преки избори за Европейския парламент.

През *третия етап* от еволюцията на интеграционните процеси в ЕО (1985 – 1992г) се пристъпва към завършване на изграждането на общ пазар. Понятието “общ пазар”, фиксирано в Римския договор, се трансформира в понятието “*единен вътрешен пазар*”, като двете понятия по своята същност са идентични, тъй като предвиждат едни и същи цели – изграждане на ефективно действащ интегриран пазар в рамките на ЕО, осигуряващ свободно движение на стоки, услуги, лица и капитали, а също и равни условия за конкуренция. През този период Комисията на ЕО разглежда два проекта, имащи за цел да дадат нов импулс на интеграционния процес. Първият е свързан със завършване на формирането на вътрешния пазар и създаване на икономически и валутен съюз. Вторият проект е по-привлекателен като перспектива, но се избира първият като по-малко амбициозен, но по-реалистичен. За този избор съществуват няколко причини:

- *първо*, проектът за единен вътрешен пазар, основан на вече действащия митнически съюз, представлявал по-малка заплаха за националния суверенитет на страните от икономическия и валутен съюз, и затова не се очаквало да предизвика негативна реакция сред националните правителства и населението
- и *второ*, проектът за единен вътрешен пазар не изисквал допълнителни разходи, а напротив, очаквало се той да донесе по-големи икономически изгоди.

Юридическа база на този курс става *Единният европейски акт*, подписан от страните през февруари 1986г и влязъл в сила от 1 юли 1987г. Той е характерен с това, че внася изменения в основополагащите договори, учредили трите европейски общности. Така например, той включва положение за *гласуване с квалифицирано мнозинство* по въпросите за хармонизиране на националните законодателства, повишавайки по този начин ефективността на процедурите за приемане на решения. Също така се въвежда нов подход към хармонизацията на нормативните актове и

техническите стандарти, основан на тяхното взаимно признаване. На ниво ЕО се установява само долен допустим праг на стандарта.

Приетата програма за завършване на процеса по формирането на единен вътрешен пазар си поставя за цел да отстрани всички технически, данъчни, правни и административни препятствия не само пред свободното движение на стоките, но и за услугите, лицата и капиталите. По този начин се създадат условия за формиране на крупни “паневропейски” компании, способни да се конкурират с корпорациите на САЩ и Япония. С отделни изключения, приетата програма е изпълнена към набелязания срок – 1 януари 1993г, макар реализацията на много от законодателните актове и решения на ЕО да става в по-продължителен срок.

Главно събитие за *четвъртия етап* на интеграционния процес (1992 – 2000г) става изграждането на единен икономически, валутен и политически съюз. Задачите и комплекса от мерки по реформирането на ЕО се формулират в програмата на Делор (“пакет Делор”), която конкретизира решенията на Единния европейски акт.

“Пакетът Делор” съдържа три основни насоки за реформиране на ЕО:

- *първа*, пълна либерализация на движението на капиталите вътре в общността;
- *втора*, обединяване на финансовите пазари на държавите-членки;
- *трета*, твърдо фиксиране на обменните курсове на националните валути и свеждане до нула съществуващите граници на колебание с последваща замяна на националните парични единици с единна европейска валута.

Формално тази програма се санкционира с договора за създаването на Европейския съюз, подписан на 7 февруари 1992г в Маастрихт, който открива нов етап в развитието на европейската интеграция.

От 2001г започва *съвременният етап* на интеграционния процес, който стартира с реализирането на валутния съюз на ЕС. Това издига ЕС на качествено ново ниво на интеграция, чието главно различие от останалите етапи е в това, че страните преминават от координация в действията на националните правителства към *обща икономическа и валутна политика и към единна валута – евро*, която от януари 2001 г. става единна за безналичните разчети на страните, включили се в икономическия и валутен съюз. По този начин, логически приключва програмата за създаване на единен вътрешен пазар и формиране на територията на ЕС на единно икономическо пространство. В европейския валутен съюз се включват 12 страни от ЕС, отговарящи на определени критерии, за които от 1 януари 2002г еврото се въвежда и в наличния оборот.

Анализът на етапите на развитие на европейската интеграция позволява да се направи извода, че в продължение на целия период на неговото съществуване този процес се задълбочава и трансформира от по-прости към по-развити форми. В процеса на своята еволюция той претърпява и количествени изменения по отношение на своя състав, за да достигне в 2004г, след включването на 10-те нови членове от Централна и Източна Европа, до числото – 25, в 2007г до 27 с включването на България и Румъния и в 2013г - Хърватия. Разширявайки се на Изток, Европейският съюз забележимо увеличава своя ресурсен потенциал – неговата територия се увеличава с 84%, населението – със 130 млн. човека, или 31%. По този начин ЕС става най-крупния пазар в света с над 500млн. потребители. Като цяло, ЕС в условията на глобализацията се развива с по-високи темпове от икономиките на САЩ и Япония. До голяма степен това е свързано с прехода на интеграцията в ново качество – създаване на единно икономическо пространство с единен пазар на стоки, капитали, работна сила и либерализиране на пазара на услугите. В резултат на това нараства и икономическата взаимозависимост на страните от провежданата от ЕС икономическа политика, насочена към реално осигуряване на “четирите свободи” – на движение на стоки, капитали, лица, осигуряващи като цяло реална свобода за предприемачеството. В резултат на свободата на предприемачеството икономиката на ЕС става не просто интернационална, но все повече транснационална. В политическо отношение ЕС придобива качествено нов международен статут, който му позволява да играе по-активна роля при приемането на глобални решения и да укрепи своите позиции в такива международни организации като СТО, МВФ, ОИСР и НАТО.

Опитът на западноевропейската интеграция, по наше мнение, носи в много голяма степен универсален характер за всяко обединение на държави, особено що се отнася в някои от нейните основни елементи:

- отношението към конфликтите и кризите като към фаза на развитие и разрешаване чрез преговори и компромиси;
- отказ от нетрадиционните представи за национален суверенитет и последователно предаване на част от суверенитета на международни интеграционни институции;
- постепеност и етапността в развитието на интеграцията с ясно очертани приоритетни задачи на всеки етап;
- приоритет на общите дългосрочни интереси пред различията в националните интереси и разногласия;
- селекция на интересите на основата на прагматизма при определяне на приоритетите;

- съчетаване на междудържавните и наднационалните институции в регулативните органи на ЕС при гъвкаво разпределение на компетенциите между тях и националните правителства;
- многообразие на типовете приемани решения – от регламенти и директиви, задължителни за изпълнение от всички, до заключения, имащи препоръчителен характер;
- примат на правото на ЕС над националното право на страните-членки;
- разделение на законодателната, изпълнителната и съдебната функция в организационната структура на ЕС;
- безусловно следване на изработените в процеса на интеграцията принципи.

2.3. Уроците на западноевропейската интеграция

Уроците на западноевропейската интеграция са продукт на последователното реализиране на принципите от стратегията на ЕС, някои от най-важните елементи на която имат универсален характер, т.е. приложими са за всяко обединение на държави.

Тези уроци следват от изработването и реализирането на механизма на стратегията на ЕС през отделните етапи от еволюцията на Съюза.

Първо. *Разглеждане на конфликтите и кризите в ЕС* като една от фазите на развитие, подтикващи участниците към преосмисляне и преценка на натрупания опит и търсене на нови решения. Същността на този принцип е в това, всички членове на ЕС открито да признават необходимостта от мобилизация на целия интелектуален и социално-политически потенциал. Само тогава противоречията ще бъдат не спирачка, а стимул за развитието на интеграцията. Това се потвърждава от опита при решаването на много от противоречията в ЕС в течение на продължителен период. В историята на ЕС има само един случай, когато преговорният процес попада в задънена улица и е напълно прекъснат. Това става през 1965г, когато Франция за няколко месеца напуска органите на ЕС, несъгласна с решението, наложено ѝ от останалите партньори, по въпроса за снемане на правото за единодушно приемане на решенията по жизнено важни за държавата въпроси. В следващите години повече никога не се прибегва до езика на ултиматума.

Второ. *Доброволен отказ от традиционните представи за национален суверенитет и предаване на част от него на международни организации.* Този принцип е тясно свързан с уточняването на понятието суверенитет. Дебатите по този въпрос на Запад продължават и в наши дни. След Втората световна война се налага по-гъвкав подход, състоящ се в това, че

доброволното делегиране на част от националния суверенитет на международни организации не само че не го накърнява, но, напротив, осигурява му по-надеждни гаранции. Като че ли се получава сумиране на национални суверенитети, укрепващо позициите на алианса от държави и на всеки от участниците поотделно. Това се потвърждава от факта, че в ЕС за разширяване на пълномощията най-активно се застъпват не големите, а малките и средните страни, и не само “старите” членове – Белгия и Холандия, но и новите – Испания и Португалия. Заедно с това, независимо от делегирането на суверенитет, всеки въпрос, разглеждан от една от държавите като жизнено важен за нея, може да бъде решаван само на базата на единодушие, и заинтересованата държава има право на вето. Това става един от кардиналните правила в дейността на ЕС, и само с приемането в 1986г на Единния европейски акт (ЕЕА) се осъществява частичен преход към приемане на решения с мнозинство от гласовете. Тази промяна навярно ще бъде обект на жестоки изпитания, и ЕС още дълго ще съчетава и двете процедури на гласуване – единодушие и квалифицирано мнозинство.

Трето. *Постепенност и етапността в движението напред с ясно отделяне на приоритетните задачи*, които предстои да се решат на определен етап от развитието, приоритет на общите дългосрочни интереси пред разминаването в националните интереси и разногласия. Първоначално принципът за етапността е бил формулиран от Жан Моне и Робер Шуман още в края на 1940 – и началото на 1950г. “Европа няма да бъде построена изведнъж и напълно; тя ще се създава посредством конкретни постижения, пораждащи преди всичко практическа солидарност”. Били определени и основните етапи: създаване на митнически съюз, от него – към общ пазар, по-нататък – към икономически и валутен съюз, и завършващ етап – към политически съюз. В историята на ЕС са правени опити да се отстъпи от този принцип и да се ускори развитието на интеграцията, но търпят провал. Стратегията за преход на базата на етапността се оказва по-удачна.

Четвърто. *Ярко изразен прагматизъм при определяне на първостепенните задачи, при избора на приоритетни направления и средства за развитие*, позволяващи гъвкаво да се реагира на нова ситуация, променяйки курса, отлагайки решаването на едни въпроси и поставяйки на преден план други, за които са назрели условията. Именно този принцип ляга в основата на решенията за икономическа конвергенция на страните-членки с помощта на структурните фондове на ЕС и по-активна хармонизация на икономическата политика на националните правителства, осъществяване на промеждутъчни мероприятия по пътя на валутната и научно-техническата интеграция. На базата на този принцип в началото на 80-те години се отхвърля максималистката идея за подписване на договор за учредяване на

политически съюз от федеративен тип, макар Европейският парламент да одобрява проекта за такъв договор в 1984г. Вместо това се приема компромисен документ – Единен европейски акт, провъзгласил в качеството на първостепенна цел създаването в към края на 1992г на единен вътрешен пазар, предвиждащ, за разлика от общия пазар на 60-те години, свобода на движението не само на стоките, но и на услугите, капиталите и лицата, а също и значително по-голяма съгласуваност на икономическата и валутната политика на страните.

Анализът на уроците и опита на ЕС позволява да се направи извода, че Общността не би се придвижила така успешно напред, ако нейното развитие не се осигуряваше от цяла система от политически, правни, съдебни, административни и финансови механизми. Тази система, формирала се в процеса на развитието на ЕС, също е основана на някои общи принципи, но в свои конкретни форми, съществено отличаващи се от националните системи. Нейни характерни черти стават:

- *съчетаване на институции от два типа – междудържавни и наднационални.* Лицата, влизащи в органите на първия тип, действат в качеството на официални представители на страната-член. Членовете на органите на втория тип също се предлагат от всяка държава, но те действат като независими лица, не обвързани с никакви инструкции от страна на техните правителства. Този двоен принцип на формиране спомага за поддържане на баланса между интересите на отделните държави и интересите на Общността като цяло;
- *гъвкаво разделение на компетенциите между институциите на ЕС и националните правителства.* Могат да се отделят три основни варианта на разделение на компетенциите: *първи*, сфери, в които се осъществява общата политика на нивото на ЕС (аграрна, търговска и т.н.); *втори*, сфери със смесени компетенции, където за отделни направления или групи въпроси отговарят органите на ЕС, а останалите както преди се намират в правомощията на националните правителства (регионална, социална и т.н.); *трето*, сфери, в които функциите на ЕС се ограничават от координирани действия на страните и изработване на препоръки (макроикономическа, политика в областта на околната среда и т.н.);
- *многообразие от типове приемани решения* – от регламенти и директиви, задължителни за изпълнение от националните правителства и всички участници в интеграцията, до заключения, имащи препоръчителен характер;
- *примат на правото на ЕС над националното право на страните-членки* в предели, определяни от съдържанието на основополагащите

договори. Източник на правото в ЕС са преди всичко три договора, учредили Европейската общност, Единния европейски акт и Договора за Европейския съюз, а също и договорите за присъединяване към ЕС на нови страни-членки.

В организационната структура на ЕС намира отражение традиционният за западната политическа система принцип за разделяне на законодателните, изпълнителните и съдебните функции. Тя става образец за нов тип междудържавно сътрудничество.

Резюме

Идеята за европейска икономическа интеграция възниква още в края на 19-ти век и постепенно завоюва умовете на политиците в Европа. Така например, в 1921г се прави опит за създаване на Белгийско – Люксембургски икономически съюз. През 1930г министрите на външните работи на Франция (А.Бриан) и на Германия (Х.Щреземан) предлагат да се създаде “режим на европейски федерален съюз” (план “Бриан – Щреземан”).

След Втората световна война Западна Европа изпада в безпрецедентна политическа и икономическа криза и разруха. Тя губи своите позиции на световен лидер. В тези условия напълно естествено сред европейските политически кръгове възниква желанието да се противопоставят както на съветския политически натиск, така и на финансово-икономическата експанзия на САЩ.

В 1950г министърът на външните работи на Франция Робер Шуман обнародва декларация с призив за образуване на Европейско обединение за въглища и стомана (ЕОВС), разработена съвместно с икономиста Жан Моне. През 1957г в Рим се подписват договори, с които се създава Европейска икономическа общност (ЕИО), основана на митнически съюз и обща политика, особено в селското стопанство, Европейска общност по атомна енергия (Евратом). Влезлите в сила Римски договори обединяват ЕОВС, ЕИО и Евратом.

Успоредно с тези интеграционни процеси в Западна Европа се наблюдават и други интеграционни действия. На 3 май 1960г завършват преговорите и се подписват съответните документи за създаването на Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ), в която влизат Австрия, Дания, Норвегия, Португалия, Швеция, Швейцария и Великобритания.

В еволюцията на западноевропейската интеграция се открояват шест характерни етапа.

Първият етап на европейската интеграция, наричан още “етап на отраслова интеграция”, включва периода 1951 – 1957г.

Вторият етап (1958 – 1985г.) е характерен със създаването на митнически съюз, изграждане и въвеждане в действие на Европейска валутна система и формиране на условия за създаване на Общ пазар.

През третия етап от еволюцията на интеграционните процеси в ЕО (1985 – 1992г) се пристъпва към завършване на изграждането на Общ пазар.

Главно събитие за четвъртия етап на интеграционния процес (1992 – 2000г) става изграждането на единен икономически, валутен и политически съюз.

От 2001г започва съвременният етап на интеграционния процес, който стартира с реализирането на валутния съюз на ЕС. Това издига ЕС на качествено ново ниво на интеграция, чието главно различие от останалите етапи е в това, че страните преминават от координация в действията на националните правителства към обща икономическа и валутна политика и към единна валута – евро, която от януари 2001 г. става единна за безналичните разчети на страните, включили се в икономическия и валутен съюз. По този начин, логически приключва програмата за създаване на единен вътрешен пазар и формиране на територията на ЕС на единно икономическо пространство.

Анализът на етапите на развитие на европейската интеграция позволява да се направи извода, че в продължение на целия период на неговото съществуване този процес се задълбочава и трансформира от по-прости към по-развити форми.

Уроците на западноевропейската интеграция са продукт на последователното реализиране на принципите от стратегията на ЕС, някои от най-важните елементи на която имат универсален характер, т.е. приложими са за всяко обединение на държави.

Първо. Разглеждане на конфликтите и кризите в ЕС като една от фазите на развитие, подтикващи участниците към преосмисляне и преоценка на натрупания опит и търсене на нови решения.

Второ. Доброволен отказ от традиционните представи за национален суверенитет и предаване на част от него на международни организации.

Трето. Постепенност и поетапност в движението напред с ясно отделяне на приоритетните задачи, които предстои да се решат на определен етап от развитието, приоритет на общите дългосрочни интереси пред разминаването в националните интереси и разногласия.

Четвърто. Ярво изразен прагматизъм при определяне на първостепенните задачи, при избора на приоритетни направления и средства за развитие, позволяващи гъвкаво да се реагира на нова ситуация, променяйки курса, отлагайки решаването на едни въпроси и поставяйки на преден план други, за които са намерили условията.

Изводи

Главна доминанта на европейската икономическа интеграция се явяват икономическите мотиви: първо, необходимостта да се възстанови разрушената от войната икономика; второ, да се разширят пазарите; трето, да се търсят нови източници на суровини и енерго-технически ресурси извън пределите на собствената страна и по-рационално да ги използват в регионалните граници, повишавайки, по този начин, съвкупната конкурентна способност и възвръщане позициите на световен икономически лидер. А това е възможно само в условията на икономическо обединяване. Към тези мотиви свое място намират и политическите – нормализация на отношенията между Германия и Франция; установяване на мир и политическа стабилност и безопасност в Европа; колективно противопоставяне на икономическата експанзия на САЩ и политическия натиск на СССР.

В развитието на западноевропейската икономическа интеграция ясно се открояват шест етапа: подготвителен етап (1945 – 1950г); отраслова интеграция (1951 – 1957г); формиране на условия за създаване на общ пазар (1958 – 1985г); завършване на строителството на общ пазар (1985 – 1992г); създаване на единен икономически,

политически и валутен съюз (1992 – 2000г); създаване на валутен съюз (от 2001г и до днес).

Икономическите и валутните елементи на ЕС не могат да съществуват разделено, тъй като без единна валута не би било възможно да се формират единни икономически условия за стопанска дейност. Без единна икономическа политика единната валута не може да функционира в страните поради различия в темповете на инфлация, лихвените проценти и други макрофинансови показатели.

Европейската интеграция се развива не само в “дълбочина”, но и в “ширина”. В нея се привличат все повече европейски страни. Започнала от шест, тя се разширява до 15 страни, от 2004г до 25 страни, а след 2007 и 2013г до 28 страни. Това непрекъснато укрепва позициите на ЕС като субект в световната икономика. В същото време следва да се отчита, че се влошават индикаторите за икономическия ръст. По този начин икономическата цена от разширяването на европейската интеграция, засега, непрекъснато расте.

Принципите на стратегията за образуването и развитието на ЕС в техните главни компоненти имат универсален характер и поради това имат важно значение при създаването на други интеграционни икономически групировки.

Ключови понятия

“Бенилюкс” - митнически икономически съюз между Белгия, Нидерландия и Люксембург;

Европейско обединение за въглища и стомана (ЕОВС) - договор за обединение на каменновъглената и стоманодобивната промишленост на Франция и ФРГ в рамките на единна организация, открита за всяка друга европейска държава, под егидата на съвместен ръководен орган, подписан в Париж в 1951г от шест страни – Белгия, Франция, Германия, Италия, Люксембург и Нидерландия;

Римски договори - през 1957г в Рим се подписват договори, които обединяват ЕОВС, ЕИО и Евратом;

План “Маршал” – план, в рамките на който Западна Европа получава значителна материална помощ от САЩ;

„Четири основни свободи” – свободно движение на стоки, услуги, лица и капитали;

Единен европейски акт - подписан от страните през февруари 1986г, включващ положение за гласуване с квалифицирано мнозинство по въпросите за хармонизиране на националните законодателства, повишавайки по този начин ефективността на процедурите за приемане на решения;

Маастрихтски договор – договор, подписан на 7 февруари 1992г в Маастрихт, за създаването на Европейския съюз, който открива нов етап в развитието на европейската интеграция;

Европейски валутен съюз - включва 12 страни от ЕС, отговарящи на определени критерии, за които от 1 януари 2002г еврото се въвежда и в наличния оборот;

Контролни въпроси

Кога и с каква цел възниква идеята за европейска икономическа интеграция?

Какво обективно провокира западноевропейските страни да тръгнат по пътя на интеграцията?

На коя конференция за първи път се поставя се въпроса за създаване на единна Европа?

Каква основна цел преследват Римските договори?

Каква е същностната разлика между ЕИО и ЕАСТ?

Кои фактори оказват съществено влияние за активизиране на интеграционните процеси в Западна Европа?

Каква е основната тема на Месинската конференция?

Каква е същността на “люксембургския компромис”?

Какво е най-характерно за Единният европейски акт?

Какви основни насоки за реформиране на ЕО съдържа “Пакетът Делор”?

Какъв извод позволява да се направи анализът на уроците и опита на ЕС?

Кои договори са източник на правото в ЕС?

3. Основни принципи на единния пазар

3.1. Европейската общност и “четирите основни свободи”

Глобализацията, засилваща взаимната зависимост на националните икономики, се проявява също така и в синхронизирането на икономическото развитие на държавите. Образуването на регионални икономически интеграционни групировки, в известен смисъл, нарушава този процес. Защото, даже при съвпадение в “профила” на икономическото развитие, темповете в отделните страни не съвпадат. С нарастване на степента на интеграция тази тенденция се проявява все по-ясно.

От средата на 90-те години на миналия век на ЕС се удаде в своите граници, в една или друга степен, да реализира “четирите основни свободи” – свободното предвижване на стоки, капитали, услуги и лица. Това позволи на Общността да запази и засили своите позиции в световния БВП, в преките чуждестранни инвестиции и в международната търговия.

Страни	Реален БВП			Индекс на промишленото производство			Индекс на потребителските цени			Ниво на безработицата		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010
САЩ	4,2	5,0	2,5	4,1	5,6	-0,3	2,2	3,4	3,4	4,2	4,0	4,4
Япония	0,8	1,6	-0,1	1,0	5,3	-1,7	-0,3	-0,7	-0,3	4,7	4,7	4,8
Англия	2,3	3,0	2,7	0,5	1,4	-0,2	1,6	2,9	2,2	4,3	3,8	3,3
ЕИВС	2,5	3,5	2,6	1,8	5,4	2,7	1,1	2,3	2,8	10,0	9,1	8,4

Източник: International Financial Statistics, 2008. Jan.; World Economic Outlook.2012.May

В края на 20-ти век скоростта на икономическото развитие на ЕС нараства дотолкова, че в доклада за търговията и развитието за 2000-та година Генералният секретар на ЮНКТАД изказва предположението за възможността в скоро време ЕС да заеме мястото на САЩ като двигател на глобалния ръст. В следващите години ускореният икономически ръст в ЕС и особено в европейския икономически и валутен съюз (ЕИВС), се запази до настъпването на световната финансова и икономическа криза през 2008г, индуцирана от САЩ, която създаде сериозни финансови и икономически сътресения.

Приведените данни свидетелстват, че в страните от ЕИВС в пред кризисния период инфлацията е била по-ниска, отколкото в САЩ.

Ускоряването на темповете на ръста на икономиката на ЕС не на последно място е свързано и с преминаването на европейската икономика в ново качество - трансформация на ЕС в единно икономическо пространство (ЕИП), в рамките на което се създава единен пазар на стоки, капитали, работна сила и либерализиран пазар на услугите. ЕС се приближава максимално към политически съюз. Това засяга всички сфери на възпроизводствената икономическа система – нейната основа: производството и пазара, корпоративните структури (монополите), държавата, междудържавните отношения. Като общ резултат се откроява нарастващата икономическа взаимозависимост на страните от формиращата се във всяка от тях стопанска конюнктура и провежданата от Общността икономическа политика, насочена към осигуряване на реални свободи за предприемачеството. Това, от своя страна, спомага за икономическия ръст като цяло и в отделните страни.

Развитието на “свободите” в ЕО – ЕС преминава редица етапи, съответстващи в определена степен на развитието на самата интеграционна групировка.

Първи етап (1958 – 1968г) – формиране на митнически съюз и либерализация, главно като свободно предвижване на стоки в неговите рамки.

Втори етап (1969 – 1992г) – централно негово събитие става Единният европейски акт, признал наличието в ЕО на общ пазар и поставил задачата за преход към единен вътрешен пазар, а също и създаване в рамките на Общността на единно правно пространство и единна икономическа сфера за стопанска дейност на юридическите и физическите лица. Едновременно с това се създава и правната база за разпространение на интеграцията и в нови сфери – науката, техниката, валутните отношения, опазването на околната среда, външната политика. Към края на този период единният вътрешен пазар на ЕС е вече създаден.

На *третия етап* (1992 – 2000г) в съответствие с решенията на Маастрихтския договор за трансформиране на ЕО в ЕС се поставя задачата за създаване на ЕИВС с единна европейска валута – *евро*, която да превърне Общността в реален единен пазар, тъй като се премахват вътрешните различия в организацията на кредита, разплащанията, курсовите политики, а значи и в цените, данъците и политиката на валутните пазари. Именно през този период се изгражда окончателно базата в ЕС на единния пазар на стоки и производствени фактори.

Успоредно с изграждането на единния пазар и ЕИВС се създават и правните инструменти, осигуряващи механизма за формиране и действие в единното икономическо пространство на всички икономически свободи. Те могат да бъдат обединени в четири групи, всяка от които се отличава от

предходната по степен на директивност и съответно по степен на свобода на националните правителства в изпълнението им.

Първо. Регламенти, представляващи закони, задължителни за прилагане в държавите-членки.

Второ. Задължителни директиви, адресирани към държавите за изпълнение, но всяка страна с право на свобода в избора на формите и методите за тяхното изпълнение.

Трето. Решения със задължителен характер, предписващи определени действия на държавите, юридическите и физическите лица в областта на конкретна политика.

Четвърто. Препоръки и заключения, нямащи задължителна сила.

Едновременно с това се развива и организационният механизъм в развитието на “свободите”. Основните насоки на политиката на страните и ЕС се определят за всеки от конкретните пазари (стоки, услуги, капитал, труд) във вид на съвместни решения на Съвета на министрите, който също така следи за хода на икономическото развитие на отделните страни и Съюза като цяло. При несъответствия в икономическата политика на някоя от страните по основните направления на ЕС или в случаи, когато нейното провеждане пречат нормалното функциониране на Общността, Съветът на министрите предприема предвидените в регламентите мерки за отстраняване на несъответствията чрез определените органи за регулиране и главно чрез Европейската комисия.

Голямо значение при разработката и реализацията на механизмите на “свободите” придобива решаването на процедурните въпроси, например, ограничаване на практиката на консенсуса, отмяната на правото на вето, разширяване компетенциите на Европарламента в рамките на ратифицирането на тези договори и споразумения, които изискват парламентарно утвърждаване. Голямо внимание се отделя на разработването на сложните процедури по взаимното признаване и уточняване на хилядите технически стандарти, съгласуване на законодателството, общите подходи по защита на потребителите, създаване на еднакви инвестиционни условия, в областта на данъчната политика, свободното движение на работната сила, заплащането на труда, условията на наемане на работа и т.н.

В областта на правните механизми реализацията на “свободите” в ЕС в процеса на приемането на решения все повече се прехвърля на над държавно ниво. Обаче, решаващите аспекти на икономическия и политическия суверенитет остават в компетенциите на националните държави. Изключение прави само външнотърговската политика, напълно преминала към Европейската комисия.

3.2. Свободата на движението на стоките

Принципът за *свободата на движението на стоките* в рамките на ЕО, в най-общ вид, е формулиран още в Римския договор. В съответствие с него в рамките на Общността се създава общ пазар на стоки. За тази цел се предвижда изработването на единна външнотърговска политика, предвиждаща постепенно и последователно отстраняване на всички ограничения в търговията със стоки между страните от ЕО и създаване отначало на митнически съюз, след това на общ и, накрая, на единен пазар на стоки на територията на цялата интеграционна групировка.

Римският договор провъзгласява прогресивна, бавна либерализация с уговорката *stand still* (т.е. забрана за всякакво връщане назад) и постепенно разширяване на износа.

Премахването на митата не е означавало премахване на митническия контрол. Той се запазвал по силата на статистически, фискални, регламентни (промишлени стандарти, опазване на здравето и обществената безопасност, борба с контрабандата и фалшификатите и т.н.) или финансови (валутен контрол) причини. По този начин в ЕО се създават множество нетарифни бариери, пречателни премахването на митническите граници вътре в ЕО. Не малка роля за това изиграват и защитните изключения, предвиждани в Римския договор. Те позволявали временно да се пренебрегва принципът за свободното движение на стоки, в частност, ако в държавата възникнат затруднения с платежния баланс, а също и в случаи на внезапни кризи. С времето практиката показва, че за създаването на единен пазар на стоките е необходима и хармонизация на националната външнотърговска политика по отношение на техническите и количествените бариери във взаимната търговия и изработването на единна политика по отношение на “трети страни”. Последното изисквало отстраняване на защитните изключения от Римския договор (те са снети в 1993г с Единния европейски акт) и практически пълно делегиране на редица правомощия по изработването и реализирането на външнотърговската политика от националните правителства на наднационалните (общоевропейски) органи за управление. Независимо от това, в практиката на взаимната търговия на европейските страни-членки на ЕС се запазват, както и преди, различни технически проблеми. Към тях могат да се отнесат нерегламентираната продължителност на процедурата по изчистване на митническите проблеми, различните санитарни, полицейски норми и т.н. Това е както следствие от националните особености, така и резултат от скрит протекционизъм.

Общата външноикономическа политика достатъчно съществено засяга промишлената и селскостопанската политика на ЕО и чрез тях до голяма

степен определя социалната стратегия на Общността като цяло и за всяка страна поотделно. В резултат на това към 1973г ЕО се превръща от чист вносител на селскостопанска продукция и продоволствия във втори в света износител на такива продукти. При това, днес ЕС напълно осигурява своето население с хранителни продукти.

Създаването на единен пазар на стоките в ЕО е насочено и към преодоляване на забелязаното през 70-80-те години техническо изоставане на Общността от САЩ и Япония. Една от мерките срещу това става създаването на Европейската валутна система (ЕВС), която започва да функционира през март 1979г с единната разчетна валутна единица – ЕКЮ. Това позволява да се засили конкурентната способност на ЕО на световните пазари, да се осигури неговата валутна стабилност и икономически ръст, да се създаде валутно-финансова основа за формирането на единен пазар на стоките.

Мерките по създаването на общ пазар довеждат до достатъчно висока степен на интеграция на страните във взаимната търговия със стоки. Така през 1972г в сравнение с 1958г нейният обем се увеличава 8 пъти. В 1987г външната търговия на ЕО достига 38% от световната търговия, а външнотърговската квота – 27% от БВП на страните-членки. Техният износ достига 950 млрд. долара (на САЩ – 250 млрд., Япония – 230 млрд.). Главната причина е в ръста на взаимната търговия. Към 2005г делът на вътрешния износ и внос в ЕС достига съответно 70% и 60%. Динамиката на вътрешно търговския оборот на ЕС се отличава с по-голямата си стабилност и предсказуемост.

Независимо от тези успехи Единният европейски акт констатира, че ЕО не е успяла да създаде единен пазар и тази задача става първостепенна. За конкретизиране на идеите по нейното решаване Комисията на Общността разработва програма от мероприятия, обединена под общото название “Бяла книга”. Тя включва 279 точки, групирани по следния начин:

Първа група – съдържа положения, засягащи вътрешната търговия между страните от ЕС. Тя включва мерки по премахване на физическите прегради пред сътрудничеството – пълна ликвидация на механизма за национален контрол на вноса. Значително се облекчава процедурата по оформянето на товарите в рамките на търговията между страните-членки. Що се отнася до търговията с трети страни, то правото за определяне на митата се предава на Съвета на Европа, където решенията се приемат с квалифицирано мнозинство от гласовете по предложение на Европейската комисия.

Втора група – съдържа мероприятия, насочени към отстраняване на техническите препятствия във взаимната търговия – изравняване на норми и стандарти, регулиране на изискванията към санитарния контрол, към

опаковките, към техническите характеристики, здравето на потребителите и околната среда и др.

Трета група – съдържа мерки, ориентирани към решаване на митническите проблеми.

В Единния европейски акта и “Бялата книга” се подчертава, че функционирането на единен пазар не изисква бързо и твърдо изравняване на националните ставки на косвените данъци. Основен проблем е структурата на данъчната система, т.е. делението на ДДС и акцизи; регулиране размера на националните ставки на ДДС и тяхното сближаване до взаимно приемливи нива и т.н.. Данъчната система и досега все още не е унифицирана окончателно.

3.3. Свободата на движението на капитали

Свободата на движението на капитали е едно от задължителните условия за формирането и развитието на единен пазар, а *принципът “свобода на капитала”* е основополагащ. Това произтича от разбирането, че именно свободното движение на капитала в границите на Съюза ускорява адаптацията на националните стопанства към общоевропейските интереси, спомага за активното им включване в общоевропейското разделение на труда, интензифицирайки производството, формирайки нова технологична база.

Какво включва свободното движение на капитала?

Преди всичко, това означава свободно инвестиране на капитали от една страна-член на Съюза в друга, без каквито и да е ограничения. Втора съставна част на този принцип е свободата на кредитиране и на парични преводи. Третата част включва създаване на единен пазар на капитали, което предполага единна валутна система с единна парична единица. Обаче, практическата реализация на този принцип се оказва изключително сложна задача. Това се обяснява с много причини както от вътрешен, така и от външен характер. Защото движението на капитала, даже вътре в една страна, в голяма степен зависи от състоянието на световната валутно-финансова система. Тази зависимост още повече се засилва в рамките на регионалните икономически групировки, в които всяка страна се старее да осигури стабилността на своя валутен курс в условията на ограничена координация на икономическата и валутната политика. Освен това, капиталът се отличава сред останалите производствени фактори с най-голяма мобилност, което се проявява в постоянната миграция (или готовност към миграция) както на самия капитал, така и на клиентската маса и неизбежно води до изостряне на конкуренцията между страните вътре в интеграционната групировка и то не само на капиталовите пазари, но и на всички други пазари.

През 60-те години опитите за либерализация на движението на капитала се оказват неуспешни както вследствие на икономически и финансови сътресения в световното стопанство, така и поради съпротивата на отделни членове на Общността. След краха на Бретон-Уудската валутна система през 70-те години идеята за либерализация на движението на капитала отново става актуална. Защото световните финансови сътресения поставят под постоянна заплаха курсовите паритети на по-голяма част от западните валути. В 1972г те приемат решение за съвместно регулиране на курсовете на своите валути. Обаче, с течение на времето то се оказва несполучливо и през 1977г Общността се отказва от него.

По-нататъшната реализация на принципа “свобода на капитала” е свързана със създаването на Единна валутна система (ЕВС) на основата на единна разчетна валута – ЕКЮ, която започва да функционира от март 1979г. Тази система позволява да се постигне стабилност във валутно-финансовата сфера и на икономическия ръст. В резултат на това ЕО се издига на качествено ново ниво на валутно-финансова интеграция. Благодарение на ЕВС приоритетна за Общността става ориентацията не към долара, а към стабилността на националните валути, ориентирани към ЕКЮ. Това придава допълнителни гаранции за финансовата стабилност на страните и като цяло на ЕО. Значителна част от националния суверенитет в областта на валутната политика се прехвърля на наднационални органи, което също спомага за интеграционните процеси в Общността.

Либерализацията на движението на капиталите се оказва далече от желаната, а пазарът на капиталите недостатъчно интегриран за решаване на задачите, стоящи пред ЕО. През 90-те години отново изплува идеята за създаване на пълноценна единна валута и Европейски икономически и валутен съюз (ЕИВС). В резултат на реализирането на тази идея от 1 януари 1999г за такава валута се приема “еврото”. Въвеждането на реална единна валута веднага осигурява постигането на няколко икономически, социални и политически цели, но главното е, че възниква реална възможност за изява на всички свободи, иманентно присъщи на истински единен валутен пазар.

Във връзка с тази либерализация могат да се отделят няколко ключови момента:

- *първо*, формиране на единен пазар на капиталите;
- *второ*, отстраняване на валутните рискове и разходи свързани с обменните курсове както за юридически, така и за физически лица;
- *трето*, създаване на единна база за сравняване на производствените разходи и цени;
- *четвърто*, опростяване на търговските сделки и стимулиране ръста на икономическата активност и вътрешната търговия;

- *пето*, укрепване на валутната стабилност в националните и регионалните икономики; шесто, постигане на стабилност на цените.

Значимостта на ЕИВС и неговия основен инструмент – еврото, излиза далече извън рамките на създадения единен пазар на капитали. Всяка страна, участваща в ЕИВС, се задължава да разглежда своята икономическа политика като предмет на общ интерес. Особената роля за хармонизацията на тези интереси се делегира на Европейския съвет. Той определя основните насоки на икономическата политика на страните и осъществява наблюдение за тяхната реализация, поставяйки ударението върху баланса на бюджетите.

Либерализацията на движението на капиталите се осъществява паралелно и с *либерализацията в сферата на услугите*, преди всичко на финансовите, и хармонизация и унификация на данъците. Зад създаването на единен пазар на услугите е стояла за решаване задачата да се осигури признаването на националните правила, регламентиращи дейността в конкретните сфери на пазара на услуги и преди всичко банковите, застрахователните, транспортните. Този процес също се отличава със своята сложност и деликатност. Защото този сектор е със значителна тежест в осигуряването на заетостта и формирането на добавената стойност в европейската икономика.

В началото на 90-те години сферата на услугите съставлява 58% от БВП и заетостта в ЕС. Но тя е била и най-малко либерализираната сфера на европейския общ пазар, което блокирало конкуренцията между производители и потребители. В резултат на това делът на услугите бил почти два пъти по-малък от дела на стоките в стокооборота (съответно 33% и 58%).

Особено значение за формирането на единен пазар на капитали придобива либерализацията на пазара на финансови услуги. Доколкото те проникват във всички “тъкани” на икономиката, дотолкова тяхната либерализация, правейки общоевропейски всички банки, “европеизира” поведението на всички клиенти на банките, т.е. по същество на целия банков сектор.

Либерализацията на пазара на *финансови услуги* по своята същност означава:

- *първо*, обвързване на предпазните правила и стандарти за надзор;
- *второ*, отмяна на ограниченията в свободата за учредяване на банки във всички страни от ЕС;
- *трето*, определяне от банките на собствените средства и коефициентите за платежоспособност.

Мерките по либерализацията на пазара на финансови услуги се допълват от стъпки по унификацията и хармонизацията на данъците. Главната цел е

била да се хармонизират данъците върху влоговете и да се намали риска от данъчни измами и отклонения. Голямо внимание се отделя на установяването на единна ставка на данъка върху добавената стойност (ДДС), позволяваща да се премахнат фискалните граници. Запазват се и юридическите граници, отнасящи се до частното търговско право и интелектуалната собственост (законите за патентите, търговските марки и т.н.).

Благодарение на създаването на единен пазар на капитали и либерализацията на тяхното движение чуждестранните инвеститори се отнасят с предпочитание към пазарите на ЕС.

3.4. Свободата на движението на лицата

Свободата на движението на лицата е принцип, осигуряващ свободното движение на труда като производствен фактор. Римският договор, провъзгласявайки свободата на движение на лицата, акцентира вниманието върху нейните социални аспекти. В частност, в него се предвижда хармонизация на условията за живот и труд, подобряване на заетостта, повишаване на жизненото равнище.

Принципът за свободата на движението на лицата се развива и намира приложение в по-голяма степен, в сравнение с останалите принципи. Той се отнася до движението, местопребиваването, образованието, медицинското обслужване и предоставянето на други услуги.

През 1985г Германия, Франция, Белгия, Холандия и Люксембург подписват в град Шенген (Люксембург) Споразумение за поетапна отмяна на контрола на вътрешните граници за облекчаване на процедурите по придвижването на гражданите, стоките и услугите. Образува се “шенгенската зона”, в която напълно се отменя контролът върху движението на всички граждани, живеещи на тяхната територия, и се въвежда в действие единен визов режим. До 1999г “шенгенското движение” (13 държави-членки на ЕС без Великобритания и Ирландия) е част от процеса на развитието на ЕС. Днес в “Шенгенския съюз” влизат и Норвегия и Исландия, без да са членове на ЕС.

Особена роля за развитието на принципа на свободата на движението на хората и създаването на единен пазар на труда изиграва Амстердамският договор от 1997г. Той внася корективи в Римския договор, допълвайки, че ЕС е решен да способства за свободата на движението на хората, гарантирайки при това безопасността и защитата на своите народи чрез създаване на пространство на свобода, безопасност и законност. Римският договор въвежда понятието “гражданин на Съюза” и посочва, че то допълва, а не заменя националното гражданство. Свободата на движението на лицата се

осигурява в тясна връзка с мерките за контрол на външните граници, предоставянето на убежище, имиграцията и борбата с престъпността.

Договорът от Ница от 2000г конкретизира основите на правния статус на гражданите на ЕС. Той включва не само гражданството като устойчива правна връзка, но и като принципи на правния статус, основани на правата на човека и гражданина и техните гаранции.

Работата по създаването на единен пазар на труда се оглавява от Европейската комисия, която ежегодно разработва и коригира ориентирите за ръководство в политиката на заетостта във всички страни от ЕС. Към момента е осигурена унификацията на социалните права и гаранциите за населението на всички страни-членки на ЕС. Ликвидирани са и техническите прегради по пътя на движението на работната сила. Призната е еквивалентността на дипломите и е осигурен равен достъп до различните системи на образование. Може да се твърди, че днес ЕС е общ пазар на работна сила без вътрешни граници. В съвкупността с другите “свободи” в неговите рамки се създават условия за свободно предприемачество за стопанска дейност на всички страни-членки.

3.5. Свободата на предприемачеството

Европейският *единен пазар* се изгражда като икономическо пространство, образувано от взаимосвързани национални стопанства на държавите-членки. То се осигурява от международното движение на всички производствени фактори, като доминиращата роля се пада на предприемаческия капитал. Той се разглежда главно като интернационализирана акционерна собственост.

Процесът на интернационализация на капитала е обективен и протича в цялата световна икономика. Но в ЕС той се стимулира от мерките по създаването на общи пазари (на стоките, на капитала, на услугите и на работната сила) и на специална регламентация, насочена към формирането на *свобода на предприемачеството*. Към тях могат да се отнесат основните директиви на Съвета:

- “За координация на законите, регламентите и административните положения, регулиращи създаването и осъществяването на предприемаческата дейност от кредитните институции” (1977г).
- “За сближаване на законите, регламентите, прилагани към отговорностите за неизправна продукция”(1985г).
- “За механизма на прозрачност за обслужване на информационното общество” (1998г).

- Серия от директиви за защита правата на потребителите, производителите (1985, 1993, 1997г) и др.

В резултат на осигуряването на свобода на предприемачеството, в ЕС се формират различни варианти на международна собственост на средствата за производство – от незначително дялово участие (портфейлни инвестиции), през смесени в различни пропорции на капитала съвместни предприятия, до пълно поглъщане на фирми от компании на една страна в друга страна на Съюза. Броят на международните сливания и поглъщания в ЕС по всички видове сделки се увеличава от 1,4 до 1,8 пъти. Водеща роля в този процес се пада на ТНК на страните-членки. Именно те се оказват най-подготвени за експанзия не само чрез създаване на нови структури, но и чрез сливания и поглъщане.

Създадените в ЕС механизми на единния пазар стимулират дейността на ТНК, активизирайки международното производство на всички стадии и във всички сфери на възпроизводствения процес, насочвайки го преимуществено към високотехнологичните, информационно-комуникационните сфери. В резултат на това днес в ЕС е създадена “нова икономика”, базирана именно на високо рисковите сфери. Обемът на смесения капитал, по данни на Евростат, към 2010г достига 15 млрд. долара.

Европейските ТНК, в рамките на единния пазар, са принудени да играят по правилата на свободната конкуренция. Тези правила са формулирани в Римския договор и в последствие конкретизирани, уточнени в специални регламенти с отчитане на постигнатите успехи при създаването на единния пазар. Контролът по спазването на тези правила се осъществява от Съвета на Европа. Той включва:

- забрана за образуване на всякакви съюзи, споразумения, които могат да окажат въздействие върху търговията;
- осъществяване на предварителен контрол за концентрация на предприятия;
- ограничения за държавните предприятия да получават държавни поръчки и ориентация на частните предприятия към държавните пазари;
- твърд контрол на дотациите в държавния сектор и регламентиране на държавната и всякаква друга помощ.

Като цяло европейските ТНК спазват тези правила, но пред лицето на чуждестранната конкуренция те все по-често се обединяват. Например, в началото на 2000г ръководството на компаниите Telecom Italia SPA (Италия) и Deutsche Telecom (Германия) обяви за тяхното сливане. Сделката се оцени на 79 млрд. долара. Очаква се, че новата корпорация ще има пазарна стойност около 200 млрд. долара, което ще ѝ позволи да се конкурира с такива

телекомуникационни гиганти като американската AT&T и японската NNT. Тенденцията за обединяване на европейските ТНК се засилва след поглъщането на немския гигант Mannesman, влизащ в империята на Deutsche Bank, от англо-американската телекомуникационна компания Vodafone Airtouch.

Една от особеностите на “новата икономика” на ЕС е в това, че стратегическата инициатива все повече преминава от банките, губещи своите конкурентни предимства с възникването на развития електронен пазар на капитали, към застрахователните и инвестиционните фондове. Това най-добре се наблюдава в Германия. Например, най-голямата застрахователна компания Allianz забележимо измества Deutsche Bank, противопоставяйки на неговите традиционни връзки с правителството агресивна транснационална политика и нов за Германия мениджмънт по англо-американски образец.

През 90-те години в предприемаческата дейност в ЕС рязко нараства делът на малките и средни ТНК в общия обем на преките чуждестранни инвестиции. Това е свързано с процесите в европейската интеграция, даващи им възможност да реализират капиталовложения в приграничните страни и по този начин да противостоят на конкуренцията.

Транснационализацията и интернационализацията на икономиката на ЕС наложи изработването на специални мерки, регулиращи дейността на ТНК и другите монополи. Тези мерки приемат както национален, така и наднационален характер. Основа за такова регулиране е контролът върху дейността на стопанските субекти в рамките на политиката за стимулиране на свободната конкуренция и антимонополното законодателство. В това отношение директивите на ЕС обхващат следните основни области за регулиране:

- *първо*, ограничителните споразумения между компаниите;
- *второ*, злоупотребата с доминиращо положение на пазара;
- *трето*, сливанията и поглъщанията;
- *четвърто*, държавната помощ.

Ограничителните споразумения между компаниите са забранени в ЕС в тези случаи, когато те могат да повлияят негативно на търговията между страните-участници или са насочени към предотвратяване или ограничаване на свободната конкуренция в рамките на общоевропейския пазар. Предвидени са изключения, позволяващи сключването на споразумения, които спомагат за усъвършенстване на производството или дистрибуцията или спомагат за развитието на техническия прогрес, в това число лицензионни споразумения за предаване на технологии, споразумения за научни изследвания, франчайзинг и застраховки.

Злоупотребата с доминиращото положение на една или няколко компании на общия пазар или на някакви негови части е забранено като несъответстващо на духа на единния пазар, тъй като това може да се отрази негативно на развитието на търговията между страните. Доминиращо се смята такова положение, при което компанията със своята икономическа мощ е в състояние да препятства развитието на свободната конкуренция на дадения пазар. Злоупотреба е и такова поведение, което може да повлияе върху структурата на конкретен пазар, даже и ако такова поведение се допуска от националното законодателство.

Сливанията, обединенията (в това число и във форма на поглъщане) съгласно директивите на ЕС са обявени за несъвместими с принципите на единния пазар. Комисията на ЕС има право да проучи сливането преди то да е станало, за да го предотврати, ако създава положение, при което конкуренцията на пазара се подлага на опасност. Контрол се осъществява, ако световният оборот на участващите компании надвишава 2,5 млрд. евро и в крайна сметка две от компаниите имат оборот в ЕС над 100 млн. евро, поне в три страни от ЕС. За трансграничните операции не се изисква одобрение от Европейската комисия, ако всяка от участващите компании осъществява 2/3 от своя оборот в една от страните на ЕС. Действието на даденото постановление за трансграничните операции се разпространява върху ТНК както за страните от ЕС, така и за трети страни, опериращи на пазарите на ЕС.

Държавната помощ, както и всяка друга помощ, оказвана от страна-член на ЕС на отделни предприятия, независимо от формата, стимулираща производството на отделни стоки, изкривяваща нормалното развитие на търговията между страните от ЕС, също се обявява за несъвместима с принципите на единния пазар. За да се осигури коректността при предоставянето на помощи, всяка схема за помощ минава през одобрението на Комисията до началото на нейното функциониране.

В днешна “Европа на 28-те” ролята на държавата в икономиката значително се е съкратила, а взаимодействието и взаимното проникване на националните икономики дотолкова е нараснало, че те едва ли биха могли да съществуват разделени. Това по същество е една реална икономическа интеграция, която все повече се допълва с политическа интеграция, превръщайки ЕС в подобие на единна държава, непрекъснато укрепваща своите позиции в света.

Резюме

Трансформация на ЕС в единно икономическо пространство (ЕИП), в рамките на което се създава единен пазар на стоки, капитали, работна сила и либерализиран пазар на услугите приближава максимално ЕС към политически съюз. Това засяга всички сфери на възпроизводствената икономическа система – нейната основа: производството и пазара, корпоративните структури (монополите), държавата, междудържавните отношения.

Успоредно с изграждането на единния пазар и ЕИВС се създават и правните инструменти, осигуряващи механизма за формиране и действие в единното икономическо пространство на всички икономически свободи.

Голямо значение при разработката и реализацията на механизмите на “свободите” придобива решаването на процедурните въпроси, например, ограничаване на практиката на консенсуса, отмяната на правото на вето, разширяване компетенциите на Европарламента в рамките на ратифицирането на тези договори и споразумения, които изискват парламентарно утвърждаване.

Създаването на единен пазар на стоките в ЕО е насочено и към преодоляване на забелязаното през 70-80-те години техническо изоставане на Общността от САЩ и Япония.

Свободата на движението на капитали е едно от задължителните условия за формирането и развитието на единен пазар, който ускорява адаптацията на националните стопанства към общоевропейските интереси, спомага за активното им включване в общоевропейското разделение на труда, интензифицирайки производството, формирайки нова технологична база. Особено значение за формирането на единен пазар на капитали придобива либерализацията на пазара на финансови услуги.

Принципът за свободата на движението на лицата се развива и намира приложение в най-голяма степен, в сравнение с останалите принципи. Той се отнася до движението, местопребиваването, образованието, медицинското обслужване и предоставянето на други услуги.

В резултат на осигуряването на свобода на предприемачеството в ЕС се формират различни варианти на международна собственост на средствата за производство – от незначително дялово участие (портфейлни инвестиции), през смесени съвместни предприятия в различни пропорции на капитала, до пълно поглъщане на фирми от компании на една страна в друга страна на Съюза.

Една от особеностите на “новата икономика” на ЕС е в това, че стратегическата инициатива все повече преминава от банките, губещи своите конкурентни предимства с възникването на развития електронен пазар на капитали, към застрахователните и инвестиционните фондове.

Изводи

Европейската общност в условията на глобализация увеличи икономическата взаимозависимост на страните, в резултат на провежданата от Общността икономическа политика, насочена към реално осигуряване на “четирите свободи”.

Свободата на движението на стоките се осигурява от изработването и реализирането на единна външнотърговска политика с постепенно и последователно отстраняване на тарифните и нетарифните бариери.

Решаваща стъпка по пътя на свободата на движението на капиталите стана въвеждането на еврото и създаването на ЕИВС, които реално оформиха единния пазар на капитали, отстранявайки валутните рискове и разходите по обмена на валутите, създавайки единна база за сравняване на производствените разходи, опростявайки процедурите на търговските сделки, стимулирайки ръста на икономическата активност и вътрешно блоковата търговия, укрепвайки валутната стабилност на националните и регионалните икономики

Свободата на движението на лицата се свързва със свобода на движението на труда като производствен фактор. Той се базира на унифицираните права и гаранции за цялото население на ЕС, отсъствие на технически граници за движението на работната сила, благодарение на признаването на еквивалентността на дипломите, осигуряването на равен достъп до различните системи на образование, равно заплащане за равен труд и т.н.

В процеса на еволюцията на “трите свободи” се създадоха условия и за “четвъртата” свобода – свободата на предприемачеството. В резултат на това в ЕС се формираха различни форми на международна собственост на средствата за производство – от незначително дялово участие, през смесените в различни пропорции капитали на съвместни предприятия, до създаването на крупни транснационални и мултинационални корпорации чрез сливане и поглъщане..

Ключови понятия

“Четири основни свободи” – свободното предвижване на стоки и услуги, капитали, лица и предприемачество;

Единно икономическо пространство - територии, в рамките на които се създава единен пазар на стоки, капитали, работна сила и либерализиран пазар на услугите;

Уговорка „stand still” - забрана за всякакво връщане назад в либерализацията на пазара и постепенно разширяване на износа;

“Шенгенска зона” - отмяна на контрола на вътрешните граници за облекчаване на процедурите по придвижването на гражданите, стоките и услугите, като се въвежда в действие единен визов режим. (13 държави-членки на ЕС без Великобритания и Ирландия плюс Норвегия и Исландия, без да са членове на ЕС;

Контролни въпроси

През какви етапи преминава развитието на “свободите” в ЕО – ЕС?

Кои въпроси се очертават като изключително важни при разработката и реализацията на механизмите на “свободите”?

В какво се заключава принципът за свободата на движението на стоките в рамките на ЕО?

Какво не се премахва с премахването на митата между страните-членки?

Коя е водещата външноикономическа причина за създаването на единен пазар на стоките в ЕО?

Какво включва свободното движение на капитала?

Основно в кои сфери се проявява либерализацията на услугите?

С какво се свързва принципът за свободата на движението на лицата?

Кой договор изиграва особена роля за развитието на принципа на свободата на движението на хората и създаването на единен пазар на труда?

В какво главно се заключава доминиращата роля на предприемаческия капитал?

В какво се изразява една от особеностите на “новата икономика” на ЕС?

4. Унификацията на икономическата политика

Един обединен пазар на стоки и услуги може да функционира успешно, ако се изравнят условията за конкуренция и се опростят и унифицират стандартите и правилата на поведение в единното икономическо пространство. Само по този начин може да се постигне равенство на възможностите за стопанските субекти, рационално разположение на производителните сили, намаляване на производствените разходи, понижаване на цените, повишаване на конкурентната способност на европейските стоки на световните пазари.

4.1. Унификация на условията за конкуренция

Основите на системата за конкуренция в ЕС се полагат от Римския договор и постановленията на Европейския съд. Равенството на условията за конкуренция се предопределя, преди всичко, от възможностите за въвеждането на четирите фундаментални свободи – свободата за движение на стоки и услуги, капитали, хора и предприемачество. Забранява се дискриминацията по национален признак, данъчна дискриминация по отношение на стоките, произведени, в която и да е от страните-членки.

Правилата за конкуренцията се основават на положението, че е необходимо да се забрани и/или регулира и контролира дейността на монополите, картелите и други пазарни структури, концентриращи икономическата власт и оцеляващи интересите на потребителите. Индивидуалната икономическа свобода трябва да се реализира чрез механизмите на пазарната конкуренция.

Отговорността за провеждането на надеждна политика в областта на конкуренцията в Общността носи Комисията на ЕС. Тя има право да изисква необходимата информация от всички предприятия, техни асоциации и държави-членки. В случаи, когато не се предоставя информация, Комисията може да налага глоби в размер до 1000 евро за всеки просрочен ден. Инспекторите имат право да проверяват финансовите и отчетните документи, деловите отчети, да снимат копия от документите, да задават въпроси и да изискват отговори и т.н., но без прилагане на сила, а със съгласието на инспектираната страна. Ако Комисията открие нарушения на правилата за конкуренция, виновната страна може да бъде глобена в размер до 10% от brutния годишен продукт. Виновната страна може да подаде апелация в съда на първа инстанция, а след това и в Европейския съд.

Римският договор забранява като несъвместими с общия пазар всички явни и тайни, “хоризонтални” и “вертикални” междуфирмени споразумения, които могат негативно да повлияят на вътрешната търговия в ЕС и които водят към ограничаване, деформация или недопустима конкуренция. Изключение се прави при случаите специално посочени и одобрени от Комисията на ЕС. Ограниченията в конкуренцията се отнасят основно до:

- пряко или косвено фиксиране на цените и други търговски условия;
- контрол над производството, пазарите, техническото развитие и инвестициите;
- подялба на пазарите;
- прилагане по отношение на различните партньори нееднакви условия за равнозначни транзакции;
- сключване на контракти, които не са свързани с осъществяваните транзакции.

При цялата строгост на установените правила се допускат и определени изключения от общите правила за конкуренцията. Това се обуславя от осъзнаването и признаването на факта, че за много страни, особено за малките, се налага да се повиши нивото на концентрацията на капитала, без което фирмите и страните не ще могат да поддържат вътрешната и външната конкурентна способност.

Важно направление на политиката за поддържане на конкуренцията е *контролът върху сливанията и поглъщанията*. Тази процедура включва седем етапа:

- *първи*, предварително обсъждане;
- *втори*, официално уведомяване;
- *трети*, разследване;
- *четвърти*, преговори;
- *пети*, вземане на решение;
- *шести*, политическа оценка;
- *седми*, юридическа проверка.

Комисията може да одобри сливането, да постави определени условия или да го блокира. Макар тази процедура да е значително опростена, нейни слаби места са недостатъчната прозрачност.

Правилата за конкуренцията се разпространяват не само върху сделки, подкрепени с документи, но и върху скрити споразумения, например, за съгласувани действия.

Антикартелната политика е важна, но не и единствена в дейността на Комисията. Друг проблем, имащ не само икономическо, но и политическо значение, е въпросът - колко крупни компании в химическата и

автомобилостроителната промишленост трябва да функционират на единния европейски пазар?

Най-голям брой на концентрация на сделките стават в обработващата промишленост, особено в хартиената индустрия, хранително-вкусовата и химическата промишленост. Високи показатели се наблюдават и в машиностроенето (най-много в електронното и транспортното). Следвайки индустриалците, своя бизнес концентрират търговците на едро, а също и представителите на финансовата сфера. Основен мотив и цел на сливанията и поглъщанията е засилването на пазарните позиции. По-нататък следват съображенията за пазарна експанзия, рационализация на бизнеса и намаляване на производствените разходи. Като цяло, се очаква те да повишат устойчивостта и ефективността на фирмите в условията на изострената конкуренция на единния пазар. Компании на Великобритания, Германия и Франция са най-привлекателни за поглъщания или сливания от страна на фирми от другите страни. Едновременно с това, фирмите на посочените страни са най-активните купувачи на компании в останалите страни от ЕС. “Родителските” компании на това “трио” активно купуват и фирми извън пределите на ЕС.

Прояви се и една нова тенденция в концентрационния процес – сливания и поглъщания най-често се наблюдават при фирми, работещи на ниско и средно технологично ниво, докато лидерите в областта на високите технологии отдават предпочитание на сътрудничеството и кооперирането и главно под формата на съвместни предприятия и съвместно провеждане на научно-изследователски работи. Това е принципно нов момент в отношенията между фирмите в сравнение с традицията строго да се засекретяват знанията и опитът както в производството, така и в маркетинга. Причините за това могат да се търсят във високите стойности на новите разработки и модернизацията на старите технологии, които принуждава компаниите да си поделят разходите чрез сътрудничество.

В съответствие с Римския договор, проблемът за доминиращото положение на фирмите на пазара има *ex post* ефект, т.е. Европейската комисия не предупреждава за образуването на монополи и монопосони на пазара, а по-скоро разглежда фактите с тяхната злоупотреба. Отношението на Римския договор към доминиращите позиции на фирмите е достатъчно специфично. Крупните фирми могат и до притежават доминиращо положение на пазара, но нямат право да се възползват от него. Това положение в известен смисъл е наивно и специфично.

Позицията на ЕС по отношение на антимонополното регулиране е сравнително слаба, тъй като допуска необходимостта и даже неизбежността от известно ниво на концентрация в редица отрасли от съображения за

ефективност. Крупните компании получават максимална изгода от мащаба на производството както на вътрешните, така и на външните пазари, намаляват производствените си разходи, издържат по-лесно на конкуренцията с чуждестранните съперници и не прехвърлят върху потребителите чистите загуби на благосъстояние. Концентрацията на производството и капитала става своеобразна бариера, защитаваща вътрешния пазар от чужденците и трамплин за проникване на задграничните пазари.

В неокласическия си модел съвършената конкуренция може да бъде нарушена по силата на провежданата от държавата политика на протекционизъм и субсидиране, макар различията между тези видове държавна политика да са достатъчно условни. От една страна, тарифната и нетарифната защита позволяват на отечествените производители да установяват на местния пазар по-високи цени, отколкото в случай на свободен приток на внос. Такава защита означава скрита субсидия, плащана от потребителите непосредствено на производителите. От друга страна, при пряко субсидиране от страна на държавата паричните средства постъпват от данъците в бюджета и едва след това към производителите. Най-общо и двата вида подкрепа на отечествения бизнес преследват една цел, но се различават само по степента на прозрачност и начина на предаване на средствата в отделните отрасли или фирми.

Проблемът за *държавната помощ* се регулира чрез забрана на всякаква държавна помощ, която реално или потенциално нарушава конкуренцията между страните от ЕС. Това не се отнася до помощта за фирми, чиито стоки и услуги участват само на местния, националния оборот и не навлизат на пазарите на другите страни от ЕС. Забраните не засягат помощите за фирми, изнасящи своя продукция в страни извън ЕС.

В Римския договор няма ясно определени на понятието “държавна помощ”. Затова Комисията и Европейският съд го тълкуват достатъчно широко.

Под помощ се разбира всяка изгода или привилегия, предоставена от държавата под формата на субсидия, специални гаранции, доставка на стоки и услуги при преференциални условия, привилегирани кредитни условия. Помощта предполага условия, които биха били недостъпни за фирмата в нормални пазарни обстоятелства.

Държавната помощ се смята за допустима, ако се провежда в рамките на промишлената или регионалната политика, а също и за подкрепа на научно-изследователска дейност. Държавната помощ се смята за възможна и ако:

- носи временен характер;
- лесно се обосновава и има ясни мащаби;

- прилага се целенасочено и след това фирмата или отрасъла могат да функционират самостоятелно;
- предоставя се по социални мотиви;
- предоставя се в случай на стихийни бедствия;
- съдейства за развитието на регионите;
- спомага за опазване на околната среда;
- съдейства на националната култура;
- подкрепя малкия и средния бизнес;
- спомага за икономии на енергоресурси и др.

По много от изброените случаи решенията се вземат от Съвета на министрите по предложение на Комисията. За опростяване на процедурата през 1992г се приема “правилото минимум”, съгласно което правителствата могат да предоставят помощ на отделни фирми, отрасли или региони в размер до 100 хиляди евро за срок до три години без специално уведомяване на Комисията.

В настоящия момент средното ниво на държавната помощ е сведено до не повече от 2% от БВП.

4.2. Унификация на отрасловата политика

Унификация на аграрната политика

Аграрната политика и проблемите за нейната унификация заемат централно място в концепциите за развитието на ЕС. Причините за това не са еднозначни:

Първо, селското стопанство е признато за *стратегически отрасъл* на икономиката. Всички страни от ЕС традиционно отделят голямо внимание на самоосигуряването с продоволствени продукти като застраховка в случай на война, икономически блокади, икономически кризи, природни катаклизми.

Второ, търсенето на селскостопанска продукция се отличава с ниска еластичност както по отношение на цените, така и на доходите. Поради това икономическата интеграция в продоволствената сфера носи изгоди за фермерите на страните-износители и загуби за фермерите на страните-вносители.

Трето, селското стопанство зависи от природните условия, лимитиращи обема на производството и създаващи неравностойни условия за фермерите от различните природни зони и местности. Освен това, капиталът, инвестиран в земята, не е така лесно да бъде преориентиран за производството на друга продукция. Засятото поле с пшеница не може да бъде пренасочено да ражда

ръж или картофи, както това е възможно с промяна на програмата в компютъра за една автоматизирана линия в промишлеността.

Четвърто, селското стопанство оказва непосредствено влияние на обитаваната среда от човека, на екосистемата като цяло и не рядко изменяйки я или даже влошавайки я.

Пето, селското стопанство не е просто крупен доставчик на продукция, но и не по-малко важен потребител на стоки и услуги, а също и на икономически ресурси. По такъв начин то влияе на структурата и динамиката на промишленото производство. От друга страна, цените на селскостопанската продукция силно влияят върху стойността на работната сила, което има стопанско значение.

Шесто, поради факта, че селскостопанските продукти се произвеждат в света при най-различни природно-климатични условия, цените на много от тях са силно диференцирани и неустойчиви.

По силата на посочените обстоятелства на развитието на селското стопанство, координацията на националните, а след това и изработването на единна съвместна аграрна политика в ЕС традиционно се отделя голямо внимание.

Основните параметри на *съвместната аграрна политика* (САП) по силата на Римския договор се състоят от следното:

- повишаване на продуктивността на селското стопанство чрез оптимално използване на производствените фактори, на първо място труда, и внедряване постиженията на техническия прогрес;
- осигуряване на нормален жизнен стандарт на селскостопанските работници;
- стабилизиране на пазарите на селскостопанска продукция;
- установяване на разумни цени.

Следва да се подчертае, че в Римския договор и разумните цени, и нормалният жизнен стандарт могат да се тълкуват достатъчно свободно.

За постигане на целите на аграрната политика е разрешено да се използват следните методи за регулиране: *ценови; държавни помощи и финансиране; запаси; външна търговия.*

В зависимост от вида на селскостопанската продукция може да бъде избрана една от следните три форми на САП:

- а) установяване на общи правила за конкуренция;*
- б) задължителна координация в действията на различните национални пазарни организации;*
- в) създаване на Европейска пазарна организация.*

Съвместната аграрна политика се основава на следните три основни принципа:

- *първо*, общ пазар на селскостопански стоки, които свободно се продават в рамките на ЕС по единна за всеки вид продукт цена, а административните и санитарните стандарти са хармонизирани;
- *второ*, предпочитание на отечествената продукция пред вносната;
- *трето*, солидарност по финансирането на САП и разпределението на разходите за нейната издръжка.

Самата програма се реализира чрез националните митнически ведомства и специалните агенции по пазарна интеграция. Съвместната аграрна политика се финансира от бюджета на ЕС, като в основата ѝ лежи ценовата политика. Тя поощрява производството и едновременно с това облага с данък потреблението.

Съвместната аграрна политика има вътрешно и външно измерение.

Първото се състои в осигуряването на определено ценово равнище на вътрешния пазар на ЕС. Ако цената на продукцията пада, излишъците трябва да бъдат изкупени от фермерите от специални агенции на ЕС в неограничени количества. Излишъците се изкупуват дотогава, докато цената на вътрешния пазар на ЕС не достигне гарантираното минимално ниво.

Второто се отнася до установяването на минимално допустими цени, по които може да се продава внасяната селскостопанска продукция. По този начин вътрешният пазар на ЕС се защитава от чужда конкуренция и от колебанията на цените на външните пазари. В същото време ЕС субсидира износа на излишъците на селскостопанската продукция извън неговите граници. На износителите се покрива разликата между по-високата вътрешна цена и по-ниската цена на пазарите на трети страни. От гледна точка на икономическата теория това не е нищо друго, освен дъмпинг.

Противоречията в сферата на селскостопанската политика са остри не само между ЕС и трети страни, но и вътре между страните в ЕС. Много от тях не просто произвеждат, но и се специализират в производството на едни и същи видове продукти – вино, зеленчуци, телешки, свински, птици и т.н. И единният пазар на селскостопанска продукция е изгоден далече не на всички фермери и не на всички страни. Затова, не случайно, в рамките на ЕС избухват едни или други търговски войни, а фермерите на отделни страни в знак на несъгласие с политиката на ЕС периодично по разни поводи организират протестни демонстрации.

Основна институция за реализирането на САП е Европейският фонд за ориентиране и гарантиране на селското стопанство (ФЕОГА). Съвкупните разходи за провеждането на аграрната политика са значителни – над 40 млрд. евро годишно, но ежедневните разходи на човек от населението са около 0,3 евро. Затова се смята, че данъчната тежест върху населението от провежданата политика не е голяма. Субсидирането на фермерите не е

изключителна особеност на ЕС. Почти всички страни активно провеждат подобна политика, а някои даже и в по-голяма степен.

Опитът натрупан от САП и резултатите от нейната реализация са очевидни. При образуването на Общността нито една страна от шестте страни-учредителки не е могла продоволствено да се самоосигурява, с изключение на картофите и зеленчуците. Днес ЕС има висока степен на самоосигуряване практически по всички видове продукти, произвеждани в умерения климат. Излишъците от селскостопанската продукция, закупувани в рамките на САП, частично отиват в училищата, болниците, армията, благотворителните организации, частично се изнасят като хуманитарна помощ или в трети страни. Те не се пускат на вътрешния пазар, за да не подбиват вътрешните цени. Регулираната цена на вътрешния пазар винаги е по-висока от равновесната цена на свободния конкурентен пазар. Това позволява да се регулира нивото на доходите на фермерите. Във всички страни на ЕС(15), без Португалия, средният доход във фермерските стопанства става по-висок от средното национално ниво. От друга страна, помощта на фермерите не се разпределя равномерно. Най-голямо е съдействието на крупните фермерски стопанства в северните региони, където е съсредоточено мащабното зърнопроизводство и животновъдство. В южните региони се произвежда основно продукция, която заема неголям дял в разходите на САП. За сметка на САП се увеличават доходите на фирмите, свързани с превоза, съхраняването и реализацията на селскостопанските излишъци. Едновременно с това, САП води до намаляване благосъстоянието на другите слоеве от обществото, тъй като: *първо*, потребителите плащат по-високи цени; *второ*, всички плащат данъци, за сметка на които се формират фондовете на САП и доходите на фермерите; *трето*, повишените цени на продуктите увеличават стойността на работната сила с всички последствия от това; *четвърто*, САП поражда и социални проблеми, тъй като делът на разходите за храна е най-висок сред най-слабо осигурените слоеве от населението (пенсионери, студенти, безработни и т.н.).

Поради противоречивите резултати от САП и изострилите се противоречия с търговските партньори на ЕС, Комисията работи върху редица проекти за нейното реформиране. Тяхната същност се свежда до следното:

- *първо*, да се намалят нивата на минимално допустимите цени, подкрепяни от ЕС;
- *второ*, да се плащат компенсации на фермерите за намаляване на орната земя, за намаляване на производствените обеми и за ранното пенсиониране на селскостопанските работници (55г).

Унификация на промишлената политика

Класическият икономически модел, изповядващ принципите на свободната търговия и предприемачество и съвършената конкуренция, се обявява против държавната намеса. Обаче кейнсианският модел и редица съвременни теории, особено в условията на съвременната криза, обосновават необходимостта и полезността от държавната икономическа политика, в това число и промишлената, за преодоляване на така наричаните сринове в пазара и за решаването на редица стратегически проблеми в икономическото развитие на нацията.

Ролята на държавата в икономическия живот на обществото е широко дискутиран въпрос. Обаче, независимо от широко разпространеното мнение, че границите на държавната намеса в пазарната икономика следва да се ограничават и свиват, неоспорим факт е, че най-впечатляващи икономически резултати са постигнали страни, чиито правителства са осъществявали активно и силно влияние върху всички страни на икономическата дейност. Това в още по-голяма степен се налага след 2008г и разразилата се световна финансова и икономическа политика. Затова привържениците на държавната намеса в икономиката издигат редица аргументи в полза на подобна политика:

Първо. Времевите хоризонти на частния бизнес и пазара в основата си са краткосрочни. На правителството е по-леко да определи дългосрочните приоритети на страната като цяло, да подбере адекватни мерки за тяхната реализация, да определи ориентирите за частния бизнес, разширявайки хоризонтите на неговия поглед в икономиката и да създаде система от стимули за частния капитал.

Второ. Правителствата могат да създават буферни запаси от продукция, изкупувайки я на пренаситения пазар, предотвратявайки или смекчавайки развитието на кризи. Частният пазар не е способен на такива действия.

Трето. Големите рискове и високите разходи за провеждането на фундаментални научни изследвания не ги правят привлекателни за частния капитал и затова в по-голямата част от страните този вид изследвания се финансират напълно или частично от държавата.

Четвърто. Държавната политика може да повиши адаптивността и ефективността на икономиката благодарение на развитието на образованието и производственото обучение, да формира икономическата и социалната инфраструктура, да повиши мобилността на производствените фактори и т.н.

Пето. Държавата е в състояние да реагира адекватно на икономическата политика на другите държави, а също и на икономическото поведение на чуждестранния капитал, защитавайки дългосрочните икономически интереси на страната, на нейните предприемачи и на населението като цяло.

Промишлената политика на ЕС се формира достатъчно дълго и мъчително. Почти до средата на 70-те години развитието на западноевропейските страни върви успешно и демонстрира относително бързи темпове на икономически растеж, ниски нива на инфлация и безработица, умерени цени на суровините. В тези условия протича и либерализацията на международната търговия. И не е удивително, че в тези условия, Римският договор, в който детайлно са засегнати въпросите, свързани с търговската, аграрната, социалната и транспортната политика, не се засяга промишлената политика като такава. Тя изцяло е била оставена на вижданията на националните правителства.

Средата на 70-те години е знаменателна с кардинални промени във възпроизводствената ситуация, във връзка с изострянето на проблемите със суровинното и енергийното осигуряване на промишленото производство. Световната икономическа криза през 1973-1975г се съпровожда с такива структурни кризи като нефтената, енергийната, суровинната, продоволствената, валутната, а също и с скок на инфлацията и безработицата. Реакция на тази ситуация в ЕС и САЩ става протекционизмът. Появява се необходимост от държавна подкрепа на националните производители чрез адекватна промишлена политика. Основна цел за всяка страна от ЕС става повишаването на конкурентната способност на националната промишленост. Едновременно с това, възниква и потребността от координация и унификация на промишлената политика в рамките на ЕС и от изработването на единни подходи. Проблемът за съвместните действия става особено актуален и във връзка с научно-техническата революция и технологическото изоставане от САЩ. Това предполага огромни инвестиции, реструктуриране на промишлеността и приоритетно развитие на наукоемките производства, преподготовка на кадрите, приспособяване към условията на неценовата конкуренция. Наложително става да се координира промишлената политика на наднационално ниво.

Опити за реална промишлена политика се правят още в началото на 70-те години, но не се стига до единна позиция поради различия в становищата на Германия и Франция по отношение на координацията. Германия е против всякакво вмешателство в националната промишлена политика, а Франция застава на противоположния полюс. Другите страни разпределят своите предпочитания между тези две позиции. Нов опит за единство се прави през 1973г, но в условията на кризисната ситуация в средата на 70-те години не се достига до успех.

Решаващо значение за изграждането на съвместна промишлена политика има подписаният през 1986г *Единен европейски акт*. Всички негови 282 директиви, посочени в Програмата за завършване на изграждането на

вътрешния пазар до 1992г, е трябвало да доведат до ликвидиране на несъгласуваността в националните промишлени политики. Но ясна промишлена политика ЕС получава едва с подписването на Маастрихтския договор в 1992г. В Договора се формулират основните *цели на промишлената политика* на ЕС:

- *първо*, да се ускорят структурните преобразования в промишлеността;
- *второ*, да се създаде благоприятен климат за инвестиции, особено за малкия и средния бизнес;
- *трето*, да се поощрява сътрудничеството и взаимодействието между компаниите;
- *четвърто*, да се повишава ефективността на използването в промишлеността на резултатите от научно-технологичния прогрес.

Формирането на промишлената политика на ЕС се осъществява не само в концептуален и правов план, но и под формата на конкретни действия, насочени към решаването на едни или други възлови проблеми в промишлеността на региона. При това, промишлената политика много често се преплита със структурната и регионалната политика. Голяма роля в това отношение изиграва Европейският структурен фонд. За изравняване на нивата в икономическото развитие и икономическото благосъстояние на различните региони в ЕС през 1975г се създава Европейски фонд за регионално развитие.

В рамките на реализацията на Единния европейски акт се определят пет *цели на регионалната политика*, средствата за тяхната реализация и ролята на всеки от структурните фондове. Тези пет цели се отнасят до:

- структурното развитие на изостаналите райони;
- конверсията на производството в районите с промишлен застой;
- борбата с хроническата безработица;
- борбата с безработицата сред младежта;
- преструктурирането на аграрния сектор.

Определянето на посочените приоритети позволява да се концентрират и по-ефективно да се използват ресурсите. Като икономически изостанали райони за своето време се определят не само отделни области на една или друга страна, но и цели държави като Гърция, Ирландия, Португалия и по-голямата част от Испания.

Унификация на транспортната политика

Транспортът и комуникациите имат принципно значение за единния пазар и пълноценния икономически и валутен съюз. Защото, *първо*, това е начин и условие за реализация на основните икономически свободи,

провъзгласени в ЕС, начин и условие за осигуряване на неограничена мобилност на производствените фактори, на стоките, услугите и населението и *второ*, в съвременните условия транспортът и комуникациите са отрасли със стратегическо значение, от развитието на които зависи ефективността и на аграрната, и на промишлената, и на търговската политика.

Транспортът в ЕС винаги е бил силно регулиран и ограничаван с мерки на националния контрол и лицензиране. Макар да съществува мнението, че транспортът и комуникациите трябва да са в полето на дейността на Съюза, общата политика в това отношение се изгражда с големи трудности.

Най-важният етап в развитието на *транспортната политика* на ЕС е свързан с приемането на Единния европейски акт. Той придава необходимото ускорение по изграждането на пазара на транспортните услуги, за намаляване на бюрократичните ограничения, повишава конкурентостта на този пазар. В резултат на това се повишава ефективността на този отрасъл от икономиката, нараства качеството на предоставяните услуги, повишава се безопасността и нивото на комфорта за пътниците.

За разлика от политиката в другите отрасли, транспортната политика в ЕС е в процес на изграждане. Приети са необходимите документи, определящи перспективите за развитието в тази област. Към първостепенните задачи в тази сфера се отнасят:

Първо, развитие на трансевропейски мрежи – автомобилни, железопътни, телефонни, електрически, нефтопроводи и газопроводи. Тази дългосрочна задача изисква сериозни инвестиции и е малко вероятно частният капитал да може и да пожелае задълго да замрази големи парични капитали, което прави тази свръхактуална задача трудно осъществима.

Второ, защита на околната среда. На транспорта в ЕС се падат 25% от замърсяванията с въглеродни окиси, водещи до парниковия ефект и глобалното затопляне.

Трето, безопасността. Повишаването на безопасността и намаляването на пътно-транспортните произшествия и смъртността от нещастни случаи могат да съдействат такива мерки, като унификация на стандартите при спирачните системи, стъклата, звуковите сигнали, товароподемността и габаритите на търговските транспортни средства и т.н. Планира се да се отдели повишено внимание за обучението на кадровия състав и пропагандата за безопасен начин на кормуване.

Резюме

Един обединен пазар на стоки и услуги може да функционира успешно, ако се изравнят условията за конкуренция и се опростят и унифицират стандартите и

правилата на поведение в единното икономическо пространство. Основите на системата за конкуренция в ЕС се полагат от Римския договор и постановленията на Европейския съд.

Правилата за конкуренцията се основават на положението, че е необходимо да се забрани и/или регулира и контролира дейността на монополите, картелите и други пазарни структури, концентриращи икономическата власт и оцеляващи интересите на потребителите.

Отговорността за провеждането на надеждна политика в областта на конкуренцията в Общността носи Комисията на ЕС. Важно направление на политиката за поддържане на конкуренцията е контролът върху сливанията и поглъщанията.

Правилата за конкуренцията се разпространяват не само върху сделки, подкрепени с документи, но и върху скрити споразумения, например, за съгласувани действия.

Позицията на ЕС по отношение на антимонополното регулиране е сравнително слаба, тъй като допуска необходимостта и даже неизбежността от известно ниво на концентрация в редица отрасли от съображения за ефективност.

Съвършената конкуренция може да бъде нарушена по силата на провежданата от държавата политика на протекционизъм и субсидиране, макар различията между тези видове държавна политика да са достатъчно условни. Държавната помощ се смята за допустима, ако се провежда в рамките на промишлената или регионалната политика, а също и за подкрепа на научно-изследователска дейност.

Централно място в концепциите за развитието на ЕС заема аграрната политика и проблемите за нейната унификация.

Основните параметри на съвместната аграрна политика (САП) по силата на Римския договор се състоят от следното: повишаване на продуктивността на селското стопанство; осигуряване на нормален жизнен стандарт на селскостопанските работници; стабилизиране на пазарите на селскостопанска продукция; установяване на оптимални цени.

Противоречията в сферата на селскостопанската политика са остри не само между ЕС и трети страни, но и вътре между страните в ЕС. Защото единният пазар на селскостопанска продукция е изгоден далече не на всички фермери и не на всички страни.

Основна институция за реализирането на САП е Европейският фонд за ориентиране и гарантиране на селското стопанство (ФЕОГА).

Решаващо значение за изграждането на съвместна промишлена политика има подписаният през 1986г Единен европейски акт. Но ясна промишлена политика ЕС получава едва с подписването на Маастрихтския договор в 1992г.

В рамките на реализацията на Единния европейски акт се определят пет цели на регионалната политика: структурното развитие на изостаналите райони; конверсията на производството в районите с промишлен застой; борбата с хроническата безработица; борбата с безработицата сред младежта; преструктурирането на аграрния сектор.

Транспортът в ЕС винаги е бил силно регулиран и ограничаван с мерки на националния контрол и лицензиране. За разлика от политиката в другите отрасли, транспортната политика в ЕС е в процес на изграждане.

Към първостепенните задачи в тази сфера се отнасят: първо, развитие на трансевропейски мрежи; второ, защита на околната среда; трето, безопасността.

Изводи

Задача пред ЕС е да създаде система от административно-правни и икономически мерки с цел да се поддържа свободната конкуренция. Съставна част на тази система става унификацията на условията за конкуренция и унификацията на икономическата политика на ЕС. Равни условия за конкуренция в ЕС се създават преди всичко от положението за въвеждането на четирите фундаментални свободи.

Важно направление на политиката за поддържане на конкуренцията е контролът върху сливанията и поглъщанията, за да се предотврати образуването на паневропейски олигополи. Забранена е и всякаква държавна помощ, реално или потенциално нарушаваща конкуренцията между страните от ЕС. Държавната помощ е допустима само, ако се провежда в рамките на промишлената или регионалната политика, а също и като подкрепа на научно-изследователската дейност.

Съвместната аграрна политика като най-важно направление за унификация на икономическата политика има както вътрешно, така и външно измерение. Първото е свързано с осигуряването на определено ценово равнище на вътрешния пазар на ЕС чрез изкупуване на излишъците от продукцията на фермерите. Второто се отнася до установяването на минимално допустими цени, по които могат да се продават вносните селскостопански продукти.

ЕС формира ясна промишлена политика едва с подписването през 1992г на Маастрихтския договор. В него се формулират целите на промишлената политика: първо, да се ускорят структурните преобразования в промишлеността; второ, да се създаде благоприятен климат за инвестиции, особено за малкия и средния бизнес; трето, да се поощрява сътрудничеството и взаимодействието между компаниите; четвърто, да се повишава ефективността на използването в промишлеността на резултатите от научно-технологичния прогрес.

За разлика от другите видове евросъюзна политика транспортната политика се намира в процес на изграждане. Към нейните първостепенни задачи се отнася развитието на трансевропейските мрежи (автомобилни, железопътни, телефонни, електрически, нефтопроводи и газопроводи), опазването на околната среда и повишаването на безопасността.

Ключови понятия

Конкуренция - съперничество между отделни производители на стоки и услуги за най-изгодни условия на производство и реализация с цел получаване на най-големи печалби;

Вътрешна субсидия - най-замаскиран финансов метод на търговската политика и дискриминация срещу вноса, предвиждащ бюджетно финансиране производството в страната на стоки, конкуриращи се с вносните.

Монопол - 1/ изключително право, предоставяно на държавата, фирма, организация или физическо лице за осъществяване на някаква дейност; 2/ много големи компании и/или техни обединения /картели, тръстове, концерни, консорциуми и др./.

Ex post ефект – когато Европейската комисия не предупреждава за образуването на монополи и монопосони на пазара, а по-скоро разглежда фактите с тяхната злоупотреба.

Нетарифни ограничения - регулиране на външната търговия с помощта на количествени квоти, лицензи, “доброволни” ограничения, скрити държавни покупки, изискване за наличие на местни компоненти, технически бариери, данъци и такси или финансови субсидии, кредитиране, дъмпингови инструменти.

Преки задгранични инвестиции - капиталовложение на резидент от една страна в предприятие на резидент в друга страна с права за реален контрол върху обекта на инвестиране.

Протекционизъм - държавна политика за защита на вътрешния пазар от чуждестранна конкуренция. Провежда се основно чрез тарифни и нетарифни инструменти на търговската политика.

Съвместната аграрна политика - включва три основни принципа: - *първо*, общ пазар на селскостопански стоки; *второ*, предпочитание на отечествената продукция пред вносната; *трето*, солидарност по финансирането на САП и разпределението на разходите за нейната издръжка.

Контролни въпроси

Върху какво се основават правилата за конкуренцията?

Кой носи отговорността за провеждането на надеждна политика в областта на конкуренцията в ЕС?

Каква е същността на тарифната политика?

Каква е същността на нетарифната политика?

В какво се заключава проблемът за държавната помощ?

Защо селското стопанство е признато за стратегически отрасъл?

Кои са основните параметри на съвместната аграрна политика?

Какви основни методи за регулиране на аграрната политика е разрешено да се използват в ЕС?

Кои са основните измерения на съвместната аграрна политика и каква е тяхната същност?

Кои са основните пет цели на регионалната политика на ЕС?

Кой е най-важният етап в развитието на транспортната политика на ЕС?

Кои са първостепенните задачи на транспортната политика на ЕС?

5. Етапи на прехода към икономически и валутен съюз.

5.1. Римски договори (1957г). „План Вернер” (1969г)

Следвоенното състояние на пазарните икономики на Западна Европа, Северна Америка и Япония се базира на Бретън-Уудската система, осигуряваща международна рамка за валутна стабилност, при която златото и американският долар бяха доминиращите парични стандарти. Затова авторите на Римския договор примат, че стабилните валути ще останат като еталон, а европейската конструкция може да бъде стабилно базирана на постигането на митнически съюз и общ пазар, позволяващ свободно движение на стоки, услуги, хора и капитали.

Създаването на пълноценен икономически съюз логически предполага преход и към валутен съюз, а единният пазар на стоки и ресурси предполага единна валута и единна кредитно-парична и валутна политика.

Това, на пръв поглед, очевидно положение далече не веднага среща разбирането в страните от ЕС. Римските договори предполагали, че изграждането на Общ пазар може да става достатъчно обособено от валутната интеграция и да съдържа само пожелания за координация на валутната политика и за сътрудничеството между централните банки и финансовите ведомства на страните-членки. Подобни идеи, за това време, са своеобразен пробив в националната икономическа и валутна обособеност на Европа, пробив в образа на политическото и икономическото мислене и поведение.

Заедно с това, осъзнаването на необходимостта от унификация на валутната политика (в степен до въвеждане на единна валута в по-далечна перспектива) все още не означава нейното непосредствено осъществяване. За това са необходими важни предпоставки свързани с координацията и унификацията на митническата, фискалната, бюджетната, социалната, аграрната и промишлената политика. С други думи, валутната интеграция предполага достатъчно високо ниво на зрялост на икономическия съюз.

В края на 50-те години Бретън-Уудската система започва да показва белези на нестабилност и до 1968-1969г става видима заплаха от нова ера на валутна нестабилност. Пазарните колебания водят до ревалвация на германската марка и девалвация на френския франк. Това застрашава ценовата система на Общата селскостопанска политика - най-голямото постижение на Европейската общност по това време.

Предвид обезпокоителната ситуация и почти изградения митнически съюз Общността бърза да постави нови цели за политическото развитие през следващото десетилетие.

През 60-те години Комисията на ЕС и нейните комитети подготвят много планове и проекти за координация на конюнктурната политика на държавите членки. През февруари 1969г Комисията публикува меморандум за поетапен преход към икономически и валутен съюз в продължение на 10 години (към 1979г). През ноември на конференция в Хага на държавните и правителствените глави изграждането на икономически и валутен съюз се възприема като задача за практическа разработка. С решение на конференцията Съветът на ЕС създава експертна група начело с Пиер Вернер (министър-председател и министър на финансите на Люксембург), която скоро след това представя програма, получила известност като “план Вернер”. Това е програма за изграждането на икономически и валутен съюз в три етапа, но разчетена за по-далечна перспектива.

Първият етап (1971 – 1973г) предполагал: осигуряване на ефективна координация на икономическата, бюджетната, кредитната и валутната политика; унификация на преките и косвените данъци; постепенно отстраняване на препятствията по пътя на движението на капиталите, стесняване на диапазона на колебание на курсовете на националните валути; създаване на механизъм за средносрочна валутна подкрепа на страните с цел регулиране на платежния баланс.

Вторият етап (1974 – 1979г) е насочен към създаване на наднационални икономически, валутни и финансови органи на Общността, на които биха били делегирани значителни суверенни права от държавите-членки.

Третият етап бил планиран за първата половина на 80-те години. Негова основна задача била да фиксира твърдо един към друг паритетите на валутите на Общността и по този начин да подготви условията за бъдещ преход към единна валута (ако това бъде признато за целесъобразно).

“Планът Вернер” предизвиква остри разногласия между страните-членки на Общността. Страните се страхуваха, повече от всичко, от предаването на суверенни пълномощия на наднационалните органи и загуба на независимост по въпросите на паричното обръщение, кредитната и валутната политика. Франция предлага да се ускори прехода към валутен съюз, което би и помогнало да урегулира своя търговски и платежен баланс и да не се бърза със създаването на икономически съюз. Позицията на ФРГ е диаметрално противоположна, поради опасенията, че основната част от бремето за валутната подкрепа на страните-членки ще се падне именно на нея.

В резултат на всичко това през февруари 1971г в рамките на Съвета на министрите на Общността е изразена само политическа воля за създаването

на икономически и валутен съюз, изброени са основните принципи на този съюз, съдържащи се в “плана Вернер”.

“Планът Вернер” е бил обречен на неуспех не само по силата на разногласията между страните и естественото нежелание да се разделят със своя суверенитет, но и затова, че попада в крайно неблагоприятен за неговата реализация исторически период. В края на 60-те и началото на 70-те години в резултат на изострена валутната криза фактически се разпада Бретън-Уудската валутна система и напълно се разбалансира и дестабилизира международните валутно-финансови отношения. Освен това, в периода 1973-1975г световната икономика преживява икономическа криза, която по своята продължителност и разрушителни последствия става съпоставима с кризата от 1929-1933г. Разразилата се икономическа криза е съпроводена и от структурна криза в световното стопанство – енергийна, суровинна, продоволствена и посочената валутна.

Всичко това, от една страна, предопределя провала на “плана Вернер”, а от друга страна, активизира стремежа към валутна стабилност в Европа.

През 1972г Съветът на министрите на ЕО приема решение да стесни допустимите предели на курсовите колебания на валутите на страните-членки една към друга до плюс-минус 2,25%. Фиксираните по този начин валутни курсове трябвало съгласувано, в пакет, да се променят по отношение на американския долар и всички други валути. Това нововъведение получава названието “валутна змия”. Освен страните от ЕО участие във “валутната змия” приемат Великобритания, Ирландия и Дания поради очакването им през 1973г да влязат в Общността. Обаче английският фунт стерлинги, ирландският фунт, френският франк и италианската лира скоро излизат от “валутната змия”.

В 1979г, по съвместна инициатива на ФРГ и Франция, се учредява Европейска валутна система (ЕВС). Ключови моменти на тази система стават механизмите за регулиране на валутните курсове, валутните интервенции и кредитните механизми. Смесът на механизма на валутните курсове се състоял във въвеждането на фиксирани, но изменяеми валутни курсове. Той принципно се разминава с одобрената през 1976г на Ямайската конференция система на регулираните плаващи валутни курсове, която идва на смяна на фиксираната система на курсовете от Бретън-Уудс.

Паритетите на валутите на страните-участнички в механизма на валутните курсове се фиксират на базата на специална разчетна единица – ЕКЮ (европейска валутна единица). Стойността на ЕКЮ се определя от валутна кошница на участващите в механизма на валутните курсове, при което относителният дял на валутите се определял според икономическия потенциал на конкретната страна. Поради особеното място на

западногерманската икономика, нейната марка става основа на ЕВС и съответно ЕКЮ.

Независимо, че ЕКЮ няма веществен носител под формата на книжни копия или монети и не се е използвала в наличните разплащания, тя изпълнява четири основни функции:

- като основа на механизма на валутните курсове;
- като индикатор за взаимното отклонение на валутните курсове;
- като единица мярка, прилагана в механизма за интервенции и кредитиране;
- като единица, прилагана при регулиране на задълженията между националните парично-кредитни ведомства.

В условията на частните трансакции ЕКЮ защитава обикновените граждани, както и представителите на бизнеса, в случай на внезапно колебание на валутните курсове. В банковата сфера тя практически изпълнява ролята на пълноценна евровалута, използвана за частни спестявания, за натрупване на капитал, за овърдрафти. Всичко това изиграва особена роля за малките и средните фирми и независимите оператори.

Периодът от 1979г до 1987г се характеризира с нестабилност за европейската валутна система и достатъчно чести преоценки на валутните паритети. Обаче, след него положението на ЕВС се стабилизира и през периода 1987г до 1990г вече действа “твърда ЕВС”, строго придържаща се към валутен коридор от $\pm 2,25\%$. През тези години към ЕВС се присъединяват Испания (1989г), Великобритания (1990г) и Португалия (1992г). За тези страни се допуска отклонение на валутните курсове в пределите на $\pm 6\%$.

5.2. Единен европейски акт (1987г). “План Делор” (1989г)

Принципна и решаваща роля за стабилизиране на европейската валутна система изиграва подписването през 1987г на *Единния европейски акт* (ЕЕА) за създаването на единен европейски пазар. За пръв път в този договор ясно се формулира целта – *постигане на валутен съюз*. През юни 1988г на срещата на Европейския съвет в ХанOVER е основан Комитетът за изследване на икономическия и паричен съюз от висококвалифицирани експерти под председателството на Жак Делор (тогавашен председател на Европейската комисия) за разработване на пътища и методи за постигането на тази цел. През април 1989г комитетът представя документ, в който детайлно са описани всички условия, необходими за създаването на икономически и валутен съюз, и тристепенен план за реализиране на поставената цел. Този

план се одобрява от Европейския съвет през юни 1989г в Мадрид и става основа за последвалите действия.

“Планът Делор” предполага създаването на Европейски валутен съюз в три етапа:

Първият етап (1990 – 1993г) започва в строго съответствие с плана на 1 юли 1990г. От тази дата се въвежда пълна либерализация на движението на капиталите и валутните операции между страните-членки. Практически се премахват всички ограничения в тези области. По-последователно започва да се осъществява координацията на националните политики и взаимодействието на централните банки в рамките на създадения Комитет за управление на централните банки. Европейският валутен съюз юридически е осигурен с подписването на *Маастрихтския договор* (декември 1991 – февруари 1992г).

Особено за този етап е, че движещи сили стават не само политическите кръгове, но и частния сектор, който започва да оценява Европейския валутен съюз като жизнено важен инструмент за повишаване на производителността на производството и конкурентоспособността на стоките на световните пазари.

Но независимо от, на пръв поглед, всеобщата заинтересованост от ускоряването на валутната интеграция, реализацията на първия етап не протича така бързо и успешно, както бил планиран. Сериозно влияние оказва политическото обединение на Германия, което довежда до определено напрежение в страната и до въвеждането на твърда парична политика. Партньорите на Германия по Европейски валутен съюз не успяват подобно на Бундесбанката да въведат твърда валутна политика и са принудени да преразгледат паритетите на своите валути. Това поставя в кризисна ситуация Европейския валутен съюз.

Вторият етап (1994 – 1996г) е знаменателен със създаването на *Европейския валутен институт* като предшественик на Европейската централна банка. Той заменя съществуващия Комитет за управление на централните банки на ЕС и поема функциите на Европейския фонд за валутно сътрудничество, който дотогава координира въпросите на кредитирането в рамките на Европейския валутен съюз. Задачата на Европейския валутен институт е била в това, да съдейства за формиране на условия за преход към третия етап по създаването на валутен съюз и да съдейства за сближаване на основните макроикономически показатели на страните-членки.

Критериите за сближаването се определят от Маастрихтския договор, които Европейският съвет определя като основа за формиране на националните икономически политики и средносрочни програми за конвергенция.

За да бъде допусната дадена страна в Европейския валутен съюз, към края на 1997г нейната икономика трябваше да отговаря на следните изисквания:

- *ценова стабилност*, т.е. индексът на цените на дребно не трябва да превишава средния показател, пресметнат за трите страни с най-ниско ниво на инфлация с повече от 1,5 процентни пункта;
- *кредитна стабилност*, т.е. средната номинална дългосрочна величина на лихвения процент не трябва да надвишава показателите на трите страни с най-ниско ниво на инфлация с повече от 2 процентни пункта;
- *валутна стабилност*, т.е. участие в Европейската валутна система и непроменян валутен курс в продължение на не по-малко от две години;
- *бюджетна стабилност*, т.е. бюджетният дефицит да не надвишава 3% от БВП, а държавният дълг – 60% от БВП. Изключения се предвиждат само за временни прекомерни дефицити и за случаи на намаляване на прекомерните дефицити и размерите на дълга с “удовлетворителни” темпове;
- *стабилен платежен баланс*.

Установените критерии се оценяват като достатъчно строги. През 1992г само Франция и Люксембург отговарят на всичките пет критерия. Дания отговаряла на четири, Германия, Холандия, Ирландия и Белгия – на три, Великобритания – на два, а Испания – само на един.

Различните нива на готовност на страните за валутна интеграция и посочените вече проблеми в самата Европейска валутна система стават причина за обсъждане на въпроса за движението към валутен съюз в два ешелона, движещи се с различна скорост. Поставя се и въпросът за по-реалистични срокове за завършване на втория етап – не към 1997г, а към 1999г. Европейският съвет взема решение за преход към третия етап от 1 януари 1999г за завършване на изграждането на валутния съюз и въвеждане на единна парична единица – евро. Решението се разпространява върху тези страни, които към този срок ще са готови за включване във валутния съюз.

Третият етап стартира от 1 януари 1999г. Той слага началото на валутния съюз и използването на еврото в безналичните разплащания. Крайната фаза е от 1 януари до 1 юли 2002г, когато се извършва подмяната на националните парични единици в евро и в наличните разплащания, с което приключва преходът към еврото. Отговорността за паричната и валутната политика се делегира на *Европейската централна банка*. Европейската система от централни банки започва да осъществява всички операции в евро и конвертира в евро всички разплащания. От 1 януари еврото се появява и в наличния оборот. До 1 юли 2002г, успоредно с еврото, в обръщение функционират и старите национални парични единици. По този начин

завършва един безпрецедентен експеримент за обединяване на паричните системи на независими държави. Това явление поражда изключителни последици както за участващите в него страни, така и за много други, а също и за целия свят.

Важна роля за функционирането на икономическия и валутния съюз се отнежда на Европейската централна банка, включена в Европейската система от централни банки. Тя е независима организация, свободна от вмешателство както на национално, така и на наднационално ниво. Независимостта на ЕЦБ се изразява в четири основни форми: институционална, операциона, персонална и финансова. Тя е задължена да се отчита за своята дейност пред обществеността и пред политическите органи на властта в ЕС. Главна цел на ЕЦБ става поддържането на ценовата стабилност.

5.3. Икономическите перспективи на Европейския валутен съюз

Икономическият и валутният съюз стават не само логически финал на общо икономическите интеграционни процеси, но те издигат европейската икономика на ново равнище. Еврото се превръща в основа за формирането на действителна единна икономика и единен пазар. Много експерти говорят за появата на нова икономическа общност – *Евроленд*. Икономическият потенциал и пазар на Евроленда стават съпоставими с американските аналози по следните параметри: численост на населението, БВП, дял в световната търговия, капитализацията на пазара на ценни книги. Към всичко това следва да се добавят и наличието на единна валута, притежаваща легален статут, наличието на централна банка и провеждането на единна парична политика.

Еврото претендира за позиции в ролята на международна резервна валута наравно с американския долар. При това, стабилността и надеждността на еврото се гарантира от неговата композитна природа – икономическият потенциал на страните от ЕС, регулиран от страна на Европейската централна банка. За фактическото международно признание на интеграционната групировка е показателен фактът, че *ЕС ще има свои представители, отделно от представителите на националните държави, в “голямата седморка”, в Международния валутен фонд и в редица други международни организации.*

Преходът към валутен съюз и въвеждането на еврото открива големи възможности за инвеститорите, производителите и потребителите. Тези преимущества могат да се класифицират като преимущества за цялата

икономика на Евросъюза, за бизнеса, за инвеститорите и финансовите пазари, влиянието върху банковия сектор и преимущества за потребителите.

Преимущества за икономиката на Европейския съюз, като цяло, се свеждат до преодоляването на разпокъсаността на пазарите вътре, което довежда до синергичен ефект, т.е. потенциалът на единния пазар ще бъде по-голям от сумарните потенциали на отделните раздробени пазари. Очаква се съществен положителен ефект и от мащабите на пазара, което непосредствено да се отрази върху размера на средните производствени разходи, предизвиквайки дългосрочното им намаляване. Всичко това предполага създаване на благоприятни условия за развитие на конкуренцията и засилване на специализацията. От това следва да се очаква повишаване на темповете на икономическия ръст.

Преимущества за бизнеса се отнасят, преди всичко, до отстраняването на транзакционните разходи, свързани както с конвертирането на валутата от една в друга, така и с бюрократичните процедури при прекосяване на националните граници. С прехода към единна валута изчезват и валутните рискове при вътрешно европейските операции. Появява се възможност и за намаляване на административните разходи. Нарастват и възможностите за увеличаване на обема на износа на стоки и преки чуждестранни инвестиции.

Преимущества за инвеститорите и финансовия пазар са в това, че се формира втори по мащаби финансов пазар в света, който предлага по-големи възможности за вложения и инвестиране, отколкото раздробените преди валутни пазари. В последните години се забелязва бурно развитие на финансовия пазар във Франкфурт на Майн. Изказват се предположения, че той може да измести на втори план Лондонския финансов пазар. Очаква се инвеститорите в целия свят да повишат дела на еврото в своите портфейли от ценни книжа, което ще им позволи да диверсифицират и оптимизират своите инвестиционни портфейли, да намалят обвързването си с щатския долар и да повишат ефективността в управлението на валутните рискове. Влиянието върху банковия сектор, освен посочените плюсове от въвеждането на еврото, се свързва и с концентрацията на европейския банков капитал и международните сливания и поглъщания. В резултат на това се засилва тенденцията за образуване на крупни универсални банки, способни да противодействат на американските банки.

Преимущества за потребителите са преди всичко в намаляването на диференциацията между страните в цените на потребителските стоки и услуги. Разширява се асортиментът на стоките и възможностите за избор, а поради конкуренцията между производителите ще се подобри и качеството. Съществени икономии за потребителите се реализират благодарение на отстраняването на разходите по валутната конверсия.

Изграждането на Европейската валутна система и въвеждането на еврото, обаче, се оказва не толкова еднозначна и проста процедура.. На първо място тя е свързана с технически и организационни трудности при такъв преход и свързаните с него разходи. На второ място са разходите, произтичащи от пакта за стабилност, приет от страните-участнички. За да се приведат макроикономическите показатели в съответствие с критериите за конвергенция, на страните се наложи да провеждат ограничителна и достатъчно твърда парична и фискална политика, което не можеше да не се отрази върху положението с безработицата. Изказват се опасения, че в условията на валутен съюз се ограничават възможностите за държавно регулиране на националните икономики. В ръцете на националните правителства остават само два възможни инструмента за икономическа политика – фискалната политика и политиката на пазара на труда (основно за регулиране на работните заплати). При това, фискалната политика е твърде ограничена в резултат на изискванията на пакта за стабилност.

За да може икономическият и паричен съюз да осигури рамка за икономически растеж и повече работни места и да бъде избегнато разцеплението, се изискваше икономиките на държавите-членки да достигнат висока степен на сближаване преди приемането на единната валута. За тази цел в Договора за Европейския съюз се формулират маастрихтските критерии за сближаване, които държавите-членки трябва да покрият, за да приемат еврото.

Маастрихтски критерии за сближаване

Какво се измерва	Как се измерва	Критерии за сближаване
Ценова стабилност	Хармонизирано ниво на потребителските цени и на инфлацията	Не повече от 1,5 процентни пункта над средния размер на инфлацията в трите държави-членки с най-дори показатели
Стабилност на публичните финанси	Бюджетен дефицит като процент от БВП	Референтна стойност не повече от 3%
Устойчивост на публичните финанси	Държавен дълг като процент от БВП	Референтна стойност не повече от 60%
Устойчивост на сближаването	Лихвен процент по дългосрочните кредити	Не повече от 2 процентни пункта над лихвения процент в трите държави-членки с най-дори показатели за ценова

		стабилност
Стабилност на обменния курс	Отклонение от централния курс	Участие в механизма на обменния курс (МОК) най-малко две години без сериозно напрежение

Маастрихтските критерии за сближаване са създадени с цел да гарантират готовността на икономиките на държавите-членки за приемането на единната валута. Те осигуряват обща база за стабилност, разумност и устойчивост на публичните финанси на страните кандидатки за еврозоната и отразяват сближаването на икономическата политика и устойчивостта на икономически шокове. Критерият за обменния курс се създава, за да покаже, че съответната държава-членка може да управлява икономиката си, без да прибегва до валутно обезценяване.

Отговорността за икономическата политика на еврозоната остава главно в компетенциите на държавите-членки, въпреки че Договорът за ЕС изисква от тях да координират своите решения, които засягат икономическата политика, с оглед постигане целите на Общността. Тази координация е гарантирана чрез Комисията и Съвета по икономически и финансови въпроси, в който влизат министрите на икономиката и финансите на държавите-членки.

Държавите, които се присъединиха към ЕС през 2004, 2007 и 2013г, са част от икономическия и паричен съюз, което означава, че координират своите икономически политики с тези на останалите държави-членки и че техните централни банки са част от Европейската система на централните банки. Актът за присъединяване ги задължава впоследствие да станат пълноправни членове на зоната след покриване на критериите за сближаване. Първата от новите държави-членки, която се присъедини към еврозоната, е Словения (2007г), последвана от Кипър и Малта (2008г) от Словакия през 2009г и Естония 2011г.

Държавите, които искат да се присъединят към еврозоната, след покриване на критериите за сближаване, ще преминат към еврото чрез процес, който може да е различен за присъединяващите се по-късно членки. При създаването на еврозоната държавите-основателки имаха тригодишен преходен период от приемането на еврото като разчетна валута за безналичните плащания през 1999г до стартирането на плащанията в брой през 2002г. По този така наречен “мадридски сценарий” тригодишният преходен период позволява на хората и бизнеса да се подготвят за единната валута, преди тя действително да се появи в джобовете им. През преходния период все още се използват националните валути за плащания в брой. Част от бъдещите членки на еврозоната, обаче, ще приемат еврото по така

наречения сценарий на “големия взрив”, при който те ще приемат еврото за извършване на плащания в брой незабавно след влизането си в еврозоната и бързо ще изтеглят националните си валути от обръщение.

Резюме

Създаването на полноценен икономически съюз логически предполага преход и към валутен съюз, а единният пазар на стоки и ресурси предполага единна валута и единна кредитно-парична и валутна политика.

В края на 50-те години Бретън-Уудската система започва да показва белези на нестабилност и до 1968-1969г става видима заплаха от нова ера на валутна нестабилност. Пазарните колебания водят до ревалвация на германската марка и девалвация на френския франк.

През февруари 1969г Комисията публикува меморандум за поэтапен преход към икономически и валутен съюз в продължение на 10 години (към 1979г). С решение на конференция на Съветът на ЕС от Хага, през ноември 1969г, се създава експертна група начело с Пиер Вернер (министър-председател и министър на финансите на Люксембург), която представя програма, получила известност като “план Вернер” за изграждането на икономически и валутен съюз в три етапа, но разчетена за по-далечна перспектива.

“Планът Вернер” предизвиква остри разногласия между страните-членки на Общността. Страните се страхуваха, повече от всичко, от предаването на суверенни пълномощия на наднационалните органи и загуба на независимост по въпросите на паричното обръщение, кредитната и валутната политика. “Планът Вернер” е бил обречен на неуспех не само по силата на разногласията между страните и естественото нежелание да се разделят със своя суверенитет, но и затова, че попада в крайно неблагоприятен за неговата реализация исторически период. В края на 60-те и началото на 70-те години в резултат на изострена валутната криза фактически се разпада Бретън-Уудската валутна система и напълно се разбалансира и дестабилизира международните валутно-финансови отношения.

В 1979г, по съвместна инициатива на ФРГ и Франция, се учредява Европейска валутна система (ЕВС). Ключови моменти на тази система стават механизмите за регулиране на валутните курсове, валутните интервенции и кредитните механизми. Паритетите на валутите на страните-участнички в механизма на валутните курсове се фиксират на базата на специална разчетна единица – ЕКЮ (европейска валутна единица).

Принципна и решаваща роля за стабилизиране на европейската валутна система изиграва подписването през 1987г на Единния европейски акт (ЕЕА) за създаването на единен европейски пазар.

Комитет за изследване на икономическия и паричен съюз от висококвалифицирани експерти под председателството на Жак Делор (тогавашен председател на Европейската комисия) разработва пътища и методи за постигането на тази цел, детайлно описващ всички условия, необходими за създаването на икономически и валутен съюз, и тристепенен план за реализиране на поставената цел. Този план се одобрява от Европейския съвет през юни 1989г в Мадрид и става основа за последвалите действия.

Европейският валутен съюз юридически е осигурен с подписването на Маастрихтския договор (декември 1991 – февруари 1992г).

За да бъде допусната дадена страна в Европейския валутен съюз, към края на 1997г нейната икономика трябва да отговаря на следните изисквания: ценова стабилност; кредитна стабилност; валутна стабилност; бюджетна стабилност; стабилен платежен баланс.

От 1 януари до 1 юли 2002г се извършва подмяната на националните парични единици в евро и в наличните разплащания, с което приключва преходът към еврото. Отговорността за паричната и валутната политика се делегира на Европейската централна банка.

Икономическият и валутният съюз стават не само логически финал на общоикономическите интеграционни процеси, но те издигат европейската икономика на ново равнище. Еврото се превръща в основа за формирането на действителна единна икономика и единен пазар.

В Договора за Европейския съюз се формулират маастрихтските критерии за сближаване, които държавите-членки трябва да покриват, за да приемат еврото.

Държавите, които се присъединиха към ЕС през 2004г, 2007г и 2013г се задължават впоследствие да станат пълноправни членове на зоната след покриване на критериите за сближаване. Първата от новите държави-членки, която се присъедини към еврозоната, е Словения (2007г), последвана от Кипър и Малта (2008г), от Словакия (2009г) и Естония (2011г).

Изводи

Единният пазар на стоки и ресурси обективно предполага единна валута и единна кредитно-парична и валутна политика. По тази причина се разработва “план Вернер” като програма за поетапно изграждане на икономически и валутен съюз. Но този план е обречен на неуспех поради разногласията между страните – нежелание да се разделят със своя суверенитет, а също и от обстоятелството, че 70-те години са знаменателни с изострянето на световната валутна криза и фактическия крах на Бретън-Уудската валутна система.

През 1979г при съвместна инициатива на ФРГ и Франция се учредява Европейската валутна система. Ключови моменти в тази система стават механизмите за регулиране на валутните курсове, валутните интервенции и кредитният механизъм. Паритетът между валутите се фиксира на базата на специална разчетна единица – ЕКЮ. Принципна и решаваща роля за укрепването на Европейската валутна система изиграва подписаният през 1987г Единен европейски акт за създаване на единен европейски пазар.

“Планът Делор” предвижда създаването на Европейския валутен съюз да завърши с въвеждането на единна парична единица – евро. От 1999г до 2002г окончателно са фиксирани обменните курсове на валутите по отношение на еврото и един към друг без право на промяна. Отговорността за паричната и валутната политика се делегира на Европейската централна банка. Еврото вече функционира и като парична единица в реалните разплащания.

Ключови понятия

Бретън-Уудска система - осигурява международна рамка за валутна стабилност, при която златото и американският долар са доминиращите парични стандарти.

“План Вернер” - програма за изграждането на икономически и валутен съюз в три етапа, но разчетена и за по-далечна перспектива.

“Валутна змия” предели на курсовите колебания на валутите на страните-членки една към друга до плюс-минус 2,25%.

Европейска валутна система - ключови моменти на тази система стават механизмите за регулиране на валутните курсове, валутните интервенции и кредитните механизми.

ЕКЮ - специална разчетна единица (не се е използвала в наличните разплащания), стойността на която се определя от валутна кошница на участващите в механизма на валутните курсове, при което относителният дял на валутите се определял според икономическия потенциал на конкретната страна.

“План Делор” - разработва пътища и методи за създаването на Европейски валутен съюз.

Европейски валутен институт - предшественик на Европейската централна банка.

Контролни въпроси

На какво се базира устойчивото следвоенно състояние на пазарните икономики на Западна Европа, Северна Америка и Япония?

Кои предпоставки се разглеждат като основни за създаването на полноценен икономически съюз?

В какво се изразява същността на “плана Вернер”?

В какво се заключават разногласия между страните-членки на Общността по “планът Вернер”?

Кои са ключови моменти на Европейската валутна система?

В какво се заключава същността и кои са основните етапи за реализиране на “плана Делор”?

Какви са основните изисквания, за да бъде допусната дадена страна в Европейския валутен съюз?

В какво се изразяват преимуществата от прехода към единен валутен съюз и въвеждането на еврото?

В какво се заключават Маастрихтските критерии за сближаване?

6. Институционално и политическо устройство на Европейския съюз

6.1. Политическата интеграция – история, задачи, методи

Винаги и навсякъде икономическите процеси са в диалектическо единство с политическите. Поради тази причина въпросът за образуването на политически съюз, заедно с икономическия и валутния, неизбежно е стоял и пред идеолозите, и пред политиките на Европейския съюз.

Идеята за тясно взаимодействие между европейските страни, в степен почти до образуване на някакви държавно-политически структури, възниква много преди подписването на Римските договори. Още в началото на 20-ти век напълно сериозно се дискутира въпросът за възможността да се формират Съединени европейски щати (СЕЩ). През 1923г австриецът Калерджи, основател на Паневропейското движение, призовава към реално въплъщаване в живота на идеята за СЕЩ. Като аргументи се използват успешното образуване на Швейцарския съюз в 1848г, създаването на Германската империя в 1871г, завоюването на независимостта на Съединените американски щати. Малко по-късно, на 5 септември 1929г, френският министър на външните работи Бриан произнася станалата знаменита реч на Асамблеята на Обединените нации в Женева. При подкрепата на неговия немски колега Стреземан, той предлага да се създаде Европейски съюз под егидата на Обединените нации. Разпространението на фашизма в Европа и разпалването на Втората световна война правят невъзможна реализацията на тази идея, без това да означава отказ от нея. Даже през 1941г депортираните на остров Вентотене А.Спиндели и Е.Роси успяват да разпространят подготвен от тях Манифест за федерализъм. С цел предотвратяване на международна анархия и запазване на свободата в Европа, в интерес на всички народи от Европа, те призовават да се създаде европейска федерация, в която част от суверенитета на страните да се предаде на федерално ниво.

След Втората световна война Европа се оказва разделена на два лагера – Западна Европа и САЩ, Източна Европа и СССР, а Германия разделена на две части. След Втората световна война настъпва ерата на “студената война” – политическо и идеологическо противопоставяне на двете системи – социалистическа и капиталистическа. При тези условия в Западна Европа нараства стремежът към политическа интеграция.

Политическата интеграция в следвоенния период се основава на *принципа на атлантическата солидарност*.

Първо, тенденцията към солидарност се базира на идеологическия лозунг “повече никога”. За периода на първата половина на 20-ти век Европа е театър на военни действия в хода на две световни войни, което съществено подкопава както икономическия, така и политическия потенциал на отделни страни и Европа като регион. Европа не искаше да бъде повече арена на военни стълкновения.

Второ, Европа осъзнава отслабването на нейната икономика и политическа значимост в света във връзка с появата на двете супердържави – СССР и САЩ. Тази слабост се задълбочава от икономическата и политическата раздробеност на Европа в сравнение със съветската и американската монолитност.

Тенденцията към политическа интеграция не се развива леко и праволинейно. Страните демонстрират различия в разбирането за задачите на интеграцията и различия в стремежа към нея. Следвоенна Европа е разделена не само на Източна и Западна, но и на привърженици за създаването на Съединени европейски щати с наднационална държавна власт – федералисти и тези, които се придържат към по-умерени форми на междудържавно политическо взаимодействие.

Например, Великобритания, макар и да не е против европейското единство, не приема създаването на някакви над държавни органи, засягащи националния суверенитет, и е по-заинтересована в изграждането на особени отношения със страните от Британската общност на нациите и с установяването на особени отношения със САЩ.

Скандинавските страни също не са били готови да се върви към тясно политическо сближаване. В условията на изострянето на “студената война”, формирането на СЕЩ би създадо трети участник в конфликтите и скандинавските страни се стараят да се изолират от противопоставянето на супер държавите.

В Испания и Португалия съществуват диктаторски режими. В Гърция, в условията на висока политическа нестабилност, не се изключвала възможността от победа на комунистическите сили. В тази връзка, централноевропейските страни не разглеждат южните страни в контекста на политическото обединение и се опасяват само от това, да не допуснат тяхното присъединяване към социалистическия лагер и поради това се стремят да ги включат във военната антисъветска коалиция.

Стремежът на европейските страни към единение се проявява в създаването на достатъчно разнообразни и не толкова свързани по между си международни организации.

През 1946г в Париж се учредява Европейски съюз на федералистите. През 1948г, по инициатива на САЩ и обещание за финансова подкрепа

(плана Маршал), се учредява Организация за европейско икономическо сътрудничество, която по-късно, след влизането в нея на САЩ и Канада в 1960г, е преименувана на Организация за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). През 1949г се сключва военен пакт, в който влизат САЩ, Канада и по-голямата част от страните в Западна Европа – Северноатлантическия договор (НАТО). През 1954г се създава Западноевропейския съюз (ЗЕС), целта на който е сътрудничество в безопасността и отбраната, а също така и засилване на позициите на Европа в НАТО.

През 1949г се учредява Съвет на Европа, призван да стимулира политическото сътрудничество. Той не си поставя за цел създаване на федерация или съюз и не посяга на суверенитета на страните-участнички. Това е организация за междудържавно взаимодействие по най-широк кръг от въпроси – политически, икономически, културни, социални, правни. Едно от най-значимите постижения на Съвета на Европа става сключването на Европейската конвенция по защита правата на човека и фундаменталните свободи в 1950г. Като цяло Съветът на Европа става преимуществено дискуссионен клуб на привържениците на европейския федерализъм.

През 1952г в Париж е подписан договор за учредяване на Европейска отбранителна общност в състав ФРГ, Франция, Италия и страните от Бенилюкс. В 1953г е одобрен проект на договор за Европейска политическа общност в същия състав. И двата договора, изцяло подкрепяни от ФРГ с цел възстановяване на загубените си военно-политически позиции, не влизат в сила, тъй като се отхвърлят от парламента на Франция.

Принципно новият етап в развитието на политическата интеграция е свързан с учредяването на *Европейската организация за въглища и стомана* (ЕОВС) през 1951г и подписването в 1957г на *Римския договор* за създаването на *Евратом* и *Европейската икономическа общност* (ЕИО). От юридическа гледна точка и трите организации продължават своето независимо съществуване. Обаче от гледна точка на политическите реалности те представляват единно цяло, получило известност отначало като Европейска общност, а след това, от 1993г преобразувано в Европейски съюз (ЕС). Отличителна особеност на ЕС става създаването на наднационални органи на властта и доброволен отказ на страните върху част от техния суверенитет.

Реалната и здравата основа за постепенно формиране на условията за политическия съюз се изгражда върху икономическата интеграция. Обаче, този процес е постепенен, продължителен и достатъчно противоречив. Най-остри са противоречията между ФРГ и Франция. ФРГ се стреми към по-тесен политически съюз, предоставяне на централните органи на ЕИО наднационални пълномощия и приемането на решенията да става с

мнозинство на гласовете. Франция предлага да се поставя ударението върху икономическите аспекти на интеграцията и отстоява принципа за консенсус при вземането на най-важните решения. Ако ФРГ се придържа към *федералния принцип* за изграждането на Европа, то Франция се ориентира към създаването на *конфедерация*.

Борбата между тези два подхода е характерна за цялата история на ЕС и продължава до наши дни. Тази борба има два аспекта – функционален и институционален.

Функционалният аспект е свързан с разделянето на сферите на вътрешната и външната политика между компетенциите на националните и наднационалните органи на властта. От това как ще бъдат разделени пълномощията ще зависи съдбата на националните суверенитети и политическата конфигурация на Европа.

Институционалният аспект включва, от една страна, въпроса за членския състав на ЕС и, от друга страна, за структурата на наднационалните органи на властта и механизма за приемането на решения.

Към края на 80-те години, макар и не без проблеми, страните от ЕС постигат съществени успехи. Създава се и успешно функционира система от наднационални органи. Съставът на Общността се разширява от 6 до 12 държави, постига се висока степен на съгласуваност на националните политики, както за вътрешната, така и за външната.

Нов етап, ускорил политическата интеграция, става *Маастрихтския договор от 1991г и Договорът от 1993 за Европейския съюз*.

В съответствие с новия договор се учредява *единно общоевропейско гражданство*. Това принципно нововъведение става реална база за създаването в перспектива на конфедерация и по-нататък на федерация. Всички граждани на страните-участнички автоматически придобиват гражданство на Евросъюза със следните *права*:

- свободно предвижване по цялата територия на Европейския съюз и свобода при избора на местожителство;
- участие в изборите в качеството на избиратели и поставяне на своята кандидатура на общинските и общоевропейските избори в страната по местоживееене.
- право на неговите граждани да се ползват от защитата на дипломатическите представителства и консулските мисии на всяка страна от ЕС, извън пределите на Европейския съюз.

Съгласно Договора *политическият съюз* е длъжен да включва следните *компоненти*:

- единна политика в областта на чуждестранните дела и безопасността;
- засилване ролята на Европарламента;

- разширяване пълномощията на Съюза;
- единна политика в областта на вътрешните дела и правосъдието.

През 90-те години и началото на новия век става по-нататъшно разширяване на ЕС. В момента той наброява 27 страни-членки. В резултат на това принципно се променя международната геополитическа обстановка и разпределението на силите в света. Движението на Европа по пътя на създаването на СЕЩ потенциално е възможно да се насочи в две направления – или като създаване на нов силов център, равностоен на САЩ, и формиране на многополюсен свят, или като окончателно превръщане на Европа в американски сателит и васал и по този начин да се засили моноцентричната структура на света. В тази връзка не е случайно, че набира мощ антиглобалисткото движение, което в проявите на глобализацията вижда стремежа на световните лидери към световно господство и развитие за сметка на другите нации.

6.2. Институции на Европейския съюз

За изпълнение на задачите, фиксирани в Договорите за учредяване на Европейските общности, се създават редица европейски институции.

Комисията на Европейските общности (от 1993г Европейска комисия) – е изпълнителният орган на ЕС. Нейните членове се назначават от националните правителства, но в своята дейност са напълно независими от тях. Всяка от страните-членки изпраща в Комисията по един представител, а Франция, Германия, Италия и Великобритания – по двама. Представителите се назначават за четиригодишен период, но след това техните пълномощия могат да бъдат възобновени. Всеки член от Комисията отговаря за определена дейност (както обикновения министър в националното правителство) и възглавява съответно подразделение, така наричания Генерален департамент. Основни работни езици в Комисията са английски, френски и немски. Обаче, всички издавани официални документи от Комисията задължително се превеждат на всички езици на страните-членки. На всички езици се превеждат и съвещанията на членовете на националните правителства. Персоналът на всички институции на ЕС образува корпуса на европейските чиновници, независим от националните правителства.

Ролята на Комисията е да осигурява изпълнението на международните договори, регулиращи учредяването и развитието на ЕС (преди това на ЕО). За тази цел Комисията притежава необходимите законодателни инициативи, приемащи след това формата на постановления и директиви, а накрая и контрола за изпълнението им. При нарушаване на законодателството на ЕС от отделни страни, Комисията има право да прибягва до санкции, включително

и отнасяне на въпроса към Европейския съд. Комисията притежава съществени права, в частност в сферата на политиката, в областта на конкуренцията и при провеждането на единна политика в такива сектори на икономиката като селското стопанство, транспорта и т.н. Комисията управлява различни фондове и програми на ЕС, които са насочени за оказване на помощи на страни извън Съюза.

Комисията разработва актовете на ЕС както по собствена инициатива, така и по искане на Европарламента и Съвета на министрите. Те не могат да решават даден въпрос без юридическата му обосновка от Комисията. Тя предава своите законодателни предложения в Съвета на министрите, които след това се препращат в Европарламента. Там те постъпват в съответните комисии, които или внасят поправки, или ги одобряват без изменения. След това предложенията постъпват на пленарно заседание на Европарламента в Страсбург. Паралелно с тях, предложенията се предават и на Комитета по социално-икономически въпроси. В този орган се назначават представители на промишлеността, на профсъюзни групи и съюзи на потребителите, на професионалните съюзи. Този Комитет е консултативен орган, който след разглеждане на законодателното предложение изпраща своето заключение в Съвета на министрите. Това заключение, както и резултата от мненията на съответните комисии и на Европарламента се връщат отново в Комисията. Тя може да отчете направените предложения и да извърши определени поправки в текста на подготвения законодателен акт. След това този акт отново се предлага на Съвета на министрите и Европарламента на повторно четене. Отново се повтаря вече посочената процедура. За да стане закон, след тези процедури, законопроектът следва да получи одобрението на Съвета на министрите. На всеки стадий на описания процес Комисията има право напълно или частично да променя юридическия акт. След окончателното решение на Съвета на министрите, контролът за хода на неговото изпълнение се възлага на Комисията.

Цялата, на пръв поглед сложна процедура, е свързана с възможността да се осигури демократизмът при приемането на решенията, основан на дискусиите, взаимните консултации и консенсуса.

Съветът на министрите на ЕС е органът за приемане на решения. В неговите рамки членовете на националните правителства провеждат преговори, обсъждат законодателните актове на ЕС и ги приемат или отхвърлят чрез гласуване. Смята се, че Съветът на министрите представлява единен и единствен орган от този род, но в действителност Съветите на министрите са няколко. Тяхното название и състав се променят в зависимост от обсъжданата тематика. Съществува Съвет на министрите по външните работи и Съвети на министрите по финансите, образованието, селското

стопанство и т.н. Министрите носят отговорност пред националните парламенти за решенията, приемани в рамките на Съвета на министрите на ЕС, но тези решения не могат да бъдат отменени.

Законодателните актове на ЕС се издават във вид на постановления и директиви. Постановленията носят задължителен характер и се включват в националните законодателства на страните. Задължителни за изпълнение са и директивите. Обаче, изборът на методите за тяхната реализация остава прерогатива на всяка страна. Повечето от въпросите се включват в дневния ред само след обсъждане на официално ниво. Всяка държава има в Брюксел постоянно представителство, където работят не само дипломати, но и чиновници от всички национални министерства. Главите на тези представителства провеждат всяка седмица съвещания в рамките на Комитета на постоянните представители, което като абревиатура по френското название се нарича КОРЕПЕР. В хода на тези съвещания подробно се разработват въпросите, изискващи решения на ниво Съвет на министрите.

В съответствие с договорите за учредяването на Европейските общности решенията на Съветите на министрите се приемат в зависимост от техния профил – или единодушно, или на основата на квалифицирано мнозинство. Броят на гласовете на всяка страна зависи от мащабите на нейната икономика. Неравномерното разпределение на гласовете често е причина за вътрешно напрежение в отношенията между страните, което нерядко се проявява и под формата на открити конфликти между така наричаните грандове (големите страни) и малките страни. Независимо от неравномерното разпределение на гласовете, нито една от страните не може самостоятелно да блокира едно или друго решение. Това е възможно само при съвместни действия на най-малко три страни.

Постът Председател на Съвета на министрите се заема последователно от представителите на всички страни-членки. За всеки от тях срокът е шест месеца. Задълженията на Председател изпълняват министрите на външните работи.

Европейският парламент се състои от депутати, избирани чрез всеобщо гласуване. Основна задача на Европарламента е да контролира дейността на Комисията, да одобрява или внася поправки в бюджета на ЕС и законодателните актове.

Членовете на Европарламента се избират за петгодишен срок. Европарламентът има собствени работни помещения в Брюксел, но ежесечно провежда седмично пленарно заседание в Страсбург (Франция). Секретариатът на Европарламента се намира в Люксембург. Провеждането на заседанията на Европарламента в Страсбург (столицата на Елзас, за който между Франция и Германия се води многовековен спор) символизира

следвоенното единство и отказа от войната като способ за регулиране на конфликта.

До приемането на Единния европейски акт (ЕЕА) през 1986г Европарламентът е имал права да блокира бюджета и да внася изменения в отделни негови статии. Но като цяло, той е притежавал само права на съвещателен глас, а Съветът на министрите е могъл и да не се съобразява с неговото мнение. С приемането на ЕЕА, с цел създаване на Единен пазар, мероприятията започват да преминават така наричаната “процедура на сътрудничество”, което значително укрепва правомощията на Европарламента. В случай, че Европарламентът отклонява законопроект при неговото повторно четене, Съветът на министрите може да го одобри, но само при единодушно решение. Така че, за блокирането на законопроект, на Европарламента е необходим поне един съюзник в Съвета на министрите.

Влиянието и значението на Европарламента се проявява и в редица други аспекти. Един от най-важните от тях е поставянето на питання в Комисията и Съвета на министрите в хода на пленарните заседания на тези органи. Питанията могат да бъдат в устна или писмена форма. Освен това, Европарламентът се ползва с правото, което все още никога не е ползвал, да разпусне Комисията. За тази цел е необходимо мнозинство от 2/3 от гласовете, което да подкрепи евентуално мнение за неудовлетворителна работа на Комисията, след което тя е длъжна да се саморазпусне.

В съответствие с ЕЕА при встъпването в ЕС на нови членове, при сключването на договори за асоциирано членство, а също и при търговски споразумения с трети страни вече се изисква одобрението на Европарламента.

Членовете на Европарламента се обединяват в отделни групи не по гражданство, а по политическа принадлежност. Това създава възможност националните политически партии да укрепват връзките със своите единомишленици от другите страни, създавайки по този начин истински международни политически движения. Нещо повече, в Италия и Ирландия законодателството разрешава граждани на други държави да бъдат издигани в качеството им на кандидати за депутати в Европарламента.

Европейският съд прави ЕС различен от другите международни организации. Различието е в това, че ЕС е изграден на основата на задължителните за изпълнение договори от страните-членки. Статиите на договорите и произтичащите от тях юридически актове се интегрират в националните законодателства на страните-членки. Тяхното изпълнение изисква ясна и точна трактовка. В тази връзка особено значение придобива дейността на Европейския съд.

С подписването на Римския договор се въвежда примата на правото на ЕС над националното право. Това означава, че върху всички територии,

където се прилага правото на ЕС, разположеният в Люксембург Европейски съд се явява съдебен орган от висша инстанция. Под негова юрисдикция не попадат области, които не са обхванати от Римските договори - например, наказателното законодателство.

В Европейския съд, освен съдии, са включени и генерални адвокати. Съдиите са независими. Те се предлагат от всяка страна, но се назначават от Съвета на министрите за шестгодишен мандат, който може да бъде възобновяван. По същия начин се назначават и генералните адвокати.

Като правило, за слушането на делата Съдът се разделя на две палати. При особено сериозните случаи се провеждат съвместни слушания. Решенията се приемат с мнозинство на гласовете.

Европейският съд регулира разногласия:

- между страните от ЕС;
- между страните и ЕС;
- между институциите на ЕС;
- между ЕС и физически или юридически лица, включително и сътрудниците на неговите органи.

Европейският съд дава заключения по международни споразумения и предварително слушани дела, предадени му от националните съдопроизводства. Обаче, върху последните неговата юрисдикция не се разпространява.

Европейският съд често е наричан двигателят на интеграцията. Неговото съществуване предотвратява произволното тълкуване на законодателството на ЕС от страните-участнички. Решенията на Съда са задължителни за изпълнение. Европейският съд няма на разположение средства за принуждение, обаче, в преобладаващата част от случаите страните се съгласяват с неговите решения. Това е и в техен общ интерес.

Европейският съвет възниква и се конституира едва в 1974г, след Парижката конференция на държавните и правителствените глави на страните-членки. Неговата поява е продиктувана от необходимостта подобни съвещания да се провеждат редовно. Предлага се на тях да присъстват и министрите на външните работи на националните правителства, председателят на Комисията на ЕС и неговият заместник.

Значението на подобни срещи постоянно нараства, защото на тях се вземат решения по ключови въпроси от живота на ЕС, много от които определят по-нататъшните насоки на неговото развитие. Решенията на Съвета нямат задължителна сила, но те придават политически импулс на процеса на еволюцията на ЕС и очертават неговите най-важни направления. Европейският съюз придоби значението на висша инстанция, към която Комисията на ЕС и Съвета на министрите могат да се обръщат в сложни

случаи, при невъзможност за постигане на споразумение с другите институции на ЕС. Дадената функция на Съвета произтича от високия авторитет на държавните и правителствените глави в техните страни. Тяхната лична намеса в работата на ЕС се преценява като голямо постижение, защото приеманите от тях решения имат кардинално значение за живота на ЕС.

Одиторски съд. Тъй като ресурсите, с които разполага ЕС, непрекъснато нарастват, се налага тяхната щателна и коректна одиторска проверка. В съответствие с Римските договори всяко обединение – ЕИО, Евратом и ЕОВС създава своя одиторска палата. От 1975г тези институции се сливат в единен Одиторски съд, който започва да функционира две години по-късно в Люксембург. Този съд проследява всички потоци на ресурсите във всяка от институциите на ЕС, а също така контролира и бюджета на ЕС. В края на всяка фискална година Одиторският съд публикува отчет. Постановките в този отчет служат като ръководство при формирането и използването на фондовете на ЕС.

Икономическият и социалният комитет (Брюксел) е консултативен орган в структурата на ЕС. В неговия състав влизат над 200 човека, които представляват наемните работници, работодателите и различните заинтересовани групи (фермери, потребители, еколози и др.). Членовете на Комитета се назначават за четири години от Съвета на министрите. Комитетът оказва голяма помощ на Комисията и Съвета на министрите при подготовката на законите на ЕС, изразявайки интересите на различни социални групи.

Европейската инвестиционна банка е учредена през 1958г и е разположена в Люксембург. Тя мобилизира средства от капиталовия пазар за финансиране на инвестиционни проекти, които съдействат за развитието на ЕС. Банката, също така, е упълномощена да предоставя кредити на трети страни, ако проектите засягат интересите на ЕС. Например, строителство на пътища, пристанища, железопътни мрежи и др. Кредити на трети страни могат да се отпускат и като част от помощите за осигуряване на икономическото им развитие.

Европейският валутен институт е учреден през 1994г и се намира във Франкфурт. Той подготви условията за въвеждането на единната парична единица – еврото. Отговаря за координацията на паричната политика на страните от ЕС и за подготовката на финалния стадий на прехода към икономически и валутен съюз. През 1998г се преобразува в независима Европейска централна банка.

Европейската централна банка (ЕЦБ) влиза в състава на Европейската система от централни банки наравно с централните банки на страните от ЕС. Решенията в ЕЦБ се приемат от Съвета на управляващите. В него влизат

Изпълнителният комитет и управителите на централните банки на страните от валутния съюз. Членовете на Изпълнителния комитет се назначават от Европейския съвет, по препоръка на Съвета по икономика и финанси, за срок от осем години и не подлежат на повторно назначаване. Управителите на националните централни банки се назначават съобразно националните процедури за срок от пет години и могат да бъдат избирани повторно. ЕЦБ притежава правомощия по формулирането и осъществяването на единната парична политика на страните от ЕС. Тя отговаря за нормалното протичане на плащанията и за управлението на чуждестранните резерви на страните-членки, депозирани в ЕЦБ. Изключително правомощие на ЕЦБ е емисията на банкнотите “евро” и тяхното разпределение между страните-членки на валутния съюз.

В Устава на ЕЦБ е предвидено, че от момента на влизането във валутния съюз националните централни банки предават своите резерви в обем пропорционален на дела им в уставния капитал на Банката, но до 50 млрд. евро. Поддържането на резерв от валута на страни, не членуващи в ЕС, а също и в злато не се разрешава. Гласовете, с които разполагат националните банки, съответстват на тяхната квота в учредителния капитал.

Резюме

Винаги и навсякъде икономическите процеси са в диалектическо единство с политическите. Поради тази причина въпросът за образуването на политически съюз, заедно с икономическия и валутния, неизбежно е стоял и пред идеолозите, и пред политиците на Европейския съюз.

След Втората световна война Европа се оказва разделена на два лагера – Западна Европа и САЩ, Източна Европа и СССР, а Германия разделена на две части. След Втората световна война настъпва ерата на “студената война” – политическо и идеологическо противопоставяне на двете системи – социалистическа и капиталистическа. При тези условия в Западна Европа нараства стремежът към политическа интеграция.

Тенденцията към политическа интеграция не се развива леко и праволинейно. Страните демонстрират различия в разбирането за задачите на интеграцията и различия в стремежа към нея. Следвоенна Европа е разделена не само на Източна и Западна, но и на привърженици за създаването на Съединени европейски щати (СЕЩ) с наднационална държавна власт – федералисти и тези, които се придържат към по-умерени форми на междудържавно политическо взаимодействие.

Принципно новият етап в развитието на политическата интеграция е свързан с учредяването на Европейската организация за въглища и стомана (ЕОВС) през 1951г и подписването в 1957г на Римския договор за създаването на Евроатом и Европейската икономическа общност (ЕИО).

Реалната и здравата основа за постепенно формиране на условията за политическия съюз се изгражда върху икономическата интеграция. Обаче, този процес е

постепенен, продължителен и достатъчно противоречив. ФРГ се придържа към федералния принцип за изграждането на Европа, а Франция се ориентира към създаването на конфедерация.

Нов етап, ускорил политическата интеграция, става Маастрихтския договор от 1991г и Договорът от 1993 за Европейския съюз. В съответствие с новия договор се учредява единно общоевропейско гражданство.

За изпълнение на задачите, фиксирани в Договорите за учредяване на Европейските общности, се създават редица европейски институции - Комисия на Европейските общности (от 1993г Европейска комисия); Съвет на министрите на ЕС; Европейски парламент; Европейски съд; Европейски съвет; Одиторски съд; Икономически и социален комитет; Европейска инвестиционна банка; Европейска централна банка.

Изводи

Държавите от ЕС формират различно политическо устройство – републикански тип и конституционни монархии. Идеята за тясно взаимодействие между европейските страни, дори за образуване на някакви държавно-политически структури, възниква много години преди подписването на Римските договори. Още в началото на 20-ти век се дискутира сериозно въпроса за възможността да се формират Съединени европейски щати.

След Втората световна война политическата интеграция се базира на принципа на атлантическата солидарност. Следвоенна Европа се разделя на привърженици за създаването на СЕЩ с наднационални държавни функции – федералисти и привърженици на по-умерени форми на междудържавно политическо взаимодействие.

Принципно нов етап в развитието на политическата интеграция е учредяването на ЕОВС през 1951г и подписването на Римските договори за създаването на Евратом и ЕИО. От гледна точка на политическите реалности тези организации представляват единно цяло, получило известност, отначало като Европейска общност, а от 1993г преобразувано като Европейски съюз. Негова отличителна особеност става създаването на наднационални органи на властта и доброволно отстъпване от страните-членки на част от националния суверенитет.

Нов етап, ускорил политическата интеграция, става Маастрихтският договор от 1991г и Договорът от 1993г за Европейския съюз, в рамките на който се учредява единно общоевропейско гражданство. За изпълнение на задачите, фиксирани в договорите за учредяване на Европейските общности, се създават редица европейски институции – Европейска комисия, Съвет на министрите, Европейски парламент, Европейски съвет, Европейски съд, Европейска централна банка и др.

Ключови понятия

Северноатлантически договор (НАТО) - военен пакт, сключен през 1949г, в който влизат САЩ, Канада и по-голямата част от страните в Западна Европа.

Съвет на Европа - учреден през 1949г да стимулира политическото сътрудничество, без да се посяга на суверенитета на страните-участнички.

Единно общоевропейско гражданство - всички граждани на страните-участнички автоматически придобиват гражданство на Евросъюза.

Европейска комисия - изпълнителен орган на ЕС, чиито членове се назначават от националните правителства, но в своята дейност са напълно независими от тях.

Съвет на министрите – орган на ЕС за приемане на решения.

Европейски парламент - състои се от депутати, избирани чрез всеобщо гласуване. Основна задача на Европарламента е да контролира дейността на Комисията, да одобрява или внася поправки в бюджета на ЕС и законодателните актове.

Европейският съвет - възниква и се конституира в 1974г, като конференция на държавните и правителствените глави на страните-членки, министрите на външните работи на националните правителства, председателя на Комисията на ЕС и неговия заместник.

Европейски съд - с подписването на Римския договор се въвежда примата на правото на ЕС над националното право. Под негова юрисдикция не попадат области, които не са обхванати от Римските договори - например, наказателното законодателство.

Одиторски съд - проследява всички потоци на ресурсите във всяка от институциите на ЕС, а също така контролира и бюджета на ЕС.

Европейска инвестиционна банка - учредена през 1958г с цел мобилизиране на средства от капиталовия пазар за финансиране на инвестиционни проекти, които съдействат за развитието на ЕС.

Европейската централна банка - влиза в състава на Европейската система от централни банки. Притежава правомощия по формулирането и осъществяването на единната парична политика на страните от ЕС и изключителното правомощие на емисията на банкнотите “евро” и тяхното разпределение между страните-членки на валутния съюз.

Контролни въпроси

Кой принцип лежи в основата на политическата интеграция в следвоенния период и каква е неговата същност?

Какви цели преследва учредяването на Съвета на Европа?

В какво се заключават различията между Франция и ФРГ по отношение развитието на интеграционния процес?

Каква е същността на двата подхода за развитието на интеграционния процес?

Какви права дава единното общоевропейско гражданство?

Кои са основните компоненти на Договора Европейския съюз?

Как се структурира Комисията на ЕС?

Какви са правомощията на постановленията на Съвета на министрите?

Коя е основната задача на Европарламента?

Кой орган назначава съдиите в Европейския съд?

Какви разногласия регулира Европейският съд?

7. Пътища за социална интеграция.

Европейската интеграция има не само икономически и политически, но и социални измерения. Всички икономически и политически преобразования засягат, преди всичко, живота на обикновените хора, материалните интереси и социалните права на гражданите на интегриращите се страни. Реакцията на хората по повод на всяко нововъведение и тяхното поведение, до голяма степен, предопределя успеха или провала на всяка икономическа и политическа реформа.

Благоприятните и постоянно подобряващите се социални условия в ЕС не възникват от само себе си, а са в резултат на целенасочени усилия както от страна на работниците и работодателите, така и от страна на националните и наднационалните органи на властта. Съществуващите различия в социалните условия в страните от ЕС изискват координация на социалната политика на страните и нещо повече, изработването и провеждането на единна социална политика в рамките на цялата Общност. По такъв начин социалната интеграция, подобряването на социалния климат и повишаването на жизненото равнище на населението стават определяща цел за интеграционния процес.

7.1. Хармонизиране на социалните условия в рамките на Римския договор

Основите за социалното регулиране в рамките на общия пазар се залагат в Римския договор за създаването на Европейската икономическа общност. В него се посочва, че държавите-членки се договарят за необходимостта от подобряване на условията на живот и труд на работниците, за да направят възможно тяхното изравняване в духа на прогреса. В Договора се предвиждат задължителни и препоръчителни положения. Към *задължителните* се отнасят: свободата на движение за работниците; свободата на предприемачеството; равното заплащане на труда на мъжете и жените; правото на социални осигуровки за работниците-мигранти. Към *препоръчителните* – предоставянето на платен отпуск; подобряването на условията на живот и труд на работниците; общи принципи за провеждане на единна политика за професионално обучение. От изброеното се вижда, че социалната самореализация тясно се обвързва с договора за икономически права и свободи на гражданите.

В самия Римски договор въпросите за социалното развитие и регулиране не са много подробно описани, тъй като през този период те се определят

като второстепенни в сравнение с проблемите на икономическата интеграция. Социалната координация не протича много гладко. Особено сложно се решават въпросите за разграничаването на националните и наднационалните правомощия. Към началото на 70-те години става ясно, че икономическите механизми на общия пазар не водят автоматично до социален прогрес и пълна заетост. Нещо повече, икономическите механизми без опората на единното социално стопанство започват да буксуват. Ето защо през този период се поставя началото на качествено нов етап в социалната политика на Общността, а Римският договор по-нататък нееднократно се допълва с различни наднационални директиви, постановления от съвещания на правителствените ръководители и други документи. В началото на 80-те години, поради общото влошаване на икономическата конюнктура и увеличаването на различията между страните след второто разширение на Общността, социалната политика се развива слабо и неефективно.

Принципно *нов етап в развитието на социалната интеграция* настъпва с приемането на Единния европейски акт, поставил пред страните-членки задачата за преход към единен пазар.

С приемането на Единния европейски акт в сферата на вниманието на страните от ЕС се оказва широк кръг от социални въпроси. Фиксира се задължението да се хармонизират националните нормативи по отношение на здравето, безопасността, опазването на околната среда и защитата на потребителите. Страните се ориентират към ускоряване на икономическото и социалното им обединяване в рамките на Общността.

При решаването на законодателните въпроси, свързани със здравните проблеми и безопасността, се предвижда прилагането на принципа на квалифицираното мнозинство при гласуването, с цел да се предотврати възможността за блокиране на решенията от отделни държави. По други въпроси се запазва възможността за вето от отделни страни, например, по свободата за движението на хората и правата на работниците.

Движението към единен пазар ще окаже съществено влияние върху заетостта в цялата Общност. За това способстват такива фактори като промяната в производствените разходи и относителните цени, поощрения за новите технологии, а също и общото ниво на икономическия ръст.

Най-вероятни последствия от изграждането на единния пазар се очаква да бъдат структурните промени в две специфични отраслови групи. Към *първата* се отнасят отраслите, в които се прилагат значителни нетарифни бариери и се наблюдава значително равнище на вътрешния внос, а към *втората* – отрасли с незначителен обем на вътрешната търговия при също така високи нетарифни бариери.

За първата група е характерно доминиращото положение на крупни фирми и участието на държавата в качеството ѝ на собственик или на основен потребител. Като пример може да се посочи производството на телекомуникационно оборудване, производството на компютри и оборудване за офиси. Намалването на държавните контракти за доставка на продукция, във връзка с обединяването на пазара, ще спомогне за създаването на интегрирани европейски фирми, което може да се отрази негативно и на заетостта. В тази посока води и развитието на новите технологии.

Втората уязвима промишлена група, при същите високи нетарифни бариери и незначителен обем на вътрешната търговия, са такива отрасли като съдostroенето, производството на железопътно оборудване, черната металургия, фармацевтиката. Както и отраслите от първия сектор, те в по-голямата си част са или водещи доставчици за държавните ведомства, или са държавна собственост. Създаването на подобни национални флагмани на индустрията довежда до силна фрагментация на отраслите и голямо разминаване между равнищата на цените и производителността на труда. Така както и в първата група, намалването на държавните доставки ще доведе до значителен ръст на търговията вътре в ЕС и реструктуриране на отраслите.

Преходът към единен пазар ще окаже влияние и на производните сектори в икономиката. Така например, изграждането на единен финансов пазар може да окаже съществено влияние върху заетостта в сферата на финансовите услуги. Числеността на работещите във финансовата сфера може да се съкрати вследствие интернационализацията на бизнеса. Значителна разпокъсаност и фрагментарност се наблюдава и в застрахователния бизнес.

При разглеждането на последствията от обединяването на пазара е необходимо да се отчита и регионалният аспект. Предвижданото ускоряване на икономическия ръст не се очаква да бъде в еднаква степен за всички региони. Върху конкурентната способност на регионите ще влияят няколко фактора:

Първо, квалификационната структура на работната сила. Не се изключва възможността за нейното влошаване в резултат на емиграцията.

Второ, недостатъчно развитата инфраструктура. В редица региони нейното развитие е от порядъка на 40-60% от средното за ЕС.

Трето, разходите по заплащането на труда. Разликата в производителността на труда по региони често е по-голяма от разликата в работната заплата. Очаква се изравняването на работните заплати в условията на интеграцията да подкопае конкурентните позиции на някои региони.

Специалистите прогнозираат, че *особено уязвими* за предстоящите структурни промени са два типа региони – *слаборазвитите* (преимуществено

селски региони) и регионите, намиращи се *в упадък*, където е концентрирана тежката промишленост.

С приключването на изграждането на единния пазар могат да се появят и някои особени социални проблеми – такива като социалният дъмпинг и “черният” (неофициалният) пазар на труда.

Проблемът със *социалния дъмпинг* се състои в това, че страните с добри социални условия, а също и с високо средно ниво на трудовите разходи, могат да загубят от заетостта, тъй като работодателите ще пренесат производството си там, където разходите не са така високи. Загубите на пазарен дял, както и предислоцирането на фирмите ще окаже неблагоприятно влияние върху социалните условия (върху нивото на работната заплата, социалното осигуряване, минималните трудови нормативи и т.н.). Изказват се предупреждения относно възможността за усилване на икономическата диференциация на регионите, тъй като най-бедните региони ще се специализират в трудоемките производства и ще запазят ниски нива на работната заплата и производителността на труда. Тези опасения предизвикаха появата на искания от страна на профсъюзите за установяване в рамките на ЕС на единна минимална работна заплата, гаранции за социално осигуряване, здравеопазване, безопасност на труда, за да се избегне тяхното понижаване под едно приемливо равнище под натиска на засилващата се конкуренция.

Съществува и противоположна позиция, която смята, че тези опасения са преувеличени. Според тях разходите на труд не са единственият фактор за конкурентна способност. Работната заплата трябва да се разглежда в контекста на сравнителната производителност и трудоемкост. Нивото на работната заплата не играе определяща роля при решението за дислокацията на бизнеса, с изключение на особено трудоемките производства. Освен това, се отбелязва, че процесът на преразпределение на работната сила в региони с по-ниска работна заплата е пазарен механизъм за саморегулиране, благодарение на който изгодите от икономическия ръст ще се разпростират по целия ЕС.

Различията в трудовите разходи на фирмите, действащи в рамките на ЕС, се получават не толкова поради различията в системите за социално осигуряване, но и поради други ерзац-компоненти на трудовите разходи. Те зависят от продължителността на платените отпуски и отсъствията по болест, натурални възнаграждения и привилегии (хранене в столови, предоставяне на служебни коли, възможност за спортни занимания и т.н.), помощи при уволнения. Тези компоненти на трудовите разходи са определени в колективните договори и изразяват интересите на работниците. Върху размера и състава на ерзац-компоненти на трудовите разходи влияние също

оказват особеностите на държавната социална политика, данъчната система, а също така и културните традиции.

За да преодолее подобни “нарушения на конкуренцията” и превръщането на част от работниците във временни, Комисията на ЕС е подготвила различни директиви за “нетипичните работници”. По този начин общите правила за платения отпуск, помощите при уволнение и т.н. се разпростират и върху работещите по краткосрочни контракти или непълно работно време.

“Черният” пазар на труда е свързан с работа извън официално действащата система за данъчно и социално осигуряване. Често, тази форма на заетост се явява като втора за тези, които вече работят на официалния пазар на труда. “Черният” пазар на труда е най-типичен в сферата на услугите, в домашните стопанства, в селското стопанство, авторемонта, строителството. По някои експертни оценки, в южните страни от ЕС такива работници са два пъти повече, отколкото в северните, което показва различията в структурите на националните икономики, нивото и принципите на данъчните системи, културните традиции, ефективността на официалния контрол и т.н. Този пазар на труда е особено сериозен проблем за единния европейски пазар. Фирмите, които използват работната сила в сянка, намаляват своите трудови разходи и по този начин получават конкурентни предимства в производството. За да се бори с това явление, Комисията се стреми да постигне единни за всички региони и за всички форми на заетост данъчни стандарти и вноски за социално осигуряване.

7.2. Социалната политика на Европейския съюз

В социалната сфера политиката на ЕС е призвана да изпълнява три важни задачи: *първо*, хармонизиране на националните политики; *второ*, поощряване на конвергенцията и сътрудничеството между страните и *трето*, разпространение на позитивния опит в рамките на Съюза.

Гражданите на ЕС могат да живеят заедно със своите семейства във всяка страна от Съюза, да работят там или да си търсят работа, да регистрират фирми или да оказват услуги и да остават на територията на страната и след напускане на работата. Освен това, работниците и техните семейства, сменили страната на своето местожителство и трудоустройство в рамките на ЕС, имат същите права по отношение на социалното осигуряване, на жилището, на достъп до образование и професионално обучение и т.н., както и местните жители.

Въпреки всичко това остават нерешени важни проблеми - такива като данъчното облагане за някои категории работници и трудностите при постъпване на работа в държавния сектор на друга страна от ЕС. Много от

тях бяха решени с Маастрихтския договор, с въвеждането на статута *гражданство в ЕС* със съответните права за всички, свобода на движението и избора на местожителство.

Въвеждането на единното гражданство за Европейския съюз, само по себе си, е безпрецедентно решение, което ще има далече отиващи последствия. Това гражданство дава права на всеки не само за свобода на движение и местожителство, но и право за гласуване при избори и право да бъде избран в общинските органи по местоживееене. На територията на трети страни гражданите на ЕС се намират под дипломатическата и консулската защита на всички представени там страни-членки. В същото време европейското гражданство не изключва националното гражданство, а действа наравно с него.

В Европейския съюз е установен принципът на съпоставимост на професионалната квалификация в такива области като хотелиерството, общественото хранене, авторемонта, строителството, електроенергетиката, селското стопанство, текстилната промишленост. Определено е и минималното изискване за равнището на умения, необходими за една или друга професионална квалификация. Още по-голям прогрес е постигнат при разработване на механизма за взаимното признаване на документите – дипломи на лекари и медицински сестри, зъболекари, ветеринари, фармацевти. Разработена е и обща система за взаимно признаване на дипломите за висше образование. Учредена е и Европейска система за обмен на информация в сферата на заетостта.

Важна крачка по пътя на социалната интеграция в ЕС става приемането на Социалната харта за основните социални права през февруари 1989г. Разногласия се проявиха между тези, които отстояваха позицията за регулиращата роля на Евросъюза в социалната сфера, и тези, които държаха за водещата роля на пазарните сили и подходи. Пазарната позиция най-активно се защитава от Великобритания, която отказва да приеме Хартата.

Привържениците на пазарния принцип и свободното договаряне смятат, че той осигурява икономическата ефективност от разделението на труда, а също така разкрива широк спектър от възможности за маневриране с работните заплати и условията на труд. Според тях, опитите да се въведат единни условия (минимална работна заплата, продължителност на отпуска, защита от уволнения и т.н.) ще доведат до допълнителни загуби за фирмите. В отговор на това фирмите ще заменят своя неквалифициран персонал или с квалифицирани работници, или с работещи на непълнен работен ден. По този начин, регулирането, насочено към подобряване на положението на неквалифицираните работници, само ще усложни ситуацията.

Алтернативният подход към проблема акцентира вниманието върху обстоятелството, че регулирането ще доведе до възникване на паралелни пазари на труда: първо, регулируем пазар с висока работна заплата и производителност и второ, нерегулируем – с ниска производителност и ниска квалификация и нестабилна заетост. Този проблем вече съществува в много страни от ЕС. Високото ниво на безработицата сред младежта и увеличаването на непълната заетост, до голяма степен, се обясняват със съществуващите строги процедури за регулирането на наемането и уволненията на работниците, заети в пълен работен ден. По този начин, регулирането в ЕС ще бъде от полза само на наетите работници и в ущърб на тези, които се появяват на пазара на труда.

Възникването на паралелни пазари на труда, от своя страна, ще стане основен проблем за осигуряване на почтена конкуренция, особено като се отчита, че страните-членки силно се различават по своята способност и желание да укрепват съюзното и даже националното регулиране.

Хартата за основните социални права е кратък, но достатъчно съдържателен документ. Тя служи за определяне на първостепенните права, свързани със социалните параметри на единния пазар, и за предварително гарантиране на справедливи условия, призвани да осигурят социална подкрепа на политическия курс и да завърши създаването на единен пазар.

Социалната харта включва следните *принципи*:

- подобряване на условията за живот и труд;
- право на свободно движение в рамките на ЕС за всеки жител;
- всяка заетост да бъде справедливо възнаградена;
- право на социална защита в съответствие с нормите на всяка страна;
- право на сдружения и трудови споразумения и стачки;
- право на професионална обучение в продължение на цялата трудова дейност;
- равни права на мъжете и жените;
- право на работниците на информация, консултации и участие в управлението;
- право на здравословен и безопасен труд;
- защита на децата и младежите и минимална възраст за трудоустройство 16 години;
- възрастните хора да получават доходи, гарантиращи им прилично и достойно жизнено равнище;
- интеграция на инвалидите в трудовия живот.

Необходимо е да се отбележи, че Социалната харта *няма юридически статус*. Това намалява приложимостта на заявените в нея принципи.

Независимо от това тя е особено важна в този смисъл, че поставя основите за реализирането на Програмата за социални действия, състояща се от 47 точки, от които 20 са задължителни. Към тях се отнасят: три директиви за “нетипичния работник”, даващи равни права на работещите както на пълно, така и на непълно работно време; директива определяща минималните условия за заетостта на младежите; три директиви за колективните уволнения, за писмените договори за заетостта и ограниченията в работното време (максимум 48 часа в седмицата); директива, определяща минималния платен отпуск.

Благодарение на прилагането на принципа на квалифицираното мнозинство Комисията успява да преодолява опозицията на Великобритания по някои от решенията. В случаите с най-противоречивите аспекти в Социалната харта Комисията предлага само незадължителните за изпълнение препоръки и излага своята позиция.

Резюме

Всички икономически и политически преобразования засягат, преди всичко, живота на обикновените хора, материалните интереси и социалните права на гражданите на интегриращите се страни. Съществуващите различия в социалните условия в страните от ЕС изискват координация на социалната политика на страните и нещо повече, изработването и провеждането на единна социална политика в рамките на цялата Общност.

В Римския договор въпросите за социалното развитие и регулиране не са много подробно описани, тъй като през този период те се определят като второстепенни в сравнение с проблемите на икономическата интеграция. Принципно нов етап в развитието на социалната интеграция настъпва с приемането на Единния европейски акт, поставил пред страните-членки задачата за преход към единен пазар.

С приемането на Единния европейски акт в сферата на вниманието на страните от ЕС се оказва широк кръг от социални въпроси. Фиксира се задължението да се хармонизират националните нормативи по отношение на здравето, безопасността, опазването на околната среда и защитата на потребителите.

С приключването на изграждането на единния пазар могат да се появят и някои особени социални проблеми – такива като социалният дъмпинг и “черният” (неофициалният) пазар на труда. Изказват се предупреждения относно възможността за усилване на икономическата диференциация на регионите, тъй като най-бедните региони ще се специализират в трудоемките производства и ще запазят ниски нива на работната заплата и производителността на труда.

В социалната сфера политиката на ЕС е призвана да изпълнява три важни задачи: първо, хармонизиране на националните политики; второ, поощряване на конвергенцията и сътрудничеството между страните и трето, разпространение на позитивния опит в рамките на Съюза.

Въвеждането на единното гражданство за Европейския съюз, само по себе си, е безпрецедентно решение, което ще има далече отиващи последствия. Това гражданство

дава права на всеки не само за свобода на движение и местожителство, но и право за гласуване при избори и право да бъде избран в общинските органи по местоживееене.

Важна крачка по пътя на социалната интеграция в ЕС става приемането на Социалната харта за основните социални права. Тя служи за определяне на първостепенните права, свързани със социалните параметри на единния пазар, и за предварително гарантиране на справедливи условия, призвани да осигурят социална подкрепа на политическия курс и да завърши създаването на единен пазар.

Изводи

Качествено нов етап в социалната политика на Общността започва от началото на 70-те години, основни резултати на който стават директивите, регулиращи: колективните съкращения; правата на работниците при поглъщания и обявяване на несъстоятелност; еднакво заплащане за равен труд; еднакви условия на трудоустройство, професионално обучение и социално осигуряване.

С приемането на Единния европейски акт се поема задължението да се хармонизират националните нормативи по отношение на здравеопазването, безопасността, опазването на околната среда и защитата на потребителите.

Важна стъпка по пътя на социалната интеграция става приемането през 1989г на Социалната харта. Тя спомага за определяне на първостепенните права, отнасящи се до социалните параметри на единния пазар.

Ключови понятия

Социален дъмпинг - възможност страните с добри социални условия да загубят от заетостта, тъй като работодателите ще пренесат производството си там, където разходите са по-ниски.

Черен пазар на труда – пазар на труда, свързан с работа извън официално действащата система за данъчно и социално осигуряване.

Социална харта - определя първостепенните права, свързани със социалните параметри на единния пазар, и за предварително гарантиране на справедливи условия, призвани да осигурят социална подкрепа на политическия курс да завърши създаването на единен пазар.

Контролни въпроси

Каква е същността на задължителните положения в Римския договор?

Кои от положенията в Римския договор са препоръчителни?

Кои въпроси в Общността са особено сложни за решаване?

Какви са предимствата на принципа на квалифицираното мнозинство при гласуването?

Кои основни фактори влияят върху конкурентната способност на регионите?

В какво се заключава същността на някои особени социални проблеми?

Кои са основните задачи в политиката на ЕС в социалната сфера?

Какви основни права дава въвеждането на статута гражданин на ЕС?

Кои са основните принципи, застъпени в Социалната харта?

8. Националното, европейското и глобалното в Европейския съюз

8.1. Трите нива на Европейския съюз

Политическата и икономическата дейност на много европейски компании и организации протича на три взаимно свързани и зависими нива – национално, европейско и глобално. Често е много трудно да се прокара граница между тях. Това се обуславя от факта, че дейността на предприятията на различните пазари зависи от търговската и социално-икономическата конюнктура, като цяло, в Европа.

Националното ниво

Намаляването на значението на националните граници по въпросите на формулирането на политиката и стратегията на европейския бизнес предизвиква както сред гражданите, така и сред парламентаристите на страните от ЕС въпроси за това – нужна ли е въобще национална политика и влияе ли тя на бизнеса? Тези съмнения се увеличиха още повече с въвеждането на еврото. Независимо от това в договорите, върху които се основава ЕС, присъстват конкретни положения за значението на националните аспекти.

Първо. В Маастрихтския и Амстердамския договор е посочено (приложимо към разделянето на сферите на отговорности между общоевропейските и националните органи и организации), че само въпросите, които изискват решение на европейско ниво, ще се поставят на това ниво за решаване, а останалите остават подвластни на правителствата на конкретните страни.

Второ. По много въпроси (например, данъците) се изисква единодушно решение на Съвета на министрите. Всяка страна, която не е съгласна с определен закон, може да изкаже своето несъгласие. Често това води до внасяне на поправки в законите.

Трето. Страните имат пълното право да решават дали да се присъединят или да не се присъединят към конкретно споразумение, сключено в рамките на ЕС. Известно е, че някои страни не участват в еврозоната и Шенгенското споразумение.

Четвърто. Всички общоевропейски директиви се въплъщават чрез националните законодателства. Те се ръководят от конкретните условия и традициите на всяка страна. Това е особено важно за социалната област и опазването на околната среда.

Пето. Макар общеевропейските решения да имат определяща сила в областите, в които те са фиксирани от съответните договори, има области, в които общеевропейските решения въобще не се приемат или имат ограничено значение (здравеопазването, образованието, социалното осигуряване).

Независимо от мерките за защита на националния суверенитет на отделните страни, икономическата интеграция засилва присъщата на пазарната икономика тенденция към сближаване и конвергенция на отделните икономики.

Европейското ниво

За европейско ниво са характерни два типа мерки и решения – *мащабни* решения (например, въвеждането на единната валута) и *всекидневни* бизнес-решения в процеса на интеграцията. Много често всекидневната практика на интеграцията води до необходимостта от приемането на мащабни решения на ниво ЕС. В такива случаи общеевропейските решения са реакция на вече оформена потребност от координиране на действията на отделни страни по един или друг въпрос. Освен подобен род решения, съществуват и решения, приемани на базата на прогнози за развитието на бизнеса. Общеевропейски решения се вземат, когато е необходимо да се опростят деловите операции и да се получат конкурентни предимства, т.е. там и тогава, където интеграцията преминава националните граници и се изискват решения на общеевропейско ниво.

Историята на развитието на ЕС е показала доколко ефективни могат да бъдат съвместните решения на европейските проблеми, било проблемите със заетостта, било либерализацията на търговията или създаването на система за европейска безопасност. Представителите на отделните страни, обединени в Европейския парламент или Съвета на министрите, в много случаи действат по-ефективно, отколкото специално създаденият национален орган Европейската комисия.

Възниква въпросът: До какво може да доведе такова задълбочаване на интеграцията? Няма ли да завърши с конфедерация на европейските държави, в която националният суверенитет на нейните членове ще се запази само теоретически, а на практика той не би могъл да се реализира? Това не се разглежда като възможно в обозримото бъдеще, тъй като все още прекалено много са различията между отделните държави – езикови, исторически, практиката в организацията и воденето на бизнеса и т.н. Въпреки това Европа трябва да отстоява своето икономическо единство, за да може европейският бизнес успешно да се конкурира с транснационалните гиганти на САЩ, Япония и другите бурно развиващи се региони в света. Това е особено важно в тези области, в които Европа се стреми да утвърждава своята конкурентна способност.

В процеса на преодоляването на социално-икономическата раздробеност на европейския пазар и създаването на единен икономически фронт по отношение на останалия свят, расте потребността и от единен политически фронт на европейските страни. Засега ръководните кръгове в редица европейски страни се съпротивляват на идеята за политическо единство и недоволстват от растящата роля на наднационалните органи на ЕС.

Глобалното ниво

Европейската интеграция е най-интензивното отражение на всеобщия процес на глобализацията. На ЕС все по-често му се налага да се занимава с проблеми, излизащи извън рамките на Общността. Основният от тях е глобализацията. В последното десетилетие на миналия век глобалните икономически процеси се превърнаха в доминиращи, измествайки националните икономики и като че ли ги разтвориха в световния стопански организъм. Рамките на националните стопанства станаха тесни за бързо развиващите се производителни сили и пазарните отношения излязоха извън пределите на националните граници. Ярък пример за това са световните финансови пазари. Интензивното движение на капитала свързва националните парично-кредитни системи една с друга, превръщайки финансовия пазар в система от скачени съдове.

Материална проява на глобализацията са световната търговия, чуждестранните инвестиции, многонационалните компании, а също така Интернет, аеродрумите, туризма, обмена на студенти и появата на глобални неправителствени организации. Отрицателното или положителното отношение към глобализацията в повечето случаи зависи от това, доколко даден човек или организация може да се възползва от нейните изгоди, доколко ефективно функционира бизнеса в процеса на глобализацията на дадена конкретна област.

Успехът на европейските компании не ще зависи само от тяхната дейност в пределите на Европа. Затова ЕС се стреми да действа от името на европейския бизнес като цяло, обсъждайки, например, договори за създаване на стратегически съюзи от името на всички европейски авиокомпании.

Глобалното ниво се проявява и в приемането на решения в областта на енергетиката. ЕС ще внесе все повече от необходимите му енергоресурси. Затова, развивайки енергийната дипломация, установявайки добри отношения със страните, богати на енергийни ресурси, помагайки на тези страни да решават и проблема си с ефективността на използването на енергията, ЕС в дадения случай действа от името на всички страни в региона.

Пазарът и неговата глобализация са само един от аспектите на проблема. Вторият аспект е свързан с бурното развитие на новите технологии. Революционното развитието на телекомуникациите ускори глобализацията.

Технологията не само опрости отделни функции на бизнеса, но тя му позволи да върши това, което преди беше немислимо. В същото време използването на най-новите технологии изисква съгласуваност в действията, спазване на определени правила на играта, тъй като пропуски, допуснати в един регион, могат незабавно да повлияят на икономическата активност в други региони и целия свят. Например, простотата на преместването на финансовите потоци в света не само облекчава бизнеса, но го прави и по-уязвим и по-зависим от кризисните явления.

Като цяло за ефективно участие в глобалните икономически и политически процеси е необходимо европейските страни, обединени в ЕС, да съгласуват своите позиции, действайки от името на целия Съюз, защитавайки едновременно интересите на всеки от неговите членове. Затова е важно да се разкриват и разбират причините и източниците на съществуващите разногласия между страните от ЕС.

8.2. Конфликтните проблеми в ЕС

Един от противоречивите проблеми в развитието на ЕС винаги е бил въпросът с разширяването на организацията. В 1973г, преди влизането в Съюза на Великобритания, Ирландия и Дания, се налага да се преодолява съпротивата на френския президент де Гол за участието на британците. Влизането на Гърция през 1981г и Испания и Португалия през 1986г е свързано с решаването на сериозни проблеми от социално-икономически и структурен характер. Преди влизането в ЕС на Финландия, Швеция и Австрия в 1995г се решава въпросът как да се съвмести статуса на неутралитета с целите на Съюза?

Критериите за присъединяването на нови държави към ЕС се изработват на срещата на държавните и правителствените глави в Копенхаген през 1993г, които стават определящи. Те изискват да се приведат в съответствие правните и нормативните системи и приемане на всички преди това приети решения, стабилен демократичен ред, спазване правата на човека, защита на малцинствата, конкурентоспособна икономика, признаване на икономическите и политическите цели на ЕС.

Благоприятното развитие на събитията в Централна и Източна Европа доведе до приемането през май 2004г на още 10 страни – Полша, Чехия, Унгария, Словакия, Словения, Литва, Латвия, Естония, Кипър и Малта, през 2007г към тях се присъединиха България и Румъния, а през 2013г - Хърватия. С присъединяването на тази група страни възникнаха допълнителни проблеми.

Разширението доведе до географски ръст на вътрешния пазар, мащабите на който се увеличиха с над 100 млн. потребители. По оценки на Еврокомисията, обемът на търговията в резултат на разширението увеличи своето ниво от 3 до 5 пъти в сравнение с 1990г. Но в ЕС влязоха страни, които доскоро се развиваха по друг социално-икономически модел. Техният икономически потенциал значително се различаваше от страните, формиращи ядрото на Съюза. Общият БВП на 12-те новоприети страни съставлява по-малко от 4% от БВП на ЕС и примерно е равен на БВП само на една от страните на Съюза, при което далече не на най-голямата, а на Холандия. Средният доход на глава от населението в тези страни е 30% от нивото на ЕС, а процентът на населението (8-26%), заето в селското стопанство, превишава чувствително показателите на ЕС с неговите 5,7%.

Новоприетите страни и страните-кандидати разглеждат стратегията за разширяването като политически императив. Те с готовност подхождат към интегрирането със “западната цивилизация”, в “европейското семейство на народите” и приемат принципа на “солидарност в обмен на част от независимостта”.

Отношението към разширяването в самия ЕС не е еднозначно. Позициите на Еврокомисията и отделните страни се различават. Комисията отстоява позицията на разширяването, осъзнавайки свързаните с това организационни проблеми (например, изменението в квотите при гласуването, въпросите на квалифицираното мнозинство и блокиращото малцинство при гласуванията), проблемът с представителството на страните в ръководните органи на ЕС, дееспособността на тези органи във връзка с новия брой на членовете и т.н.

В открита дискусия се повдигат редица спорни въпроси. Например, как изглежда ЕС в очите на гражданите, какъв да бъде съставът и размерът на отделните институции на ЕС, въпросът за въоръжени сили на ЕС, а също така срока и реда за избор на президент на ЕС? Дълго време се обсъжда и въпроса за двускоростна Европа и формирането на “авангардни групи”.

Съвременното състояние на европейската интеграция, предизвикано от нейното разширение и задълбочаване, наложи разработването на *нови концепции* за по-нататъшното развитие. Разработени са два модела – на “*концентричните кръгове*” и на “*диференцираната интеграция*”.

В основата на първия модел лежи идеята за продължаване на интеграцията. Така в ЕС се формира ядро от най-развитите страни, с “кръгове” около него, състоящи се от страни с последователно намаляваща се степен на интеграция.

Вторият модел - “диференцираната интеграция” се свежда до съзнателно регулиране на скоростта на интеграционните процеси по отделни страни. Тя също изхожда от необходимостта от създаването на ядро, но не на едно, което

обхваща всички сфери на интеграция, а много – с различен състав на участниците.

8.3. Зоната на еврото

Страните, които по едни или други политически и/или икономически причини не влязоха в зоната на еврото, са изправени пред проблема да решават, как ще съществуват и взаимодействат със страните от еврозоната? По същество, решаващ фактор за този въпрос ще бъде размерът на еврозоната – колкото повече страни влязат в нея, толкова по-силни ще са притегателните сили за другите страни.

Решението на Великобритания да не влиза в еврозоната има съществено значение за ЕС, защото: *първо*, Великобритания притежава значителен икономически дял в Съюза; *второ*, в нея са разположени европейските штаб-квартири на много транснационални компании и *трето*, лондонското Сити е главният финансов център на Европа. Решението да не се влиза в еврозоната е политическо, провокирано в значителна степен от общественото мнение в страната. Обаче, Великобритания непрекъснато ще бъде подложена на натиск и принуда от страна на крупния бизнес да приеме еврото. За много компании въвеждането на еврото е вече решен въпрос. Тези компании, за да се възползват от предимствата, които дава единната валута, ще изискват използването на тази валута от своите доставчици и партньори. Редица многонационални компании, разположени във Великобритания (Unilever, BP, Shell), въведоха еврото в своите разчети още през 1999г. Затова се смята, че еврото ще влезе във Великобритания през “задния вход”. Следвайки крупните компании, ще дойде и редът на средните и малките предприятия. И макар двойственото счетоводство да има своите разходи, то те ще бъдат по-малки от тези загуби, които ще носят компаниите, ако игнорират единната европейска валута. И каквито и да са политическите причини за неприемането от Великобритания на еврото, за бизнеса това е спирачка, ограничаваща конкурентоспособността на британските компании на европейския пазар. Друго последствие за тази страна може да бъде намаляването на ролята на лондонското Сити като финансов център и съответно загуба на работни места, ако операциите с евровалута се преместят във Франкфурт.

Резюме

Политическата и икономическата дейност на много европейски компании и организации протича на три взаимно свързани и зависими нива – национално, европейско и глобално.

Намаляването на значението на националните граници по въпросите на формулирането на политиката и стратегията на европейския бизнес предизвика както сред гражданите, така и сред парламентаристите на страните от ЕС въпроси за това – нужна ли е въобще национална политика и влияе ли тя на бизнеса?

Независимо от мерките за защита на националния суверенитет на отделните страни, икономическата интеграция засилва присъщата на пазарната икономика тенденция към сближаване и конвергенция на отделните икономики.

За европейско ниво са характерни два типа мерки и решения – мащабни решения (например, въвеждането на единната валута) и всекидневни бизнес-решения в процеса на интеграцията.

Историята на развитието на ЕС е доказала доколко ефективни могат да бъдат съвместните решения на европейските проблеми, било проблемите със заетостта, било либерализацията на търговията или създаването на система за европейска безопасност.

Европейската интеграция е най-интензивното отражение на всеобщия процес на глобализацията. На ЕС все по-често му се налага да се занимава с проблеми, излизащи извън рамките на Общността. В последното десетилетие на миналия век глобалните икономически процеси се превърнаха в доминиращи, измествайки националните икономики, разтваряйки ги в световния стопански организъм.

Един от противоречивите проблеми в развитието на ЕС винаги е бил въпросът с разширяването на организацията. Критериите за присъединяването на нови държави към ЕС се изработват на срещата на държавните и правителствените глави в Копенхаген през 1993г, които стават определящи.

Съвременното състояние на европейската интеграция, предизвикано от нейното разширение и задълбочаване, наложи разработването на нови концепции за по-нататъшното развитие. Разработени са два модела – на “концентричните кръгове” и на “диференцираната интеграция”.

Страните, които по едни или други политически и/или икономически причини не влязоха в зоната на еврото, са изправени пред проблема да решават, как ще съществуват и взаимодействат със страните от еврозоната? По същество, решаващ фактор за този въпрос ще бъде размерът на еврозоната – колкото повече страни влязат в нея, толкова по-силни ще са притегателните сили за другите страни.

Изводи

Намаляване на значимостта на националните граници по въпросите на формирането на политиката и стратегията на европейския бизнес не означава отказ от независима национална политика.

Общоевропейски решения се вземат, когато се налага опростяване на деловите операции, постигане на конкурентни предимства, т.е. тогава, когато интеграцията изисква решения на европейско ниво.

Европейската интеграция е най-интензивното отражение на всеобщия процес на глобализация. В условията на глобализация са необходими правила за използване на изгодите, които тя дава, и за управление на глобалните процеси. Разработката на такива правила и създаването на организация за управление на процесите е възможно само в глобален мащаб посредством договаряне между отделните страни, региони и обединения.

Въпросът за разширяването на Съюза е продиктуван от съществените различия в демографските, икономическите и други аспекти на развитието на отделните страни.

Съвременното състояние на европейската интеграция, изисква нови концепции за по-нататъшното развитие на Съюза.

Преодоляването на проблемите, свързани с различията в икономическото развитие, е задача на регионалната политика.

Страните, които по една или друга причина не влязоха в зоната на еврото, трябва да решават, как ще взаимодействат със страните от еврозоната.

Ключови понятия

Национално ниво - мерки за защита на националния суверенитет на отделните страни.

Европейско ниво - мерки и решения продиктувани от потребността за координиране на действията на отделни страни по един или друг въпрос.

Глобално ниво - глобалните икономически процеси се превърнаха в доминиращи, измествайки националните и регионалните икономики, разтворейки ги в световния стопански организъм.

Модел на "концентричните кръгове" - формира ядро от най-развитите страни, с "кръгове" около него, състоящи се от страни с последователно намаляваща се степен на интеграция.

Модел на "диференцираната интеграция" - съзнателно регулиране скоростта на интеграционните процеси по отделни страни.

Контролни въпроси

Каква е същността на политическата и икономическата дейност на европейските компании и организации на национално ниво?

Каква е същността на политическата и икономическата дейност на европейските компании и организации на европейско ниво?

Каква е същността на политическата и икономическата дейност на европейските компании и организации на глобално ниво?

Кои са характерните мерки и решения в политическата дейност на европейско ниво?

Защо глобалните икономически процеси се превърнаха в доминиращи, измествайки националните икономики?

Чрез какво се изразява материалната страна на глобализацията?

Кой проблем и защо се явява особено противоречив в развитието на ЕС?

Каква е същността на новите концепции за по-нататъшното развитие на ЕС?

Кой мотив е решаващ за Великобритания да не се влиза в еврозоната?

9. Европейският съюз в световното стопанство.

9.1. Присъствието на ЕС в световната икономика

Европейският съюз се възприема от много страни като единна структура не само по икономическите въпроси. От него се очаква единна позиция на всички негови членове и по редица други проблеми. При оценяването на основните тенденции в развитието на световното стопанство е прието да се сравняват показателите и тенденциите в САЩ, Япония и страните от ЕС. На САЩ се пада почти 1/3 от световния БВП. Отбелязаният спад в американската икономика в началото на новото столетие стана спирачка за развитието на повечето страни. Тенденцията на спад се усложни и от влошаването на конюнктурата в Япония. Затова основните надежди в световното стопанство се свързват със западноевропейския регион. Този регион играе значително място в световното стопанство.

Съставлявайки само 7,5% от световното население, през 2007г делът на ЕС в световния БВП е почти 30%, в световния износ на стоки – 20%, в световния внос – 19%. Ако се включи и вътрешната търговия между страните, делът на ЕС в световния износ скача на 40%, а на вноса – на почти 38%.

През последното десетилетие се измени и структурата на БВП на ЕС, както и на всички промишлено развити страни. Ако в средата на 90-те години промишленото производство дава 2/3 от БВП на ЕС, то сега нараства делът на услугите. Износът на услуги от ЕС достига 38,6% от световния дял, а в състава на петте страни, най-крупни износители на услуги, четири са от ЕС – Великобритания, Франция, Германия, Италия.

От търговските партньори на ЕС най-големи са страните от НАФТА (повече от 20% от износа на ЕС) и страните от ЕАСТ (около 14%). Намалява делът на страните от ОПЕК (от 29% през 1990г до 7,8% през 2000г), а нараства делът на страните от Средиземноморието (от 7,9% до почти 9%). Съществено нараства делът на така наричаните динамично развиващи се страни (Япония и “азиатските тигри”) – от 10,4% до почти 20%.

В структурата на износа на ЕС за периода 1980 – 2005г се увеличава делът на промишлената продукция (от 70,1% – до 87%) и намалява делът на суровините (от 14,8% - до 11%). В структурата на вноса в ЕС също се съкращава делът на суровините (от 53% - до 27,6%) и нараства делът на промишлените стоки (от 32% - до почти 70%).

Преките чуждестранни инвестиции през последните години нарастват по-забележимо, отколкото търговията, като по-голямата част от тях са с европейски произход. Инвестициите на ЕС са насочени основно към

развитите страни, където ситуацията е по-стабилна. Преките инвестиции от САЩ към ЕС са от порядъка на 65% от всички преки инвестиции в ЕС. Преките инвестиции от Европа в САЩ съставят 66% от всички преки задгранични инвестиции на ЕС.

Обобщеният показател на баланса по текущите операции с останалата част от света, като дял от БВП, за ЕС е 0,1%, а за 11-те европейски страни, влизащи в еврозоната – 0,3%. За сравнение - в САЩ този показател съставлява 1,7%, а за Япония – 2,5%.

Координираните външни действия повишават ефективността на мерките, предприемани от отделните страни на ЕС на световната арена. Външните контакти на ЕС се изразяват в обща търговска политика, обща външна политика и обща политика за безопасност.

Принципите на общата търговска политика на ЕС са определени от Римския договор и са основа за анализа на външноикономическите отношения на ЕС. В резултат на разнообразието на съвременните икономически контакти всеки член на ЕС изгражда и своя система от отношения с трети страни. Колкото повече се задълбочават интеграционните процеси, толкова по-малка става свободата за независими действия на страните от ЕС. По въпроси, регулирани от законите на ЕС, отделните страни нямат право да вземат решения и да действат без съгласието на другите членове на Съюза.

В преамбюла на Римския договор се отбелязват намеренията за “съдействие с помощта на общата търговска политика постепенно да се премахнат ограниченията в международната търговия”. Един от инструментите на такава политика става общата външна митническа тарифа. Тя се установява за всяка категория стоки като средно аритметично на действащите тарифи в страните-членки. В рамките на преговорите по ГАТТ тарифите бяха намалявани, а за някои категории стоки тарифите стават нулеви или минимални.

По-малко видими, но не по-малко значими инструменти на търговската политика са нетарифните бариери. Политиката на ЕС в това отношение е насочена към постепенно освобождаване на външната търговия от тези бариери. Основни форми на нетарифните бариери са *квотите, доброволните ограничения на износа и техническите правила*.

Много от *квотите* за внос, от страни извън пределите на ЕС, имат своя история. Макар условията на Римския договор да запазват квотите, Европейската комисия по всякакъв начин стимулира отказа от тях. Някои от квотите се въвеждат в последните години, за защита на така наричаните “чувствителни сектори на икономиката”. Към тези сектори се отнасят секторите с висок разход на труд, в които преимущество е на страната на

по-слабо развитите страни. Такива са, например, текстилните и шивашките отрасли.

Доброволните ограничения на износа съществуват извън рамките на СТО, поради което от политическа гледна точка се явяват по-изгодни. В своите документи ЕС декларира, че ще се стреми да се откаже от подобни мерки за ограничаване на търговията.

Вътрешната либерализация на търговията в ЕС постига и външен ефект. Така, например, стока произведена в страна извън рамките на ЕС, внесена в една от страните на ЕС и реализирана там, след като отговаря на *техническите изисквания* на тази страна, автоматично получава разрешение за продажба във всички останали страни от Съюза.

Стремейки се да завоюват нови пазари, в началото компаниите търкуват на загуба с цел да принудят местните производители да напуснат този сектор от пазара, след което повишават цените до нива, осигуряващи им приемлива печалба. Това е така наричаната политика на *дъмтинг*. Правилата на ГАТТ и СТО разрешават на страните-вносителки да прилагат протекционистка мерки срещу такава политика и да въведат *антидъмпингови мита*, които да изравняват цените на компаниите на вътрешния и външния пазар. Това се разрешава, ако е доказано: значително увеличаване на вноса; съществена разлика между вътрешните и външните цени; нанесени загуби на местните производители от вноса. Комисията на ЕС разглежда оплакванията за загуби от дъмтинг, проверява случаите и след това или се съгласява с предложенията за промяна в цените, или определя антидъмпингови мита.

Икономическите стимули за премахване на всякакви ограничения в търговията са достатъчно убедителни, но независимо от това различни ограничения се използват повсеместно. Причините за това са основно политически – *първо*, протекционистки мерки се въвеждат в отрасли с висока регионална концентрация, с исторически прилагани ограничения и със слаби макроикономически резултати и *второ*, когато положителните резултати от либерализацията са незабележими. Износителите и потребителите, по-малко от всички други, са заинтересовани от протекционизма, но обикновено са по-лошо организирани, поради което не могат да окажат необходимия натиск върху тези, които приемат решенията.

Основни инструменти на търговската политика

Инструменти	Ниво: Национал о/ЕС	Пояснение
-------------	---------------------------	-----------

Мита	ЕС	И в съответствие с ГАТТ, и автономни
Квоти	ЕС	След Уругвайския кръг на ГАТТ се запазват много малко, основно в селското стопанство и рибното стопанство.
Доброволни ограничения на износа.	И двете нива	Би трябвало да се отменят в рамките на СТО.
Антидъмпингови мита	ЕС	Максимално за пет години.
Ценови ограничения	ЕС	Долна допустима цена вместо антидъмпингово мито.
Експортни субсидии	ЕС	Само в селското стопанство.
Вътрешни субсидии	И двете нива	В съответствие с правилата на СТО и ЕС.
Лицензи	Национално	За целия вътрешен пазар, строги правила на ЕС

Външнотърговските отношения на ЕС се основават на принципите на ГАТТ и СТО и режима за най-облагодетелствана нация. Обаче отношенията на ЕС с отделни страни са различни. Системата на външнотърговските отношения на ЕС е подчинена на определена йерархия.

Система на външнотърговските отношения на ЕС

Страни	Форми на отношения	Дял във външната търговия на ЕС, %	Население млн. човека
ЕАСТ	Зона за свободна търговия	14	10
Центр. и Източна Европа	Асоциация (до 2004г)	8	100
Средиземноморието	Смесена	6	100

Страните от Африка, Карибите и Тихия океан	Едностранны предпочитания	6	400
Други страни от “третия свят”	Общи предпочитания	14	3500
САЩ, Япония и др.	Режим на най- облагодетелствана нация	52	800

9.2. Търговските отношения на ЕС

ЕС и Европейската асоциация за свободна търговия(ЕАСТ)

ЕАСТ е създадена в противовес на Общия пазар под егидата на Великобритания през 1961г. Като по-ниска степен на икономическа интеграция тя предоставя на своите членове по-голяма самостоятелност при решаването на икономическите въпроси. На различните етапи отношенията на ЕС и ЕАСТ са различни. След влизането в ЕС на Великобритания и редица други страни, преди това членки на ЕАСТ, ролята на тази асоциация съществено намалява. На свободната търговия пречат съществуващите търговски бариери между тези организации.

От 1973г влиза в сила споразумение за свободна търговия между ЕО и само някои държави-членки на ЕАСТ (присъединяването на останалите става по-късно). В резултат на това Общността не прилага единна митническа тарифа в търговията с тези страни. По този начин, тези страни влизат в единната зона за свободна търговия с Общността, но не участват в нейните общи програми.

В качеството на основна формула на новите отношения се използва моделът на свободната икономическа зона в Европа, основа на която става ЕС. Към 1970г ЕО, в резултат на двустранни договори с мнозинството от членовете на ЕАСТ, постига установяване на отношения на свободна търговия с тях при много сходни условия. Към 1977г търговията с промишлени стоки вече се осъществява свободно. В средата на 80-те години с влизането в ЕО на нови членове ситуацията се повтаря и води до още по-голямо сближаване на двете организации.

През октомври 1991г между ЕО и ЕАСТ се сключва Споразумение за създаване на Европейско икономическо пространство (ЕИП). Рамковото Споразумение за ЕИП установява особени предимства за страните от ЕАСТ по достъпа до пазарите на страните от ЕО. Според условията в

Споразумението страните от ЕАСТ участват в разработките на законите и нормативните актове на единния пазар, но не по целия спектър на тези отношения.

С последващото разширяване на ЕС в началото на 90-те години ЕАСТ губи своята предишна значимост като влиятелна европейска организация, но независимо от това остава важен търговски партньор за ЕС. Може да бъде направен изводът, че страните от ЕАСТ спечелиха от търговията с ЕС, което потвърждава съществуващото теоретично твърдение за благоприятното въздействие на зоните за свободна търговия върху страните с високо ниво на икономическо развитие. В настоящия момент в ЕАСТ влизат Исландия, Лихтенщайн, Норвегия и Швейцария.

ЕС и страните от Средиземноморския басейн

В периода от 1965 до 1980г търговските отношения на ЕС със страните от Средиземноморието имат своя специфика, тъй като някои от страните в този регион подават заявка за влизане в ЕС. В резултат на това започва процес на привеждане на отношенията с тези страни в съответствие с правилата на ЕС. Освен това, някои страни от Северна Африка са с исторически (колониални) връзки с редица европейски страни от ЕС. Предпочитанията по въпросите на търговията се диктуват основно от политически мотиви, но и в съответствие с правилата на ГАТТ.

В периода 1985–1995г се формират няколко степени на търговски отношения със страните от този регион.

Договори за сътрудничество се сключват с Мароко, Алжир, Тунис, Египет, Ливан, Йордания, Сирия и Югославия. Тези договори действат по принципа на едностранните предимства, т.е. посочените страни имат пълната свобода за безтарифен достъп до пазара на промишлени стоки в ЕС и режим на предимства за селскостопанските стоки. Стоките на ЕС се ползват с режим на най-облагодетелствана нация на вътрешните пазари на тези страни.

Договори за асоциация, които са условие за членство в ЕС, се сключват с Турция, Кипър и Малта. Тези договори позволяват на страните свободен достъп до пазара на промишлените стоки в ЕС. Договорите също така стимулират и създаването на единен митнически съюз, който след това е реализиран с Турция.

Договор за свобода на търговията на принципа на пълната взаимност се сключва с Израел.

Страните от Средиземноморието за последните 30 години значително увеличават своя дял в търговията с ЕС, а делът на износа им се стабилизира, което е показател за подобряване на положението в тези страни.

ЕС и страните от Африка, Карибския и Тихоокеанския регион

Още от зората на своето съществуване ЕС се стреми да предоставя достъп до своите пазари на производителите от бившите френски колонии в Африка. След влизането в ЕС на Великобритания това правило се разпространява и върху бившите английски колонии. Съществуващата днес схема обхваща около 70 страни от този регион или така наричаната “група Ломе” и е свързана с тарифни предимства за тези страни, режим на най-облагодетелствана нация за износа от ЕС, програма за помощ на страните от този регион. Резултатите от работата в рамките на серията договори “Ломе” се оценяват като крайно незадоволителни. Делът на тези страни в търговията с ЕС се съкращава два пъти. Основни причини за това състояние са въоръжените конфликти, липса на първоначални инвестиции и стабилни политически и държавни институции, способни да контролират ситуацията.

На основата на решение на ГАТТ (1968г.) ЕС въвежда през 1971г генерална система на предпочитания за развиващите се страни. Тя функционира до 1995г, когато същата се реформира коренно. Опростяват се системата от тарифи, но както и преди това тя се използва от ЕС като инструмент за политически натиск.

ЕС и Латинска Америка и Азия

В основата на предпочитанията при търговията със страните от Азия и Латинска Америка лежи оказването на помощ на развиващите се страни. Много важен в този контекст е лозунгът на ЮНКТАД - “търговия вместо помощ”. Общата система на предпочитания не е изградена като единна световна система, приложима в еднаква степен към всички развиващи се страни. ЕС и САЩ създават собствени системи.

Европейският вариант се предоставя автономно на няколко страни-бенефициенти. Тъй като това не е двустранен договор, ЕС може едностранно да изменя неговите условия или даже да го отменя. Инструмент на тази система са тарифните предпочитания. В рамките на тази система страните могат да внасят свои стоки в ЕС без мита, а страните извън системата – по правилата на общите външни тарифи. Системата е ограничена само за промишлените стоки и техните полуфабрикати и не включва селскостопанската продукция.

Предоставянето на такъв режим варира в зависимост от нивото на икономическо развитие на страната и типа на стоката. Търговските предимства са по-малки за по-развитите страни и високотехнологичните продукти.

ЕС и САЩ и Япония

В последните години основни жалони в отношенията между ЕС и САЩ стават: Трансатлантическата декларация от 1995г; Новата трансатлантическа

програма; Съвместният план ЕС – САЩ 1995г, а също така и договорът за Трансатлантическо икономическо партньорство от 1998г.

През м. декември 1995г ЕС и САЩ подписват Трансатлантическата декларация, в която се залагат принципите на сътрудничеството в областта на икономиката (либерализация на търговията, сътрудничеството в ОИСР), образованието, науката и културата.

Новата трансатлантическа програма и Съвместният план разглеждат усилията на ЕС и САЩ в четири широки области:

- укрепване на мира, стабилността и демокрацията;
- реакция на глобалните изменения;
- развитие на международната търговия и установяване на по-тесни контакти;
- изграждане на трансатлантически мост.

Подписаният през май 1998г договор за Трансатлантическо икономическо партньорство включва както двустранни, така и многостранни елементи. В двустранен порядък се решават въпросите по отстраняването на техническите бариери пред търговията, като в същото време страните активно участват в многостранни споразумения по въпросите на либерализацията на търговията.

Подписаната по време на среща на високо ниво през юни 1999г Бонска декларация отразява привързаността на страните към създаването на “пълно и равноправно партньорство” в областта на икономиката, политиката и по въпросите на безопасността. Отношенията със САЩ се помрачават от разногласията по отношение на общата селскостопанска политика.

Отношенията с Япония се затрудняват от нарушените пропорции в търговския баланс. Ако в 1970г той е равен, то към началото на 90-те години износът на ЕС в Япония представлява едва 30% от вноса от тази страна. Смята се, че успехът на японския износ е в резултат на протекционизма на местния пазар, бързия икономически ръст и завоюването на задграничните пазари за сметка на евтини стоки. През 1994г е одобрена нова стратегия на ЕС за Азия. Срещата на високо равнище в Банкок през 1996г между представители на ЕС и десетте икономически лидера в Азиатския регион определя мерките за либерализация на търговията, провеждане на преговори със СТО и разработване на конкретни програми за стимулиране на инвестициите и опростяване на митническите процедури.

ЕС – от търговия към външна политика

Опити за изработване на обща външна политика на ЕС се правят още през 60-те години, когато започват да се провеждат редовни срещи на министрите на външните работи. Тези срещи довеждат през 70-те години до създаването на форум, наречен Европейско политическо сътрудничество

(ЕПС) – междуправителствена институция, която не е свързана с каквато и да е структура на ЕС и работеща в областта на обмена на информация и консултации. Съществуването на ЕПС отделно от другите институции на ЕС се превръща в проблем. Затова Единният европейски акт присъединява ЕПС към общата структура на ЕС, без да променя целите и междуправителствения характер в нейната работа.

Важен въпрос в контекста на общата външна политика на ЕС става политиката по безопасността (отбраната). Военните въпроси основно се разглеждат в рамките на НАТО и Западноевропейския съюз (ЗЕС). Мнозинството от 15-те членки на ЕС (без Ирландия, Швеция, Финландия и Австрия) членуват и в двете организации. Както и външната политика, съвместната политика по безопасността се основава на междуправителствени контакти. Амстердамският договор определя основните положения на общата политика по безопасността:

- външните контакти и връзки на ЕС основно се състоят от търговските отношения, но по пътя към икономически и валутен съюз в областта на външните отношения се включват и въпросите на миграцията, международните валутни въпроси, затова договърът за ЕС съдържа и неикономически въпроси;
- сложната система от търговски отношения с различните страни включва както икономически, така и политически причини и се нуждае от опростяване;
- общата търговска политика на ЕС използва различни инструменти, но като цяло системата е достатъчно открита и с изключение на селскостопанските стоки, предоставя на трети страни големи възможности за търговия с ЕС;
- общите външни контакти, изразени в създаването на общ пазар и валутен съюз, довеждат до възприемането на ЕС като субект на Международните отношения с единна външна политика;
- външната политика и политиката по безопасността се координира с останалите насоки в дейността на ЕС.

ЕС и глобализацията

Понятието “глобализация” се появява в средата на 80-те години и бързо влиза в обществената лексика, повдигайки все нови въпроси за последствията от този процес. Този феномен засега трудно се поддава на определение, тъй като се намира в началния стадий на своето развитие. Същността на глобализацията в икономическия живот е в това, че всеки човек и всяка фирма се оказват непосредствено пред лицето на световния пазар. Това многократно разширява възможностите за развитието на личността и проявата на личната инициатива. Но едновременно с това води след себе си

до коренна промяна в традиционни ценности и институции. Умението да се използват възможностите на световния пазар, а не преклонение пред националното, става главен критерий за успех. Обаче, това поставя под въпрос формите на съществуване на всички традиционни политически, социални и икономически структури. Възниква нова интернационална масова култура, която води до разрушаване на традиционни културни човешки ценности, проявяващи се като апотеоз на индивидуализма.

Много от анализаторите на световните икономически проблеми смятат, че разрушителните последствия от глобализацията силно се преувеличават. Световната икономика е все още далече от глобалната, тъй като капиталовите потоци и инвестиции са съсредоточени в рамките на така наречената “триада” – Европа, Северна Америка, Юго-Източна Азия. Според тях световната икономика става интернационална, но все още не глобална. Националните икономики продължават да бъдат основния елемент на тази система.

Благоприятна почва за интернационализацията във втората половина на 20-ти век вътре в самата Западна Европа стават резервите в международното разделение на труда, които се оказват много по-големи, отколкото алтернативните възможности в други части на света. Затова все по-нарастващата част от производствените усилия, търговските и финансовите потоци на западноевропейските страни се насочват вътре в европейския регион. Задълбочаването на регионалната интеграция се увенчава със създаването на единен вътрешен пазар. Но от друга страна, ограничаването на достъпа на чуждестранните производители в Западна Европа предизвикват опасения от възможното създаване на бариери за западноевропейските фирми на пазарите в други региони.

Върху генезиса на западноевропейската интеграция в първите следвоенни години влияние оказва и острото противоборство между двете различни обществени системи в Европа. Задачата за борба против СССР и реформирането на световната икономика по американски образец заставят САЩ да не обръща особено внимание на неизбежното засилване на конкурентните позиции на Западна Европа в резултат на създаването на Европейската общност. Съществуването на “съветската заплаха” сплотява западноевропейските страни, оставяйки на втори план традиционния антагонизъм между някои държави и нации. Благодарение на съществуването на НАТО те бяха избавени от необходимостта да носят бремето на огромните разходи за осигуряване на собствената военна безопасност. С края на “студената война” и разпадането на СССР пред ЕС възникна необходимостта да решава три взаимосвързани задачи:

- *първо*, да намери нова мотивация за продължаване и задълбочаване на западноевропейската интеграция;

- *второ*, да “организира” огромното пространство на Централна и Източна Европа;
- *трето*, да изработи нови подходи в развитието на отношенията с Русия и другите нови независими държави, възникнали на територията на бившия СССР.

В особен проблем, свързан с края на “студената война”, но имащ самостоятелно политическо и икономическо значение за настоящето и бъдещето на ЕС, се превърна деформацията в централната ос на ЕС – отношенията на сътрудничество и съперничество между Германия и Франция във връзка с рязката промяна в баланса на силите между тях в резултат на обединяването на двете германски държави. Възникналите проблеми особено отчетливо се проявяват в процеса на създаването на икономическия и валутния съюз. Германия и Франция имат ключовата роля в реализирането на този проект. На тях се падат 46% от БВП и 37% от външната търговия на ЕС. Във Франция и Германия живее 40% от населението на ЕС, но те произвеждат около 50% от цялата промишлена продукция на Съюза. В продължение на последните пет години се забелязва впечатляващо сближаване на текущите номинални макроикономически показатели на тези две страни, което свидетелства за синхронизация на икономическите цикли и дългосрочния икономически ръст в двете страни.

Според експерти от ЕС глобализацията е обективен процес в развитието на пазарния капитализъм, който като всеки обективен процес носи както изгоди, така и заплахи. Основната задача на съвременния етап се вижда в създаването на система за глобално управление, способна да насочва процеса на глобализацията в позитивно направление:

- светът не трябва да се управлява от една свръхдържава, даже и толкова мощна като САЩ;
- съвременният свят не може да се дирижира и от четворката – САЩ, ЕС, Япония и Канада;
- всички страни трябва да имат право на глас и да участват в системата на глобалното управление.

Добър пример за такъв подход при решаването на множеството сложни съвременни проблеми дава ЕС – организация, която постоянно решава въпросите на съвместното управление, съчетавайки глобалните, европейските и националните приоритети.

Европейската бизнес-среда

Радикалните икономически и политически изменения в Европа и падането на много търговски бариери доведоха до създаването на особени условия за конкуренция за всички европейски фирми, което ги застави да

преразгледат своите стратегии и организационни структури. Ключовите моменти с особено значение за европейската бизнес-среда се отнасят до:

- създаването на единния валутен съюз;
- изграждане на политически съюз;
- социалните аспекти на интеграцията;
- измененията в конкурентната среда;
- технологическите нововъведения;
- между културните различия.

Именно тези аспекти играят ролята на външните фактори, които влияят върху дейността на компаниите, превръщайки се в заплаха или нови възможности за развитие. Все по-голям е акцентът в деловите контакти на европейските компании върху кооперирането, а не върху конкуренцията. По-голямата част от европейските компании си задават три основни въпроса:

Как да защитят съществуващия бизнес?

Кои от съществуващите възможности за развитие да предпочетат?

Как най-рационално да реорганизируют компанията за постигане на максимална ефективност?

Защитата и запазването на съществуващия бизнес се приема като най-безопасен и по-малко рискован вариант в сравнение със стратегията за разширяването му. И доколкото значителна част от европейските компании получават по-голямата част от своите доходи на вътрешния пазар, такава стратегия може да стане основна за тяхното развитие. Обаче, тази стратегия не изключва риска от появата на местния пазар на силен конкурент от многонационалните компании.

Ако компанията реши да разширява своя бизнес и да излезе на задгранични пазари, тя трябва да държи сметка, че потребителите на този нов пазар биха променили своите привични модели на потребление и поведение само в този случай, ако се предлагат конкретни конкурентни предимства, които могат да се използват на новия пазар. Конкурентни предимства, като патентовани технологии, могат успешно да се използват на нови пазари, но само в краткосрочна перспектива, тъй като новите технологии се развиват много бързо. Затова много компании, излезли на външни пазари с нови стоки или технологии, продават лицензи на местни фирми или използват франчайзинга. Такива конкурентни предимства, отнасящи се до търговски марки, а също и до особените форми на обслужване на потребителите, е много трудно да се пренесат на нови пазари, тъй като те са тясно свързани с местните особености на пазара.

Културните различия продължават да съществуват както на национално, така и на организационно ниво. Независимо от формирането на глобални сегменти от потребители (например, младежта) и глобални

инструменти на бизнеса, невъзможно е да се пренебрегват националните особености и специфика.

Посочените алтернативи на стратегически решения не се изключват взаимно. Създаването на съвместни предприятия, стратегически съюзи и сливания или обединения на компании могат да подобрят положението на организацията.

9.3. Ще се превърне ли Европа в непристъпна крепост?

Възникването и развитието на регионалните инициативи предизвикват опасението, че разработваната вече десетилетия от ГАТТ и СТО система ще бъде разрушена в Европа, Северна Америка и Азия, които ще издигнат непристъпни крепости, предоставящи защита на партньорите и спъващи конкурентите с търговски бариери. В тази връзка от особено значение е анализът на външнотърговската политика на ЕС, тъй като регионалната интеграция в този регион достигна най-голямо развитие.

Основният извод от икономическото развитие на ЕС през 90-те години, може би е фактът, че „европейска крепост“ не беше изградена, а напротив, извърши се съществена либерализация на външната търговия на ЕС, даже в икономически и политически чувствителните отрасли. Мнозина очакваха, че нивото на протекционизма в европейската външна търговия ще нарасне през този период. Смяташе се, че, за да освободи максимално вътрешния европейски пазар от конкуренти, ЕС е длъжен по всякакъв начин да се защити от външни конкуренти и да ограничи вноса от трети страни. Освен това, условията за гласуване по въпросите на външната търговия и правото на вето трябваше да позволи да доминират най-протекционистки настроените членки на ЕС. Още повече, че самата икономическа ситуация – икономически спад и ръст на безработицата, предполагаха увеличаване на протекционизма, тъй като при предшестващите периоди на икономически спад (през 70 – 80 години) точно така и ставаше.

Икономическият спад през 90-те години и особено след 2008г се оказаха най-значителни след Втората световна война. Нивото на безработицата достига рекордни показатели в редица европейски страни. Очакваше се, в такава ситуация, нивата на протекционизма и търговските бариери, ако не се увеличат, то поне да останат на предишното ниво. За изненада на много изследователи тези прогнози не се оправдават. Обратно, след 1990г европейските страни едностранно отменят 6300 количествени ограничения за внос от трети страни. Антидъмпинговите мерки, макар и да не се намаляват съществено, не се и увеличават. По време на Уругвайския кръг на преговори в ГАТТ Европейският съюз се съгласява да намали тарифите за

промишлените стоки средно с 38%. Премахват се тарифните бариери за внос на няколко категории стоки - такива като строителни материали и оборудване, селскостопанско оборудване, медицинско оборудване, фармацевтични стоки, стомана, хартиени продукти и мебели. След 1990г ЕС подписва 27 двустранни договори за свободна търговия, осигуряващи свободен достъп на европейския пазар на стоки от България, Чехия, Унгария, Полша, Румъния, Словакия и Хърватия. При това, по отношение на такива чувствителни за Европа отрасли като текстила и стоманодобива.

Защо се стига до либерализация на външната търговия в такива неблагоприятни икономически условия?

Съществуват два основни подхода за обясняване на процесите на либерализация. Единият ги обяснява с измененията в предпочитанията на обществените субекти, а другият – на държавните субекти.

Първият подход обяснява либерализацията :

- с отрасловите съкращения, т.е. когато в резултат на международната конкуренция даден отрасъл става толкова не конкурентоспособен, че няма смисъл той да бъде подпомаган с търговски бариери;
- с отрасловата интернационализация, т.е. когато процесът на глобализация в отрасъла принуждава компанията да отдава предпочитание на свободната търговия, а не на протекционизма, като по-изгодна за нея ситуация;
- с обществените настроения, т.е. когато се увеличава политическият авторитет на тези групи в обществото, за които е изгодна либерализацията.

Вторият подход обяснява либерализацията с промените в позициите на тези държавни субекти, които приемат политическите решения.

Съществуват и други схващания, обясняващи процеса на либерализацията в Европа. Те виждат като първопричина създаването на единния пазар, т.е. обяснението за либерализацията се търси в интеграцията. Процесът на европейската интеграция създаде предпоставки външнотърговската политика да се откъсне от тези обществени и държавни субекти, които по силата на своите предпочитания могат да влияят на приеманите решения.

Процесът на европейската интеграция продължава и компаниите работят в условията на консолидацията на пазарите, на международно сътрудничество, на хармонизиране на системите за статистически отчети, на премахване на търговските бариери, на увеличаване значимостта на екологичните фактори. В същото време особеностите на националната и организационната култура създават специфичен стил на ръководство и

управление, на поведение на потребителите, стил на живот, отдих и работа в отделните страни на обединена Европа.

Интервюта, проведени с 290 ръководители на крупни европейски корпорации в десет страни – Великобритания, Германия, Испания, Полша, Унгария, Франция, Холандия, Чехия и Швейцария, дават основание да се обобщят отговорите на някои от основните въпроси:

Какви са най-съществените бариери пред единния европейски пазар?

Какво влияние оказва въвеждането на еврото?

Какви проблеми стоят пред европейския бизнес в близките години?

Мениджърите отдават голямо значение на културните различия (39% от интервюираните ги поставят на първо място). След тях следват разликата в данъчното облагане (28%) и въпросите за държавното регулиране (20%). При това, мениджърите от източноевропейските страни отдават по-голямо значение на регулирането в областта на стоките и услугите. Техните западни колеги от Франция и Холандия смятат данъчната система за голямо препятствие. В същото време във Великобритания и Швейцария се сочи основно разликата в езиците и културата.

Повече от половината от мениджърите (57%) смятат, че въвеждането на еврото засилва конкуренцията между компаниите, работещи в Европа, а други 29% разглеждат такъв резултат като вероятен. Според 44% единната европейска валута носи изгоди за развитието на бизнеса, а други 45% го приемат като вероятно. Въвеждането на единната европейска валута с увереност се приема от 37% като ускорител на европейската интеграция. Други 47% смятат това като вероятно. Сред песимистите по повод на последствията от въвеждането на еврото са мениджъри от Великобритания.

Сред близките проблеми пред европейския бизнес почти половината (49%) са определили развитието на електронния бизнес. Проблемът за хармонизацията на данъчното облагане заема второ място.

Представителите на европейския бизнес смятат, че използваните от тях модели на електронен бизнес отстъпват на американските. Този факт, че по-голямата част от мениджърите признават важността на развитието на електронния бизнес и в същото време не са удовлетворени от неговото състояние в Европа, позволява да се предполага, че този въпрос ще бъде приоритетен за европейските компании в близките няколко години. Значителна част от тях (40%) смятат, че този бизнес ще се развива на първо място в областта на финансовите услуги, след това в потребителските стоки (27%), комуникациите и развлеченията (25%).

Представителите на източноевропейските страни определят като най-важни проблеми пред съвременния бизнес въпросите за реформирането на

капиталовите пазари и хармонизирането на системата за статистическия отчет.

9.4. Ще станат ли новите членове на ЕС по-богати?

Членството в ЕС съвсем не е гаранция за бързо забогатяване. Например, Гърция, влязла в ЕС през 1981г с доход на човек от населението 69% от средния за Съюза, след това слиза до 67%, а в момента е в тотална криза. Испания и Португалия макар и да намаляват разликата с другите членове на Съюза, все още не са я ликвидирали.

Влизането в ЕС на новите членове не може да донесе бързи резултати по няколко причини. По-старите членки на ЕС имаха възможност да се възползват от достъпа до европейските пазари и до влизането си в ЕС. Преките чуждестранни инвестиции също имаха своето място и преди това, като техният обем за страните от Източна Европа практически се удвои едва в последните години.

Членството в ЕС не може автоматично да измени икономическите перспективи за тези страни. Либерализацията на селскостопанските пазари не може да доведе до незабавни резултати, тъй като този отрасъл в новоприетите страни е изостанал и неефективен. От друга страна, законодателните и другите изменения, които тези страни внасят, ще намаляват риска за потенциалните инвеститори, тъй като те няма да бъдат разглеждани като развиващи се икономики. Но някои от тези изменения, особено в социалния и екологичния сектор, ще изискват не малко усилия и разходи.

Много надежди се възлагат и на единната европейска валута. Въвеждането на еврото обективно ще намали лихвените проценти и ще стимулира чуждестранните инвестиции. Но възниква въпросът, ще издържат ли банковите системи в тези страни на строгия финансов контрол, задължителен за всички страни от ЕС%?

Във връзка с всичко това ключовата дума, определяща развитието на новите членове на ЕС, трябва да стане думата “постепенно”, а не “драматично”.

9.5. Новите измерения на икономическата активност на ЕС

В своя резолюция от 22.05.2007г относно глобализираната Европа и външните аспекти на конкурентоспособността Европейският парламент излага разбирането, че ЕС следва да продължи да работи за доизграждане на общия пазар, да насърчава по-висока степен на либерализиране на световно

ниво и наличие на свободен и справедлив търговски обмен и да се противопоставя на всяка форма на протекционизъм. Премахването или намаляването на високите мита и нетарифните ограничения пред износа на ЕС трябва да представляват едни от основните приоритети на търговската политика на Съюза.

През месец май 2007г Европейският икономически и социален комитет излага своето становище относно *“Предизвикателствата и шансовете на ЕС в контекста на глобализацията”*. В него е представена стратегия в четири точки:

- посрещане на предизвикателствата на глобализацията посредством също толкова глобален подход;
- допринасяне за изготвянето на по-ефективни световни правила за насърчаване на глобализацията с човешко лице;
- развиване на обща стратегия на ЕС в областта на световната търговия;
- залагане на засилена интеграция за превръщане на глобализацията във възможност на народите от Европа.

В съответствие с тази стратегия Комитетът приема становище озаглавено *“Интеграция на световния пазар и възлагане на дейности на външни изпълнители. Посрещане на новите предизвикателства”*. В тях се разглежда начина, по който промените в азиатските страни, както и интегрирането на новите държави-членки на ЕС оказват влияние на феномена на възлагането на дейности на външни изпълнители на стоки и услуги на световно ниво. Прави се анализ дали и в каква степен ЕС е отслабен от появата на нови световни търговски сили и от промяната на сравнителните предимства, които те предизвикват.

Относно Единния пазар за Европа през 21-ви век Комитетът подчертава, че той е мощно средство, което трябва да се използва, за да предостави на европейците изгодите от глобализацията. За тази цел се предлага стратегия в три точки:

- разширяване на конкурентното пространство за европейски фирми извън физическите граници на Единния пазар;
- разширяване на регулаторното пространство на Единния пазар чрез укрепване на сътрудничеството по европейските норми и ценности с чужди страни;
- гарантиране, че ползата от пазарната отвореност достига до европейските граждани.

Във връзка с преговорите за приключване на кръга от Доха Европейският икономически и социален комитет отбелязва, че приключването на тези преговори ще изиграе изключителна важна роля за

конкурентоспособността на европейската промишленост. Европейският съвет, от друга страна, подчертава необходимостта от постигане на амбициозно, балансирано и глобално споразумение по програмата от Доха за развитие и приканва своите основни партньори да действат конструктивно и ангажирано, така че преговорите да бъдат доведени до успешен край.

Европейската комисия приема документ, озаглавен *“Глобална Европа: тясно сътрудничество за осигуряване на достъп до пазари за европейските износители”*. Тази инициатива става основна съставна част от стратегията за глобална Европа и представлява значителен принос към Лисабонската програма за растеж и заетост. Тя препоръчва установяване на ново партньорство между Комисията, държавите-членки и по места в трети страни, където нивото на експертни знания позволява определянето и по-лесното отстраняване на препятствията пред търговията. В контекста на значението, отдавано от ЕС на измерението на развитието в своята търговска политика, Комисията продължава да развива и насърчава достъпа на развиващите се страни до пазарите на Европейския съюз.

През 2007г Съветът на ЕС приема решение за присъединяване на Европейския съюз към Световната митническа организация и временното упражняване на права и задължения, сходни с тези на пълноправните членове. Общността поиска да стане член на тази организация, за да може да упражнява своите правомощия в областта на митническата политика в рамките на международните отношения.

Във връзка с трансатлантическите отношения през април 2007г се провежда среща на върха между Европейския съюз и САЩ в Белия дом, на която:

- приемат *Нова рамка за насърчаване на трансатлантическата икономическа интеграция*. Тя има за цел задълбочаване на сътрудничеството и намаляване на тежестта на трансатлантическата нормативна уредба. Тази рамка се основава на приоритетни проекти, приложени към окончателната декларация, сред които има такива, които се отнасят до правата на интелектуалната собственост, търговията, финансовите пазари, иновациите и технологиите, както и до инвестициите. С наблюдението и актуализирането на тези цели се натоварва Трансатлантически икономически съвет. Той се председателства съвместно от един член на Комисията на ЕС и от един висш представител на американската администрация и заседават най-малко веднъж годишно;
- приемат *Декларация по въпросите на политиката и сигурността*, която съдържа ангажименти по отношение на съгласуваните дейности, целящи утвърждаване на свободата, благоденствието, сигурността,

мира и правата на човека, и преодоляване на предизвикателствата от регионален характер, по-специално в Косово, Афганистан, Близкия изток, Ирак, Судан и Латинска Америка. Страните също така се договарят за установяването на безвизов режим на пътуване за всички американски и европейски граждани;

- партньорите поемат в съвместна декларация ангажимент да отговорят на тройното предизвикателство, свързано със сигурността на енергийните доставки, изменението на климата и устойчивото развитие. Подчертава се общия интерес от обезпечаване на сигурно, достъпно и екологично снабдяване с енергия и от намаляване на замърсяването и емисиите на газове, предизвикващи парников ефект, като същевременно подкрепят икономическия растеж.

По време на срещата на върха партньорите подписват споразумението *“Открито небе”*, което представлява първи етап от Споразумение за въздушен транспорт.

Първият Трансатлантически икономически съвет изготвя пътна карта за постигане на взаимното признаване на програмите за търговско партньорство между САЩ и ЕС. Обсъжда се и съвместимостта на стандартите в областта на биогоривата, съответствието при оценката на безопасността на продуктите и предоставянето на информация на потребителите по отношение на фармацевтичните продукти. Подписва се и споразумение относно сигурността на класифицираната информация, което позволява обмен на информация между двете страни.

На заседанията на държавните и правителствените ръководители на държавите от Г-8 се засягат едни от най-важните въпроси за световното развитие и по-специално въпросите за промените в климата, помощите за развитие, (по-специално за африканския континент), начините на подобряване на условията за инвестиции и отговорността, международната търговия и разразилата се световна финансова и икономическа криза в края на 2008г, както и социалното измерение на глобализацията. Европейският съюз установява нова форма на диалог със страните от Южна Африка, Бразилия, Китай, Индия и Мексико, като си дава сметка за все по-нарастващото значение на тези страни и на други бързо развиващи се икономики.

Европейският съюз търси възможности да засилва дългосрочното партньорство с Япония, както и ангажимента си да допринасят за разрешаването на глобалните предизвикателства, сред които са промените в климата и въпросът за сигурността на енергийните доставки. Разработен е план за действие на ЕС и Япония за защита и укрепване на правата на интелектуалната собственост и за сътрудничество в митническата област.

По отношение на Русия Европейският съюз потвърждава нуждата от стратегическо сътрудничество, продиктувано не само от икономически и търговски интереси, но и от общата цел за тясно сътрудничество на международната арена и в контекста на общите им съседи. Двете страни изразяват интерес за договарянето на нов инструмент, който да наследи споразумението за партньорство и за по-тясно партньорство в бъдеще в секторите на енергетиката, защита на климата, научните изследвания и в усилията си за разрешаване на международните конфликти.

На 28 ноември 2007г се провежда среща на върха между ЕС и Китай, на която се разглежда поредица от двустранни въпроси, отнасящи се до развитието на икономическите и търговските им отношения, като особено внимание се отделя на следните въпроси: обменните курсове, търговския дефицит и преговорите по споразумението за партньорство и сътрудничество, както и напредъка в областта на науката и технологиите, околната среда, образованието и информационното общество. Обсъждат се и въпроси от регионален и международен характер, като промените в климата, енергетиката, развитието на африканския континент, развитието на положението в Мианмар (Бирма), на Корейския полуостров, в Иран и в Близкия изток.

С Индия ЕС подписва протокол за споразумение за финансово сътрудничество за периода 2007-2010г, за сътрудничество в областта на науката и технологиите и за създаване на европейски технологичен и бизнес център в Индия. В политически план ударението се поставя върху енергетиката, промените в климата, разоръжаването и неразпространението на оръжията и борбата срещу тероризма.

Първата среща на върха между ЕС и Бразилия се провежда на 4 юли 2007г в Лисабон с цел установяване на стратегическо сътрудничество за задълбочаване на двустранното сътрудничество.

Понастоящем Европейският съюз е сключил стратегическо партньорство с всички страни с бързо развиващи се икономики от групата BRICS (Бразилия, Русия, Индия, Китай и Южна Африка).

В отношенията си с международните организации ЕС отделя особено внимание на активното си участие в работата на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) в областта на икономическите и социални аспекти на глобализацията, внедряване на иновации и осигуряване на растеж и справедливост. Комисията на ЕС подкрепя институционалната реформа на ОИСР и по-доброто интегриране на страните с бързо развиващи се икономики в нейната дейност. Тя продължава да подкрепя по-специално присъединяването към ОИСР на държавите-членки

на Европейския съюз, които все още не са членове, като България, Естония, Кипър, Латвия, Литва, Малта, Румъния и Словения.

В отношенията си със Световната банка и Международния валутен фонд ЕС активно участва в разискванията за реформиране на управлението и финансирането на МВФ и реформирането на стратегическото управление на Световната банка.

Резюме

Европейският съюз се възприема от много страни като единна структура не само по икономическите въпроси. От него се очаква единна позиция на всички негови членове и по редица други проблеми.

Съставлявайки само 7,5% от световното население, през 2007г делът на ЕС в световния БВП е почти 30%, в световния износ на стоки – 20%, в световния внос – 19%. От търговските партньори на ЕС най-големи са страните от НАФТА (повече от 20% от износа на ЕС) и страните от ЕАСТ (около 14%). Намалява делът на страните от ОПЕК (от 29% през 1990г до 7,8% през 2000г), а нараства делът на страните от Средиземноморието (от 7,9% до почти 9%). Съществено нараства делът на така наричаните динамично развиващи се страни (Япония и “азиатските тигри”) – от 10,4% до почти 20%.

Координираните външни действия повишават ефективността на мерките, предприемани от отделните страни на ЕС на световната арена. Външните контакти на ЕС се изразяват в обща търговска политика, обща външна политика и обща политика за безопасност.

Икономическите стимули за премахване на всякакви ограничения в търговията са достатъчно убедителни, но независимо от това различни ограничения се използват повсеместно. Причините за това са основно политически.

Отношенията на ЕС с отделни страни са различни. Системата на външнотърговските отношения на ЕС е подчинена на определена йерархия.

ЕАСТ е създадена в противовес на Общия пазар под егидата на Великобритания през 1961г. Като по-ниска степен на икономическа интеграция тя предоставя на своите членове по-голяма самостоятелност при решаването на икономическите въпроси.

В качеството на основна формула на новите отношения се използва моделът на свободната икономическа зона в Европа, основа на която става ЕС.

В последните години основни жалони в отношенията между ЕС и САЩ стават: Трансатлантическата декларация от 1995г; Новата трансатлантическа програма; Съвместният план ЕС – САЩ 1995г, а също така и договорът за Трансатлантическо икономическо партньорство от 1998г.

Важен въпрос в контекста на общата външна политика на ЕС става политиката по безопасността (отбраната).

Върху генезиса на западноевропейската интеграция в първите следвоенни години влияние оказва и острото противоборство между двете различни обществени системи в Европа.

Според експерти от ЕС глобализацията е обективен процес в развитието на пазарния капитализъм, който като всеки обективен процес носи както изгоди, така и

заплахи. Основната задача на съвременния етап се вижда в създаването на система за глобално управление, способна да насочва процеса на глобализацията в позитивно направление:

Ключовите моменти с особено значение за европейската бизнес-среда се отнасят до: създаването на единния валутен съюз; изграждане на политически съюз; социалните аспекти на интеграцията; измененията в конкурентната среда; технологичните нововъведения;

Все по-голям е акцентът в деловите контакти на европейските компании върху кооперирането, а не върху конкуренцията. между културните различия.

Независимо от формирането на глобални сегменти от потребители (например, младежта) и глобални инструменти на бизнеса, невъзможно е да се пренебрегват националните особености и специфика.

Икономическият спад през 90-те години и особено през 2008г се оказва най-значителен след Втората световна война. Нивото на безработицата достига рекордни показатели в редица европейски страни.

Процесът на европейската интеграция създаде предпоставки външнотърговската политика да се откъсне от тези обществени и държавни субекти, които по силата на своите предпочитания могат да влияят на приеманите решения.

Членството в ЕС съвсем не е гаранция за бързо забогатяване. То не може автоматично да измени икономическите перспективи за новоприетите страни. Във връзка с всичко това ключовата дума, определяща развитието на новите членове на ЕС, трябва да стане думата “постепенно”, а не “драматично”.

В своя резолюция от 22.05.2007г относно глобализираната Европа и външните аспекти на конкурентоспособността Европейският парламент излага разбирането, че ЕС следва да продължи да работи за доизграждане на общия пазар, да насърчава по-висока степен на либерализиране на световно ниво и наличие на свободен и справедлив търговски обмен и да се противопоставя на всяка форма на протекционизъм.

Изводи

Външните контакти на ЕС включват обща търговска политика, обща външна политика и обща политика по безопасността.

Инструменти на общата търговска политика са общите външни тарифи, съгласуване на квотите, доброволните ограничения на износа, антидъмпингови закони.

Външнотърговските отношения на ЕС се основават на принципите на ГАТТ, СТО и режима на най-облагодетелствана нация.

Европейското политическо сътрудничество определя окончателно позициите на страните по важни външнополитически въпроси, а също да изработи единна външна политика на ЕС.

Същността на икономическата глобализация е в това, че всеки човек и всяка фирма се оказват под непосредственото въздействие на световния пазар. Основна задача пред човечеството на съвременния етап е създаването на глобално управление, което да насочва процеса на глобализацията в нужното направление.

Радикалните икономически и политически промени в Европа създадоха особени условия за конкуренция за всички европейски фирми, което ги принуди да преразгледат

своите стратегии за развитие и организационни структури. Все повече в деловите контакти акцентът се поставя върху кооперирането, а не върху конкурирането.

Ключови понятия

Нетарифни митнически бариери – основни техни форми са квотите, доброволните ограничения на износа и фиксираните технически правила.

Антидъмпингови мита – мита, които да изравняват цените на вътрешния и външния пазар по отношение на цената вносител.

Ценови ограничения – определяне на минимална допустима цена вместо антидъмпингово мито.

Европейско икономическо пространство - рамковото споразумение, което установява особени предимства за страните от ЕАСТ по достъпа до пазарите на страните от ЕО.

Трансатлантическа декларация – декларация, в която се залагат принципите на сътрудничеството между ЕС и САЩ в областта на икономиката, образованието, науката и културата.

Контролни въпроси

В какво се изразяват координираните външни действия на ЕС?

В какво се изразява същността на общата търговска политика?

Кой е основния инструмент на общата търговска политика?

Кои са основните форми на нетарифните бариери?

Каква е икономическата същност на антидъмпингови мита?

Кои принципи са в основата на външнотърговските отношения на ЕС?

Кое лежи в основата на различията между ЕС и ЕАСТ?

В какво се изразява споразумението за създаване на Европейско икономическо пространство?

Как се определят отношенията между ЕС и САЩ в Бонската декларация?

Какво затруднява отношенията на ЕС с Япония?

В кой договор се определят основните положения на общата политика по безопасността на ЕС и каква е нейната същност?

С какво са свързани ключовите моменти с особено значение за европейската бизнес-среда?

Каква е същността на основните въпроси пред европейските компании?

Защо се стига до либерализация на външната търговия в неблагоприятни икономически условия?

Какви са най-съществените бариери пред единния европейски пазар?

Какво влияние оказва въвеждането на еврото?

Какви проблеми стоят пред европейския бизнес в близките години?

Кои са основните причини влизането в ЕС на новите членове да не донесе бързи резултати?

В какво се изразяват предизвикателствата и шансовете на ЕС в контекста на глобализацията?

Кои са главните опорни точки в стратегията на ЕС, които ще реализират изгодите от глобализацията?

10. Европейският съюз и процесът на разширяването

В началото на 21-ви век ЕС влезе в нов, безпрецедентен етап от своето развитие. Броят на неговите членове от 15 нарасна през 2004г до 25 за сметка на 10 държави от Централна и Източна Европа, през 2007г до 27 с влизането в ЕС на България и Румъния и 28 след приемането на Хърватия. Всичко това вече не е обикновено увеличаване, а нов етап в развитието на ЕС.

Придвижвайки се на Изток, ЕС забележимо увеличава своя ресурсен потенциал, превръщайки се в един от най-големите пазари в света с над 500 млн. потребители, като запазва пространствената динамика на интеграцията. В политически план ЕС се превръща в хегемон върху основната част от Европа, което му придава съвършено друга тежест, статус и позиции.

Приемането на нови членове, със съвършено други социално-икономически и екологични характеристики, с дълбоки международни и междудържавни противоречия, не може да не се отрази както върху цялостното състояние на Евросъюза, така и върху тях. Несъмнено, разширяването носи както плюсове, така и минуси и за едните, и за другите. Новоприетите разглеждат своето влизане в ЕС като начин за просперитет в “семейството на богатия Запад”. Техните икономики очакват финансови инвестиции, съвременни технологии, изгоди от единната валутна система, помощи за изостаналите райони, достъп до пазарите на ЕС и единна външнотърговска политика, а също така и намаляване на опасността от въоръжени конфликти в региона.

Очакванията са, че новият етап ще бъде съпроводен с нови идеи, планове и оптимизъм за бъдещето на Съюза. Вместо това, отново се разгорещават споровете за бъдещето на ЕС.

На Запад отношението към разширяването е противоречиво. Богатите страни, особено Германия и мощните корпорации, очакват безмитен достъп в нови райони, а техните филиали в тези страни – по-евтина работна сила и изгоди от географското разположение. Други страни от ЕС се опасяват, че ще намалееят финансите за тях от общия бюджет на ЕС, насочвани вече за подпомагане на стопанствата на новоприетите страни.

Едно, обаче, се възприема като обективно и категорично, че развитието на интеграционните процеси е фактор, който ще ускорява икономическия прогрес на всички, влизачи в обединението страни.

Разширяването и приемането на нови държави-членки на ЕС става на базата на четири основни критерия:

Първо. Стабилно функциониране на националните институции, осигуряващи демократизъм, върховенство на закона, правата на човека и защита на интересите на националните малцинства.

Второ. Наличие на действаща пазарна икономика.

Трето. Конкурентна способност, която да издържи на натиска на пазарните сили, действащи на вътрешния пазар на ЕС.

Четвърто. Готовност да бъдат приети в пълен обем задълженията, произтичащи от членството в ЕС.

По оценки на Европейската комисия нито една от новоприетите страни не отговаряше напълно на посочените критерии. Затова самият процес на присъединяването беше съпроводен с интензивна подготовка към бъдещото членство. За всяка от тях беше разработена индивидуална стратегия с определяне на приоритетите, конкретните действия и срокове за осъществяване, в това число и в сферата на формирането на пазарната икономика, демократичността на правните норми, усъвършенстването на органите за управление, борбата с престъпността, социалната и регионалната политика, политиката в редица ключови отрасли на икономиката (енергетика, агробизнес, транспорт) и т.н.

По отношение на новоприеманите страни като напълно оправдано се разглежда прилагането на концепцията за “различните скорости”, поради достатъчно различните нива на тяхното икономическо развитие. Проблемите пред ЕС произтичат от факта, че икономическите изгоди от разширението засега са потенциални, а прирастът на ресурси се отнася основно до земеделския и човешкия потенциал на новоприетите. Имайки над 100 млн. жители, новоприєдинилите се страни увеличават БВП на ЕС едва с над 5%. Това, *първо*, е много по-малко, отколкото при всяко от предишните разширения, *второ*, по този начин забележимо намалява показателите за развитието на ЕС като цяло и *трето*, практически всички тези страни в последните години се намираха в състояние на икономическа криза.

Социално-икономически последиствия при отделните етапи от разширяването на ЕС (%)

Етапи (по брой на страните)	Прирас т на територия	Прирас т на население	Прирас т на БВП	Измене ние на БВП на човек от населението	Среден БВП за ЕС на човек от населението /ЕС (6) = 100/
6 – 9	31	32	29	-3	97
9 – 12	48	22	15	-6	91
12 – 15*	43	11	8	-38	90
15 - 28	38	33	5	-16	70

*С отчитане обединението на Германия

Съществена е и вътрешната диференциация сред новоприетите, чийто БВП на човек от населението, при средно 32% от средния за ЕС, се колебае от 59% (в Словения) до 18% (в Латвия). По този начин вътре в интеграционното пространство на ЕС възниква конгломерат от бедни и богати страни, т.е. своеобразна “втора категория” страни. Нещо повече, във всяка страна съществува и своя регионална диференциация. Например, ако в Чехия БВП на човек от населението средно е 49,2% от аналогичния показател за ЕС(15), то в Прага е 74,8%, в Централна Бохемия – 42,8%. Същият показател в Полша е 27,3% (във Варшава – 46,2%, а в прилежащите райони – 26,5), В Унгария – 34,8% (в Будапеща – 62%, а на Североизток – 23,8%). Така, че в разширяващия се Европейски съюз съществен проблем са и между регионалните проблеми в развитието.

Към ЕС се присъединиха основно малки страни с икономически структури, претоварени с тежка и добиваща промишленост и обширни масиви от неефективно селско стопанство, изискващо коренна модернизация. В тях все още не са доведени докрай пазарните реформи, включително и приватизацията. Върху регионалните проблеми на развитието особено влияние оказват още и етническите проблеми, тъй като националните малцинства в Румъния съставляват 13%, в България – 14%, в Словакия – 18%, а в Прибалтика картината е още по-сложна.

Според оценки на Европейската комисия в тези страни все още е недостатъчно ефективна административната и съдебната система. Проблемни са незадоволителното спазване на законите и високата престъпност, състоянието на околната среда, поддържането на жизнения стандарт на населението. В още по-малка степен е готовността на страните за присъединяване към валутния съюз на ЕС и единната валута. Затова в разширения ЕС неизбежно се създава вътрешно ядро от държави, приели новата валута, и обширна зона от недостатъчно стабилна валутно-финансова периферия, което често поражда остри дебати.

Очевидно е, че новоприетите страни не са в състояние самостоятелно да преодолеят своето изоставане в обозримо бъдеще. Още дълго време ЕС ще решава проблемите с държави, претендиращи за редовно преразпределение на ресурси в тяхна полза. Като цяло, възможностите на ЕС ще намаляват. Цели географски райони от ЕС(15) ще се лишат от предишните си привилегии. Защото разширяването на ЕС е продиктувано в по-голяма степен от политически мотиви, отколкото от конкретна икономическа целесъобразност. В този дух са и документите на Европейския парламент, в които се посочва, че “разширяването е преди всичко политическа цел, политическата важност на която далече надхвърля влаганите за тази цел

финансови средства” и затова “следва с цялата ѝ решителност да се подчертае, че *проблемът за цената на разширяването в никакъв случай не трябва да вземе надмощие над свързаните с него принципни политически съображения*”.

Във връзка с разширяването различни са и позициите в предприемаческите среди. Едрият бизнес и банките са удовлетворени от възможностите за усвояване на нови пазари, от използването на по-евтиния труд и суровини на присъединилите се страни и от участието в приватизацията. В ниско технологичните отрасли фирмите от ЕС се опасяват от така наричания “социален дъмпинг”, т.е. от евтини стоки от Изтока. Не желаят да делят своите субсидии с новоприетите страни и средите от дребното и средното фермерство. Те открито се безпокоят от перспективите за конкуренция с аграрното производство в Централна и Източна Европа.

Недоволството от присъединяването най-силно се чувства в южните части на ЕС, относително изоставащи в своето развитие. Идеята за “Европа на различните скорости” фактически дели страните на първа и втора категория.

В областта на селското стопанство проблемите са най-остри, тъй като интеграцията предполага постигане на пълно единство на цените, размерите на компенсациите, нормите за извеждането на земеделски земи от оборот и квоти за отделните видове продукция, които се произвеждат в ЕС в по-големи количества. Защото даже приемането на страни като Австрия, Швеция и Финландия с техните неголеми, но високоразвити селски стопанства беше повод за сериозни търкания по тези въпроси.

Основните проблеми пред аграрната интеграция на новоприетите страни се отнасят до следното:

Първо. Ниската производителност на аграрния сектор. Посевната площ на новите членове е 44% от аналогичния показател за ЕС(15). При това броят на заетите в селското стопанство достига 9,5 млн., или 26,7% от общия брой на заетите, срещу 8,2 млн. и 5,7%, съответно в ЕС(15).

Второ. Сложната ситуация, в която се оказва селското стопанство на страните от Централна и Източна Европа, в резултат на ликвидирането на крупните селскостопански обединения и превръщането им в неефективни кооперативи.

Трето. Проблеми с разпространяването на финансовите привилегии по повод на Единната аграрна политика върху новоприетите страни. ЕС поддържа чрез различни субсидии изкуствено ниски цени на селскостопанската продукция, регулира постъпващите на пазара количества и издига високи бариери пред по-евтиния внос.

Следователно, колкото е по-нисък доходът на човек от населението, колкото е по-голям броят на заетите в селското стопанство и колкото по-

важна роля играе аграрният сектор в една или друга страна от новоприетите, толкова по-голяма ще бъде тяхната потребност от субсидии, ако се запази съществуващата политика на дотации в ЕС.

Важно перото на разходите в съюзния бюджет, които също пораждават сериозни проблеми, са асигнациите в регионалната политика за подкрепа на изоставащите региони и страни с по-ниски нива на среден доход. От тези фондове се ползват, преди всичко, Испания, Гърция, Португалия и Ирландия, а също и източните райони на Германия. Обаче, даже най-богатата страна от новите членки – Словения изостава по този показател от най-бедната в ЕС-Гърция. Следователно всички десет новоприети страни трябва да получават помощи от структурните фондове. Това предполага разходите за регионалната политика да се увеличат 1,7 пъти. Да се увеличат в такава степен за тази цел данъците е нереално и единствената възможност е да се намалят асигнациите на досегашните им потребители. Освен това, новите членки намаляват нивото на средния доход за ЕС, което ще доведе до ефекта, при който доходите на много райони от Италия, Испания и Ирландия да надхвърлят тавана на доходите, над който вече не се отпускат средства от структурните фондове на ЕС или се отпускат в много по-малки размери.

Една от най-важните задачи на европейската интеграция е свързана с подкрепата на малките и средните предприятия. За Европа тези предприятия са извънредно важни по няколко причини:

- *първо*, те създават голямо количество работни места;
- *второ*, те действат в най-важния сектор на икономиката – услугите;
- *трето*, те практикуват непълнен работен ден и гъвкави схеми на заетост;
- *четвърто*, влияят върху процеса на оптимизация на размера на крупните предприятия, поемайки определени функции като подизпълнители.

Средните и малките предприятия притежават много по-голяма гъвкавост, отколкото крупните предприятия. За големите фирми е много по-трудно да се приспособяват към бързите темпове на икономически промени и към пазарната конюнктура поради своите мащаби и сложна структура. Противоположно на тях малките и средните предприятия са в състояние бързо да се нагаждат към променящите се потребности на потребителите и изискванията на клиентите. Но и проблемите пред тях не са малко. По данни на Европейската комисия, половината от тях фалират в първите пет години от своето съществуване. Сред факторите, влияещи на този процес са:

- невъзможността за достъп до изследователските програми и техните резултати;
- несъвършен мениджмънт;

- високи разходи по заемния капитал, което е съпроводено с голям риск при тяхното кредитиране;
- трудности при излизане на нови пазари.

Изграждането на единен европейски пазар спомага за развитието на малките и средните предприятия за сметка на промяна в структурата на търсенето, премахването на техническите и физическите бариери пред износа и заетостта на населението. Перспективите за развитието на малкия и средния бизнес в новоприсъединените страни ще зависи в голяма степен от успешното преодоляване на бюрократичните препятствия в тях и недостига на финансови ресурси.

Някои политици биха желали да прекратят процеса на разширяване на ЕС, особено в условията на продължаващата световна икономическа криза (от 2008г). Това, обаче, не е така просто, както изглежда на пръв поглед. Турция вече десетилетия чака своя ред, подписвайки споразумение за асоцииране още през 1963г и подавайки официална заявка през 1987г. Други страни на Балканите “чукат на вратата” на Европейския съюз. И, ако те бъдат приети, какъв ще е подходът към европейските страни от бившия Съветски съюз и към самата Русия? По своята идея ЕС е замислен като свободна либерална организация, която не изповядва дискриминация от какъвто и да е род. Затова тя не може да отхвърли Турция с религиозни мотиви или Русия поради недоверие в нейното бъдещо поведение. Следователно, бъдещето на ЕС е необходимо да се обвърже с някакви обективни критерии.

Вече десетилетия дебатите се водят около две алтернативи – *разширяване*, т.е. увеличаване числеността на членовете и *задълбочаване*, т.е. по-тясно коопериране между съществуващите членове. Лансира се и идеята за вътрешни кръгове на по-тясно обвързаните страни от ЕС. Това означава единна Европа да се превърне в редица частично пресичащи се “клубове”. При това, правилата на един клуб ще са задължителни за някои членове на ЕС, но няма да са задължителни за останалите. Привържениците на идеята за федерализма възразяват, като подчертават, че такъв клубен принцип за структуриране няма да позволи на ЕС да действа на световната арена като единна сила. В тази връзка следва да се отбележи, че сегашното разширение на ЕС не предизвиква противодействие сред останалите групировки в света, тъй като разширяваща се Европа не крие заплахата за превръщането ѝ в свръх държава.

Резюме

В началото на 21-ви век ЕС влезе в нов, безпрецедентен етап от своето развитие, придвижвайки се на Изток, ЕС забележимо увеличава своя ресурсен потенциал,

превръщайки се в един от най-големите пазари в света с над 500 млн. потребители, като запазва пространствената динамика на интеграцията. В политически план ЕС се превръща в хегемон върху основната част от Европа, което му придава съвършено друга тежест, статус и позиции.

На Запад отношението към разширяването е противоречиво. Богатите страни, особено Германия и мощните корпорации, очакват безмитен достъп в нови райони, а техните филиали в тези страни – по-евтина работна сила и изгоди от географското разположение. Други страни от ЕС се опасяват, че ще намалеят финансите за тях от общия бюджет на ЕС, насочвани вече за подпомагане на стопанствата на новоприетите страни.

По отношение на новоприеманите страни като напълно оправдано се разглежда прилагането на концепцията за “различните скорости”, поради достатъчно различните нива на тяхното икономическо развитие.

Към ЕС се присъединиха основно малки страни с икономически структури, претоварени с тежка и добиваща промишленост и обширни масиви от неефективно селско стопанство, изискващо коренна модернизация. Според оценки на Европейската комисия в тези страни все още е недостатъчно ефективна административната и съдебната система.

Европейския парламент посочва, че “разширяването е преди всичко политическа цел, политическата важност на която далече надхвърля вложенията за тази цел финансови средства” и затова “следва с цялата ѝ решителност да се подчертае, че проблемът за цената на разширяването в никакъв случай не трябва да вземе надмощие над свързаните с него принципни политически съображения”.

Проблемите са най-остри в областта на селското стопанство, тъй като интеграцията предполага постигане на пълно единство на цените, размерите на компенсациите, нормите за извеждането на земеделски земи от оборот и квоти за отделните видове продукция, които се произвеждат в ЕС в по-големи количества.

Важно перото на разходите в съюзния бюджет, които също пораждаат сериозни проблеми, са асигнациите в регионалната политика за подкрепа на изоставащите региони и страни с по-ниски нива на среден доход.

Изграждането на единен европейски пазар спомага за развитието на малките и средните предприятия за сметка на промяна в структурата на търсенето, премахването на техническите и физическите бариери пред износа и заетостта на населението. Средните и малките предприятия притежават много по-голяма гъвкавост, отколкото крупните предприятия. Перспективите за развитието на малкия и средния бизнес в новоприетите страни ще зависи в голяма степен от успешното преодоляване на бюрократичните препятствия в тях и недостига на финансови ресурси.

По своята идея ЕС е замислен като свободна либерална организация, която не изповядва дискриминация от какъвто и да е род. Затова тя не може да отхвърли Турция с религиозни мотиви или Русия поради недоверие в нейното бъдещо поведение. Следователно, бъдещето на ЕС е необходимо да се обвърже с приемливи обективни критерии.

Изводи

Промяната в политиката на западноевропейските държави по отношение на разширението може да се оцени като избор на правилния път в преломен етап от европейската история. Това ще доведе до създаване на съвършено нови форми на отношения между европейските държави като цяло. Но процесът на разширяването се оказва много по-сложен, отколкото представите за него преди двадесет години. При това, проблемите произтичат не само от по-ниското ниво на икономическо развитие на новите страни, но и от необходимостта за реформиране на цялата структура на институцията на Европейския съюз.

Ключови понятия

*Разширяване на интеграционния процес - увеличаване числеността на членовете;
Задълбочаване на интеграционния процес - по-тясно коопериране между съществуващите членове.*

Контролни въпроси

В какво се изразява противоречивия характер на отношението към разширяването в основните западноевропейски страни?

Кой факт се възприема се възприема като обективен и категоричен по отношение на разширяването?

Какви са основните критерии за разширяването и приемането на нови държави-членки на ЕС?

Коя концепция и по какви причини се приема като напълно оправдана по отношение на новоприеманите?

Какво лежи в основата на проблемите в новоприетите среди?

В какво се заключават различията в позициите на предприемаческите среди?

Къде и защо най-силно е изразено недоволството от новоприетите страни?

В какво се заключават основните проблеми пред аграрната интеграция на новоприетите страни?

Кои са основните причини за подкрепата на малките и средните предприятия в ЕС?

В какво се изразяват проблемите пред малките и средните предприятия в ЕС?

С кои основни алтернативи са свързани дебатите за бъдещето на ЕС?

11. България и Европейския съюз

Интернационализацията като обективен процес е съпроводена с разчупване на статуквото, разместване на пластовете и съответно отваряне на нови позиции на съюзяване и противопоставяне, процес, разкриващ бели петна в световното устройство, включително в международното право и международните институции. Съвременната глобализация ще продължи да либерализира достъпа до информация, както и да облекчава мобилността на хора, стоки и услуги.

Географското местоположение прави България страна с ключово значение както в икономически, така и в политически план в югоизточната част на Европа. Важните геостратегически позиции на България могат да доведат както до определени предимства, така и в известен смисъл до блокиране на социално-икономическото развитие на страната.

Икономическите измерения на пространствените фактори се свързват с движението на капитали, включването на страната в европейските, регионалните и глобалните мрежи, в обмяна на стоки, услуги и работна сила, в регионалните инфраструктурни инвестиции, с въздействието върху развитието на военните инфраструктури (чуждестранни бази), с влиянието върху икономическия климат, както и с възможна политическа нестабилност в Югоизточна Европа.

В началото на 90-те години в България стартира процес на реформиране на икономиката на страната. За него беше характерно отсъствието на структурна трансформация, икономически спад, висока инфлация и политическа нестабилност. Тежката криза през 1996-1997г беше породена от непримирими конфликти на интереси между и в рамките на водещите политически сили във връзка с приватизацията и управлението на икономиката. След този период българската икономика премина от състояние на дълбока дефлационна депресия към стагнация, продължила практически до 2001г.

В периода след 2000-та година стопанската обстановка в страната се промени в положителна насока, вследствие на задържането на лихвите на международните пазари на по-ниско равнище, частично репатриране на изнесените капитали, обезценяването на американския долар и по-очертаните евроинтеграционни перспективи. Членството на България в НАТО създаде, по принцип, по-благоприятни перспективи за намаляване на политическия риск в бизнеса, без на този етап да се забелязват конкретни последици от това.

През последните години се наблюдава незначително намаляване на номиналното данъчно облагане, но за сметка на увеличаване дела на косвените данъци, които заедно с променената структура на доходното облагане прехвърлят данъчната тежест върху хората със средни и ниски доходи. При това положение се увеличи реалното данъчно облагане по един социално неприемлив начин.

Пред България останаха сложните проблеми с ефективността на функционирането на пазарните институции (25 – 33% от БВП се генерира от сивия сектор на икономиката), а също със способността на българските производители да издържат на конкурентния натиск, характерен за всяка отворена икономика и възможностите на страната да поеме интеграционните ангажименти пред Европейския съюз.

Пред страната стоеше и задачата да поддържа устойчив и експортно ориентиран растеж. Това предполагаше не просто номинално нарастване на износа, а такова развитие на икономиката, при което инвестициите и технологичният трансфер да се насочват към експортните отрасли и това да предопределя тяхното изпреварващо разширяване. Тези задачи са изключително трудни в условия, когато доходите на основната част от населението са на границата на покриването на първичните потребности. Част от основните потребности се покриват чрез нарастващия дълг към банковия сектор, а около 30% от населението практически е извън пазара и още толкова работи в „сивата“ икономика.

В началото на новия век в банковия и финансовия сектор на страната настъпиха значителни промени, изразяващи се в увеличаване на вътрешния кредит за частния сектор и повишаване индексите на корпоративните ценни книжа. Постепенно нарасна ролята на преките чуждестранни инвестиции извън процеса на приватизацията. Появи се интерес от страна на стратегически инвеститори към секторите с по-висока норма на печалба. Този положителен процес очакваше подкрепа от страна на държавата. В същото време се влоши положението с дългосрочната структурна безработица. Външнотърговският и текущият платежни баланси нараснаха. Износът нарастваше относително бавно, докато вносът се увеличаваше ускорено. Изостриха се и регионалните различия в равнището на доходите и заетостта, което доведе до нарастване на социалното разслояване.

Повечето от посочените проблеми са взаимосвързани, при което решаването на един от тях е невъзможно без развитие в останалите. Това предполагаше да се търсят такива инструменти в правителствената политика, които най-бързо и ефективно могат да изведат страната на съвременен ниво.

Основната цел на икономическата политика в краткосрочна перспектива се свързваше с преодоляване на тенденциите към относително

изоставане на доходите и качеството на живота на хората в България, в сравнение със страните от Европейския съюз. Най-важното практическо условие за това беше да се търсят възможности да се гарантира използването на всички налични ресурси, необходими за икономическото, политическото и социално интегриране на България в обединена Европа. Това предполагаше либерален подход на управление на страната по отношение на насърчаването на частната инициатива и едновременно с това на социален подход от гледна точка на макроикономическото регулиране и преследване на националните приоритети. Значителни резерви за икономически растеж и повишаване на реалните доходи се криеха именно в по-нататъшната либерализация на икономиката и насърчаване на конкуренцията. В същото време се наблюдаваше необосновано оттегляне на държавата от изпълнение на своите стратегически регулативни функции. Това засегна макроикономическата политика, инфраструктурата, иновациите, информационно-комуникационните технологии, образованието, здравеопазването, енергетиката, селското стопанство, регионалната политика и редица други сектори. Това е може би и главната причина за сравнителната изостаналост на българското общество и ниската конкурентна способност на българската икономика.

Очаква се, особено в условията на съвременната световна икономическа криза, през следващите 10–15 години частната инициатива и държавното регулиране да се превърнат във взаимно допълващи се фактори на икономическия растеж. Това се отнася не само до чисто вътрешните икономически процеси, но и до чуждестранните инвестиции и евроинтеграцията.

Евроинтеграционните процеси предполагат както елементи на координация със страните от Европейския съюз, така и неизбежна конкуренция с държавите, с които България взаимодейства в по-глобален мащаб. Напълно постижими са темпове на растеж на българската икономика от 3,5 – 4,0%, при положение, че настъпят сериозни позитивни изменения в международната икономическа конюнктура. По този начин може да се гарантира постепенно излизане от периферния статус и на икономиката, и на държавата и развитие на устойчиви тенденции в национално стопанство, характерни за средните европейски страни.

Глобализирането на света, с всички принадлежащи на този процес характеристики, ще продължава да бъде доминиращ геополитически процес, определящ цялостната динамика на международните отношения. За България този период ще бъде доминиран от членството на страната в Европейския съюз с всички произтичащи от това ангажименти, задължения и права. В практически план това води до две изключително важни изменения, засягащи

както начина на осъществяване на външнополитическата дейност, така и на нейното съдържание – *първо*, доброволен отказ от част от националния суверенитет и предаването му на наднационалните органи на Европейския съюз и *второ*, трансформиране на голяма част от днешните външнополитически проблеми във вътрешнополитически задачи на страната в рамките на Съюза. Затова предстоящият период изисква външната политика да се превърне във водеща в цялостното развитие на страната, което ще определя и значението на формулирането на националните външнополитически приоритети.

Стратегическият избор на България за евроатлантическа интеграция определи развитието на отношенията със страните от ЕС като приоритет във външната политика на страната. Партньорството с тези държави е ключово след членството на страната в ЕС. То създаде предпоставки за догонващ растеж на българската икономика, за създаване на оптимална външна среда за приключване на икономическите, правните, социалните и административните реформи, за пълно синхронизиране на законодателството ни с правните норми на ЕС.

Приемането на България в ЕС и членството в НАТО промениха радикално регионалните измерения на външната политика на страната в Югоизточна Европа, Черноморието и Кавказкия регион. Увеличи се нейната международна тежест и значение като фактор за сигурност и стабилност, център и пример за другите страни. В същото време се наложиха нови, общоевропейски отговорности като външна граница на ЕС. На България предстои да заеме водещо място в утвърждаването на европейските стандарти и процесите на стабилизация и развитието на сътрудничеството в Югоизточна Европа, което е важен елемент на европейския интеграционен процес.

Развитието на двустранните отношения на България се очертава да се основават на интересите и мястото на страната ни в глобалния свят. Това ще означава:

- съчетаване на европейската идентичност на страната с партньорството със САЩ;
- активизиране на двустранните отношения с Русия и другите страни от ОНД;
- укрепване, съобразно нашите възможности, присъствието в страните от Азиатско-тихоокеанския регион;
- активизиране на контактите с традиционните партньори от арабския свят и Израел;
- динамично развитие на контактите с държавите от Латинска Америка;
- преодоляване на спада в отношенията със страните от Африка.

Стратегическият външнополитически избор засилва позициите на България в глобалните процеси. Членството в НАТО гарантира подобаващо място на страната в европейската и международната политика и сигурност и създава нови възможности за по-ефективно защитаване на националните интереси. В тази връзка предстои да се решават редица приоритетни външнополитически задачи, свързани с провеждането на балансирана, активна и отворена политика за укрепване сигурността на България – координирана борба с международния тероризъм, подкрепяне на усилията за разоръжаване и ограничаване разпространението на оръжията за масово поразяване, укрепване ролята на ООН, международните институции и международното право.

Във външнополитически план като особено важен приоритет предстои да се разработят ефективни механизми за защита на българските граждани в чужбина, на юридическите лица и на българската диаспора зад границата. Отнася се до ефективна консулска защита, подпомагане на българските културни, образователни и църковни обединения на българската диаспора зад граница за съхраняване на българските езикови, културни и религиозни традиции, както и на българските имоти зад границата, възстановяване на контактите с чуждестранни граждани – учили и работили в България, с оглед на тяхното ангажиране за развитие на двустранните отношения и активно лобиране в полза на България.

Присъединяването на България към Европейския съюз има стратегическо значение за вписването на България в глобалните икономически процеси. От макроикономическа гледна точка това означава включване на страната в една мощна валутна зона. Но интегрирането на страната в единния пазар на ЕС е сложен процес, предполагащ, определено технологично и инфраструктурно развитие, прилагане на единни стандарти и политики, засилено присъствие на европейските транснационални банки и корпорации на българския пазар, повишаване на доходите и социалната защита на труда и т.н. Това означава, че модернизацията на реалния сектор следва да изпревари формалното включване в еврозоната, тъй като развитието на икономическия обмен между държавите от ЕС предшестващо въвеждането на еврото.

С оглед на по-нататъшното развитие на процеса на евроинтеграцията в следващите десет години, на България предстои да решава няколко *стратегически задачи*:

- довършване на изграждането на действаща пазарна икономика;
- изграждане на конкурентоспособни национални компании в едрия, средния и дребния бизнес;

- разработване и прилагане на национална стратегическа програма за мястото на българската икономика в Югоизточна Европа през призмата на новите възможности и предизвикателства;
- постепенно приближаване към маастрихтските критерии във финансовата област;
- включването на България в „шенгенската зона“.

В перспектива България ще продължава да се сблъсква с необходимостта да отделя бюджетни и инвестиционни ресурси в областта на социалната сфера, образованието и квалификацията, инфраструктурата, енергетиката, селското стопанство, регионалната политика, опазване на околната среда и др. Тези ресурси ще изискват поддържане на дял от държавните разходи в БВП на България близък до този на ЕС – около 40%. На България предстои да изгради система и механизми за бързо и рационално усвояване на ресурсите от ЕС. За тази цел предстои качествено подобряване на административния капацитет за водене на преговорите и усвояването на финансовите средства на централно и регионално ниво, да подобри функционирането на правораздавателната система, за да повиши ефективността на функционирането на пазарната система.

През призмата на българските интереси и възможности, *основна трудност* е финансовото осигуряване на прилагането на европейските изисквания. Това засяга всички проблемни сектори. Сумарният обем на всички допълнителни бюджетни разходи и инвестиции се измерва с десетки милиарди евро. Способността за усвояване на средствата по линията на ФАР, ИСПА и САПАРД и структурните и регионалните фондове на общността, ще зависи от капацитета на държавната администрация да създава и подбира качествени планове за регионално, структурно и социално развитие.

Наличието на циклична и структурна безработица, както и слабото натоварване на производствените мощности изискват едновременно реализиране на две *главни цели* – първо, по-висока заетост и второ, намаляване на търговския дефицит, което изисква разработване на приемлива концепция.

При българския вариант на валутен борд, ролята на фискалната политика неимоверно нараства, а парично-кредитната политика е с изразено подчинен характер. Това означава, че рационалното управление на държавния дълг и фискалния резерв, равнището и структурата на данъчното облагане, както и събираемостта на данъците и митата, вече се превръщат във въпрос номер едно на икономическата политика. За целта се налага запазване на фундаменталните принципи на валутния борд и ориентиране на основния лихвен процент към съответните нива в евро, плюс премия за риск, която международните капиталови пазари формират по заемите на българското

правителство. Такава политика води до оптимално контролирано заместване на външния дълг с вътрешен, стимулиране на спестяванията, задвижване на инвестиционния процес и в последна сметка до намаляване на търговския дефицит.

В процеса на глобализация усилията на страната се очаква да бъдат ориентирани към формирането на рационална отраслова и географска структура на вноса и износа, като се отчита нарастващата конкуренция на световните пазари и такива фактори като членството в Световната търговска организация и благоприятните перспективи, които идват от членството в НАТО и ЕС.

Ресурсите на българския експорт в промишлеността са свързани главно с включването на съответни предприятия като подизпълнители в транснационалните мрежи и също с резултата от инвестиционна активност у нас на транснационалните компании. Пред селскостопанския износ се открива шанс България да възстанови редица от загубените позиции като износител на плодове и зеленчуци за пазара на ЕС, както и да заеме свои ниши в силно развиващия се напоследък пазар на биопродукти. Хранително-вкусовата промишленост има бъдеще най-вече като част от транснационални производствено-пласментни мрежи.

Все по-важен компонент на икономическата и социалната политика на България става и ще остава пенсионното осигуряване. Основните причини за това са две – *от една страна*, конвергенцията на българската икономика към икономиката на ЕС предполага значителен натиск за увеличаване равнището на доходите, включително и на пенсионните и *от друга страна*, демографските прогнози показват, че следва да се очаква увеличаване на броя на пенсионерите при намаляване на дела на хората в активна възраст, които плащат пенсионни осигуровки. Едновременното действие на тези две тенденции, без да бъдат предприети ефективни мерки за тяхното омекотяване, може да доведе до изключително сериозни отрицателни последици. По данни на Американската агенция за международно развитие през 2020г средната продължителност на живота в България се очаква да се увеличи на 77,58 години (71,96 през 1998), а броят на пенсионерите да се увеличи до 47% от населението (35% през 1998).

Повишаването на реалните пенсии е една от основните цели, която се преследва в средносрочен период. В момента средната пенсия в България е едва 27% от средната работна заплата. Това показва, че при пенсиониране доходът спада драстично. Повишаването би могло да се постигне по два начина – чрез увеличаване на номиналната сума, която може да се изплати на един пенсионер, и чрез увеличаване на алтернативните източници на доходи. Важен инструмент за повишаване на реалните пенсии и намаляване на

разликите в доходите между работещи и пенсионери е спестяването на част от доходите в трудова възраст. При анализа на влиянието на членството в ЕС върху пенсионната система следва да се отчита възможността за трансфер на осигурителни права с увеличаването на трудовата мобилност в рамките на Съюза.

Като член на ЕС България е изправена пред сериозни *предизвикателства*.

В новия век съвременните общества са изправени пред един нов феномен – знанието. Потребността страната да изгради своята икономика и общество на основата на най-новите постижения на интелектуалните и информационните технологии поставят сериозни изисквания пред образователната система. Появи се необходимост от значителни промени в парадигмата на инвестициите в образованието – от държавни разходи към инвестиции в знанието. В средното образование усилията са насочени към решаване на проблемите, свързани с неговото управление и инвестиране, с обучението и развитието на образователните кадри, с ограничаване на отпадането на деца от образователната система и високо качество на образователните услуги във всички училища. Висшето образование все повече се ориентира към тясно сътрудничество между държавата, академичната общност и работодателите при създаването на системите за управление и оценка на качеството. Активно се включват и студентите в процеса на контрола и оценката на качеството с реални възможности за влияние върху развитието. Финансирането на висшето образование е ориентирано към достигане на средното ниво от 2% от БВП, каквото е за страните от ЕС, а в по-дългосрочна перспектива и до нива от 3% от БВП. Създава се и система за кредитиране на студентите с подходящи финансови инструменти, предполагащи диференциран механизъм за погасяване.

Икономиката на знанието идва да замени традиционните представи, че трудът и капиталът са основните фактори на икономическия растеж. Падането на физическите бариери пред разпространението на информацията и все по-глобализиращия се свят придават вече и качествено нови характеристики на постиндустриалните общества. Те се превръщат в информационни общества, в общества с качествено нова структура и организация, основана на глобален достъп и използване на информационни и комуникационни мрежи и услуги без национални, географски, политически или други ограничения.

Резюме

Географското местоположение прави България страна с ключово значение както в икономически, така и в политически план в югоизточната част на Европа.

В началото на 90-те години в България стартира процес на реформиране на икономиката на страната. За него беше характерно отсъствието на структурна трансформация, икономически спад, висока инфлация и политическа нестабилност.

В периода 2002 – 2004г стопанската обстановка в страната се промени в положителна насока, вследствие на задържането на лихвите на международните пазари на по-ниско равнище, частично репатриране на изнесените капитали, обезценяването на американския долар и по-очертаните евроинтеграционни перспективи. Членството на България в НАТО създаде, по принцип, по-благоприятни перспективи за намаляване на политическия риск в бизнеса, без на този етап да се забелязват конкретни последици от това.

Пред България останаха сложните проблеми с ефективността на функционирането на пазарните институции (25 – 33% от БВП се генерира от сивия сектор на икономиката), а също със способността на българските производители да издържат на конкурентния натиск, характерен за всяка отворена икономика и възможностите на страната да поеме интеграционните ангажименти пред Европейския съюз.

Основната цел на икономическата политика в краткосрочна перспектива се свързваше с преодоляване на тенденциите към относително изоставане на доходите и качеството на живота на хората в България, в сравнение със страните от Европейския съюз.

Очаква се, особено в условията на съвременната световна икономическа криза, през следващите 10–15 години частната инициатива и държавното регулиране да се превърнат във взаимно допълващи се фактори на икономическия растеж. Това се отнася не само до чисто вътрешните икономически процеси, но и до чуждестранните инвестиции и евроинтеграцията.

Глобализирането на света, с всички принадлежащи на този процес характеристики, ще продължава да бъде доминиращ геополитически процес, определящ цялостната динамика на международните отношения. За България този период ще бъде доминиран от членството на страната в Европейския съюз с всички произтичащи от това ангажименти, задължения и права.

Стратегическият външнополитически избор засилва позициите на България в глобалните процеси. Членството в НАТО гарантира подобаващо място на страната в европейската и международната политика и сигурност и създава нови възможности за по-ефективно защитаване на националните интереси.

Присъединяването на България към Европейския съюз има стратегическо значение за вписването на България в глобалните икономически процеси. От макроикономическа гледна точка това означава включване на страната в една мощна валутна зона.

В перспектива България ще продължава да се сблъсква с необходимостта да отделя бюджетни и инвестиционни ресурси в областта на социалната сфера, образованието и квалификацията, инфраструктурата, енергетиката, селското стопанство, регионалната политика, опазване на околната среда и др.

Като член на ЕС България е изправена пред сериозни предизвикателства. Икономиката на знанието идва да замени традиционните представи, че трудът и капиталът са основните фактори на икономическия растеж.

Изводи

В условията на глобализирането на световните процеси, за България все по-ясно се очертава геополитическата и геоикономическата роля, която е призвана да играе.

В геополитически контекст ролята, която България може да изпълни, предвид актуалните си съюзнически задължения, са големи и с тенденция към нарастване.

В геоикономически аспект трансформациите в страната намират израз в нарастването на пряката чуждестранна инвестиционна активност в България, както и в появата и засилването на присъствието на големи транснационални компании във финансовата, търговската и частично в промишлената сфера.

Новата геостратегическа роля на България на Балканите не предполага безпроблемност и безконфликтност и по отношение на реализирането на националните ни интереси. Но членството на България в НАТО и Евросъюза прави българската позиция по-силна.

Контролни въпроси

С какво се свързва основната цел на икономическата политика на България в краткосрочна перспектива?

С какво се свързват значителните резерви за икономически растеж и повишаване на реалните доходи?

Кои вътрешни фактори на икономическия растеж в условията на съвременната световна икономическа криза се превръщат във взаимно допълващи се?

До какви две изключително важни изменения води членството на България в ЕС?

Разработването на кои механизми се разглеждат като особено важен приоритет във външнополитически план?

Кои са приоритетните стратегически задачи пред България с оглед на по-нататъшното развитие на процеса на евроинтеграцията?

Коя е основната трудност пред България през призмата на българските интереси и възможности?

С какво са свързани главно ресурсите на българския експорт в промишлеността?

Кои са основните причини пенсионното осигуряване да се превръща във все по-важен компонент на икономическата и социалната политика на България?

Пред какъв нов феномен в новия век са изправени съвременните общества и по какви причини?